

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Použití jazykových prostředků ve vybraných
sociálně-psychologických experimentech**

Radka Čtveráková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Teorie a filozofie komunikace

Diplomová práce

**Použití jazykových prostředků ve vybraných
sociálně-psychologických experimentech**

Radka Čtveráková

Vedoucí práce:

Mgr. Stefanie Dach, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2021

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2021 .....

Děkuji vedoucí své práce Mgr. Stefanie Dach, Ph.D. za podnětné připomínky, rady, odborné vedení a pomoc při volbě tématu.

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Teorie mluvních aktů	7
2.1	Historie.....	7
3	John Langshaw Austin	9
3.1	Druhy výpovědí v běžném jazyce.....	9
3.2	Typy nezdarů u performativních výpovědí.....	10
3.3	Rozlišení mezi konstativní a performativní výpovědí	12
3.4	Druhy performativů	13
3.5	Tři dimenze způsobu užití řeči.....	15
3.6	Třídy ilokučních sil.....	18
4	John Rogers Searle.....	21
4.1	Jazyk a řečové akty	21
4.2	Druhy řečových aktů.....	23
4.3	Pravidla	27
4.4	Podmínky úspěšnosti výpovědi.....	28
4.5	Nepřímý řečový akt.....	36
4.6	Searlova kritika Austinovy klasifikace řečových aktů.....	39
4.7	Searlova taxonomie.....	40
4.8	Problematika fiktivního diskurzu.....	43
5	Ilokuční umlčování.....	46
6	Stručný popis zvolených sociálně-psychologických experimentů.....	49
6.1	Milgramův experiment	49
6.2	Stanfordský vězeňský experiment	51
7	Analýza řečových aktů	56
7.1	Porovnání pravidel.....	59
7.2	Neupřímnost a upřímnost vykonaných řečových aktů	62
7.3	Mocenské vztahy projevující se v mluvních aktech	66
7.4	Dva rámce (fiktivní a skutečný).....	69
7.5	Proměnlivý (měnící se) referující výraz	73
7.6	Přímé a nepřímé akty	74
7.7	Umlčování v uskutečněných promluvách.....	77
8	Závěr	81

9	Seznam literatury	83
10	Resumé	85

1 Úvod

Cílem této práce je zhodnotit úlohu, kterou hrají použité jazykové prostředky v mocenských vztazích zobrazených ve dvou vybraných experimentech. Konkrétněji bych se chtěla zaměřit na to, jak fungují řečové akty vykonané v experimentech, které se odehrávají na pomezí dvou rámců, tj. reality a fikce. Další otázkou, na niž se budu snažit najít odpověď, je, jak mocenské vztahy ovlivňují mluvní akty. Posledním podcílem bude samotné zhodnocení aplikovatelnosti teorie řečových aktů.

Metodou, kterou využiji při analýze uskutečněných promluv, bude aplikace teorie mluvních aktů rozpracovanou Johnem Rogersem Searlem. Jednotlivé experimenty budu zkoumat pouze z roviny jazykových promluv. Při zkoumání budou tedy vynechány veškeré ostatní vlivy např. prostředí, ve kterém se dané subjekty nacházejí.

Celá práce je koncipována do dvou částí. V první části vyložím teorii mluvních aktů, kterou jako první předložil John Langshaw Austin a dále ji rozpracoval Searle. Ke zkoumání řečových aktů ve vybraných experimentech využiji rozšířenou teorii mluvních aktů od Searle, jelikož je více systematická a nenachází se v ní tolik problémů, jako v Austinově teorii.

Druhá část práce bude již věnována vybraným experimentům. Nejdříve stručně popíši zvolené experimenty a poté již přistoupím k samotné analýze použitých řečových aktů. U zkoumání řečových aktů budu využívat anglického originálu, protože Austinova i Searlova teorie jsou vytvořeny pro aplikaci na anglický jazyk. V rámci analýzy se budu věnovat problému spojeným např. s upřímností či neupřímností vykonaných řečových aktů. Prvním vybraným experimentem je experiment zkoumající poslušnost vůči autoritě, známý pod názvem Milgramův experiment. Tento experiment se uskutečnil pod vedením Stanleyho Milgrama na Yalově univerzitě v roce 1963. Druhým experimentem, který bude podroben zkoumání, je Stanfordský vězeňský experiment, který uskutečnil Philip Zimbardo v roce 1971 na Katedře psychologie Stanfordské univerzity. Oba experimenty spojuje jeden hlavní bod, kterým je zkoumající poslušnost vůči autoritě. Dalším pojítkem je osobní známost obou autorů experimentů. Milgram se znal osobně se Zimbardem již od školy.

V závěru práce bych chtěla odpovědět na veškeré stanovené podcíle a vyzdvihnout případně zajímavé výsledky, k nimž jsem během analýzy dospěla.

2 Teorie mluvních aktů

Teorie mluvních (řečových) aktů jak již sám název napovídá je spojena s řečovými promluvami neboli výpověďmi. Řečové akty jsou spojeny s řečovým jednáním a komunikační funkcí výpovědi. Všechny tyto zmíněné termíny odkazují ke zkoumání užívání jazyka v nejširším smyslu, tedy s fungováním jazykových výpovědí v komunikaci.¹

Teorie mluvních aktů nemá čistě lingvistické kořeny, jak by se dalo předpokládat. Rozvíjela se především na základě podnětů, které získala ze sémiotiky (Ch. Peirce), pragmatismu (K. Bühler) a filosofie jazyka (L. Wittgenstein). Podle teorie mluvních aktů člověk pronesením výpovědi jedná, přičemž toto jednání se označuje jako řečové jednání (např. sliby, rozkazy, přísahy atd.). Tato jednání mají stejné důsledky jako přímé jednání vykonané činy. Ústředním bodem zkoumání tedy není gramatika dané promluvy, ale celý řečový akt a to i s okolnostmi, které k němu náleží. Teorie mluvních aktů totiž zohledňuje, že řečovou komunikaci ovlivňují mimojazykové faktory, kterými jsou např. vztahy mezi mluvčími, apod.²

2.1 Historie

Teorie mluvních aktů byla rozvíjena od počátku 60. let společně s dalšími obory (psycholingvistika, sociolingvistika atd.), protože při používání jazyka nás ovlivňují vždy psychologické, sociální a kulturně historické faktory. Tyto obory se již nezabývají zkoumáním *langue* (jazykový systém), ale svou pozornost obrátili k *parole*, tedy k užívání jazyka.³

Jedná se o zásadní změnu orientace v jazykovědě, která se již nezabývá jazykovým systémem, ale užíváním jazyka a toto užívání se snaží i blíže charakterizovat. Jazyk je tvořen ze znaků, pomocí nichž lze něco konat. Jazyk můžeme tedy pojmout jako nástroj k určitému jednání. Což nás vede k základním otázkám teorie mluvních aktů: Co děláme, když mluvíme a jak svou promluvou můžeme přimět druhého člověka k tomu, aby něco vykonal? „Základními složkami lidské komunikace už nejsou slova nebo věty, nýbrž se jimi stávají mluvní jednání (mluvní akty), která jsou spojena s dalšími (rovněž

---

¹ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 95.

² MACHOVÁ, Svatava – ŠVEHLOVÁ, Milena. *Sémantika & pragmatická lingvistika*, str. 88.

³ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 95.

mimojazykovými) jednáními.“⁴ Mluvčí pronáší své výpovědi vždy s určitým záměrem dát svému partnerovi něco najevo. Tento záměr mluvčího je v řečových aktech vyjádřen ilokucí (např. slibem, hrozbou, přísahou atd.), která hraje v teorii řečových aktů zásadní roli. Řečové jednání tedy spojuje jazyk a jednání, přičemž díky tomuto vztahu vzniká mnoho nových otázek (např. jaké jsou druhy řečových jednání, jakou funkci mají řečové akty v komunikaci, apod).

Jedním z hlavních impulzů pro rozvoj teorie řečových aktů bylo Wittgensteinovo pojetí jazykové hry. Jazykovou hrou se míní způsob užívání jazyka (např. jak se dítě učí používat slova)⁵. Oxfordská škola, pěstující filosofii přirozeného jazyka, rozvedla Wittgensteinovo pojetí jazykové hry a jeho „tvrzení, že cokoli lze myslet, dá se také vyjádřit: o tento princip se opírá důvěra v jazykovou kompetenci mluvčích, intersubjektivní platnost komunikačních norem, jazykových významů a strategií jednání.“⁶ Členy této oxfordské školy byli např. G. Ryle, P. F. Strawson a Austin.

První úspěšnou koncepci mluvních aktů vytvořil J. L. Austin, na něhož poté navázal J. R. Searle. Oba svou pozornost věnovali především jedné části řečového aktu a to aktu ilokučnímu, protože užívání jazyka je jednáním, které je zaměřené k určitému cíli (např. vyvolat určité chování atd.). V teorii mluvních aktů tedy hraje zásadní roli záměr mluvčího. (Více bude zmíněno v následujících kapitolách.)

---

⁴ HELBIG, Gerhard. *Vývoj jazykovědy po roce 1970*, str. 159.

⁵ Srv. WITTGENSTEIN, Ludwig. *Předběžné studie k Filosofickým zkoumáním obecně známé jako Modrá a Hnědá kniha*.

⁶ MACHOVÁ, Svatava – ŠVEHLOVÁ, Milena. *Sémantika & pragmatická lingvistika*, str. 89.

3 John Langshaw Austin

Austin sice nebyl prvním autorem, který se zabýval studiem řečových aktů, ale byl prvním, komu se podařilo kategorizovat mluvní akty. Jeho teorie řečových aktů je sepsána v knize *Jak udělat něco slovy (How to Do Things with Words)*. Tuto knihu nenapsal sám Austin. Jedná se o soupis Austinových přednášek, které se uskutečnily na Oxfordské univerzitě pod titulem *Slova a činy (Words and Deeds)* v letech 1952-1954. V knize je publikováno celkem 12 přednášek, přičemž v poslední, je uvedena Austinova výsledná kategorizace řečových aktů.

3.1 Druhy výpovědí v běžném jazyce

Austin se v úvodu knihy zabývá přístupem filosofů k promluvám, který dle jeho názoru je chybný. Vyslovením věty za určitých okolností nepopisujeme jenom to, co právě děláme, ale také pomocí ní můžeme přímo vykonat určitou činnost. Jako příklad, kdy dochází vyslovením věty k uskutečnění aktu, lze uvést „Zahajuji tuto schůzi.“. Z čehož Austin vyvozuje první typ výpovědi, který nazývá performativním. Slovo performativ je odvozeno od anglického slova „to perform“, v překladu „vykonat“. Toto slovo v angličtině bývá spojováno s podstatným slovem označujícím nějaký čin, což nás znovu vede k tomu, že vyslovení výpovědi musí znamenat i vykonání aktu. K vykonání daného aktu však není zapotřebí pouze promluvy.⁷ K uskutečnění aktu „je nutné, aby okolnosti, v nichž jsou slova pronášena, byly určitým způsobem či určitými způsoby přiměřené, a zcela běžně je třeba, aby buď mluvčí sám, nebo nějaké jiné osoby konaly také ještě jisté jiné úkony, a to buď fyzické či mentální, anebo aby dokonce pronášely i nějaká další slova.“⁸ Např. pokud člověk uzavírá sázku, tak je nutné, aby druhý člověk, kterému je sázka nabízena, tuto nabídku přijal, tedy musí říci „Platí.“ či něco podobného, čím sázku potvrdí.

Druhým typem výpovědi, který lze ve výpovědích rozlišit je konstativ. Příkladem může být věta „On běží.“, jejíž pravdivost závisí na tom, zda opravdu někdo běží. Výpověď konstativní se tedy vyznačuje tím, že je pravdivá nebo nepravdivá.

U otázky pravdivosti a nepravdivosti tvrzení se Austin obrací i k výpovědím performativním. Při zkoumání performativů zjišťuje, že jim nelze přisoudit pravdivostní hodnotu. Jako příklad uvádí slib, při jehož vyřčení by měla slibující osoba mít určitý záměr

---

⁷ AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 19-24.

⁸ Tamtéž, str. 25.

dané slovo dodržet. Pokud slib dodržen není, nelze mluvit dle Austina o nepravdivém tvrzení, ale o klamavé výpovědi, která byla učiněna neupřímně. Peformativy tedy nelze označit za pravdivé či nepravdivé. Jediné co o nich můžeme v tomto ohledu říci je, že mohou být zdařené nebo naopak nezdařené.⁹

3.2 Typy nezdarů u performativních výpovědí

Při zkoumání performativních výpovědí musíme dle Austina brát zřetel i na celou situaci, ve které byl daný performativ vysloven. Svou pozorností tedy musíme soustředit na celý řečový akt, protože jedině tak, jsme schopni určit, z jakého důvodu došlo k selhání performativní výpovědi.

Austin definuje 6 obecných pravidel, které je nutné splnit, abychom mohli danou performativní výpověď označit za zdařenou.

„A.1 „Musí existovat nějaká přijatá konvenční procedura, která má určitý konvenční účinek, procedura zahrnující vypovídání určitých slov určitými osobami za určitých podmínek.

A.2 Jednotlivé osoby a okolnosti musí být v daném případě přiměřené k tomu, aby se oné speciální procedury, která má být použita, mohlo použít.

B.1 Procedura musí být provedena všemi účastníky správně a zároveň i B.2 úplně.

Γ.1 Kde tato procedura – jak tomu často bývá – má být použita lidmi, kteří mají určité myšlenky či určité city, nebo jako základ určitého následného chování některého z účastníků, pak osoba, která se na ní podílí (a takto se jí dovolává), musí ony myšlenky a city skutečně mít, a účastníci musí mít záměr tak a tak se chovat.

Γ.2 Skutečně se následně takto chovat musí.“¹⁰

Těchto 6 pravidel úspěšnosti dané výpovědi lze rozdělit do 3 základních skupin. První skupinu tvoří podmínky přípravné (A.1 + A.2), druhou lze nazvat jako prováděcí podmínky (B.1 + B.2) a poslední skupinou jsou podmínky upřímnosti (Γ.1 + Γ.2).¹¹

---

⁹ MARVAN, Tomáš. *Otázka významu: cesty analytické filosofie jazyka*, str. 166.

¹⁰ AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 31.

¹¹ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 105.

Výše uvedená pravidla Austin záměrně odlišil řeckými a římskými písmeny. Pokud se při performativní výpovědi dopustíme porušení pravidel uvedených pod římskými písmeny A-B, pak akt není realizován, tedy došlo k jeho selhání. Při nedodržení pravidel uvedených pod písmeny řeckými samotný akt vykonán je, ale Austin tuto situaci označuje jako zneužití. V případě porušení Γ.1 lze mluvit o neupřímných aktech. Při nedodržení pravidla Γ.2 Austin pro tuto situaci žádný název neuvádí. Dále se budeme věnovat rozboru pravidel uvedených pod římskými písmeny.¹²

Porušení pravidel uvedených pod římskými písmeny vede k selhání aktu, tedy samotný akt je nulitní (neplatný). U nedodržení bodů A.1 a A.2 se jedná o chybné evokace procedury, jelikož „taková procedura fakticky neexistuje, nebo protože se příslušná procedura nemůže aplikovat způsobem, o který byl učiněn pokus.“¹³ Při nemožnosti aplikovat proceduru zamýšleným způsobem, tedy porušení pravidla A.2, nastalou situaci Austin nazývá chybnou aplikací (např. „Jmenuji Vás ředitelem.“, přičemž do funkce byl již jmenován někdo jiný). Pro případ, kdy dochází k porušení pravidla uvedeného pod A.1, tedy když neexistuje žádná přijatá konvenční procedura, žádný příhodný název neexistuje. Pravidla uvedená pod B.1 a B.2 jsou důležitá především u řečových aktů, které mají institucionální charakter, tedy musí být vykonány podle určité normy. Při jejich nedodržení dochází k chybným provedením. Jedná se tedy o situaci, kdy „zamýšlený akt je narušen nějakou formální závadou nebo nějakou neúplností při provedení obřadu.“¹⁴ Porušení bodu B.1 Austin označuje za formální závady (např. nejistá reference - řekne-li někdo „Vsázím, můj dům.“, přitom ale vlastní několik domů) a porušení B.2 za závadu neúplnosti (např. pokud při oltáři muž odpoví „Ano.“, ale jeho nastávající žena odvětví „Ne.“).

Ne však u všech performativů může dojít ke všem nezdarům (např. neverbální uzavírání sázky). Nezdary jsou především spojeny s ceremoniálními akty. Existují také odlišné situace od těch, které Austin označil za nezdary, a které v klasifikaci uvedeny nejsou (např. jednání pod nátlakem). Austin si je vědom toho, že jeho schéma nezdarů není zcela úplné a že se vyskytují i takovéto speciální případy. Proto upozorňuje na to, že za jistých okolností může při porušení pravidel uvedených pod písmenem A a B docházet k překrývání s dalšími typy nezdarů a to s nedorozuměními, kterým jsou vystavěny skoro

---

¹² AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 32.

¹³ Tamtéž, str. 33.

¹⁴ Tamtéž, str. 33.

všechny výpovědi, anebo s omyly a jednáním pod nátlakem. V jedné performativní výpovědi tedy můžeme identifikovat více typů nezdaru.¹⁵

3.3 Rozlišení mezi konstativní a performativní výpovědí

Jak jsme již krátce zmínili, Austin na začátku rozlišuje dva druhy výpovědí. První nazývá konstativní a druhou performativní. Konstativní výpověď se vyznačuje tím, že pravdivá nebo nepravdivá, tedy lze jí přisoudit pravdivostní hodnotu. O výpovědi performativní můžeme říci jen to, zda je zdařilá či nezdařilá. Jak ale sám Austin později zjišťuje, toto rozlišení není příliš přesné, protože některým vyřčeným performativům lze přisoudit pravdivostní hodnotu, tedy můžeme o nich říci, zda jsou pravdivé či nepravdivé. Jako příklad uvádí výpověď „Upozorňuji vás, že býk se chystá k útoku.“. Pokud se býk ve skutečnosti nechystá k útoku, tak bychom o takové výpovědi neřekli, že se jednalo o nulitní upozornění a ani že toto upozornění bylo neupřímné. „Cítili bychom se mnohem spíše nakloněni říci, že upozornění bylo nepravdivé, nebo (lépe) mylné.“¹⁶ Obdobně lze i o některých konstativních výpovědích říci, zda jsou zdařilé či nezdařilé.

Austin je tedy nucen hledat jiné kritérium, které by bylo schopno od sebe definitivně odlišit performativy a konstativy. Nejdříve hledá gramatické kritérium, které by bylo schopné odlišit performativní výpovědi od konstativních. Performativ totiž bývá často uveden ve formě slovesa v první osobě jednotného čísla činného přítomného indikativu (např. „Křtím.“ „Sázím se.“, „Odkazuji.“). Při svých zkoumáních ale zjišťuje, že se performativy vyskytují i v jiných gramatických formách, proto obrací svou pozornost k hledání lexikálního kritéria. Ani v této oblasti však nenachází vhodné kritérium.¹⁷

Austin se nakonec při hledání vhodného kritéria obrací k samotné charakteristice performativních výpovědí, která spočívá v realizaci určitého jednání. Jednání může být uskutečněné pouze osobami, tudíž ten, kdo výpověď pronáší, musí být totožný s tím, kdo jedná. Austin se tedy znovu vrací ke gramatickému kritériu a upozorňuje, že „první osoba singuláru přítomného činného indikativu představuje určitý zvláštní a speciální způsob užití.“¹⁸ Všimá si asymetrie, která se vyskytuje mezi první osobou singuláru přítomného činného indikativu a jinými osobami a časy stejného slovesa. Existence této asymetrie je dle Austina právě tím, hledaným znakem performativního slovesa. „Všechny performativní

¹⁵ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 105-106.

¹⁶ AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 67.

¹⁷ HELBIG, Gerhard. *Vývoj jazykovědy po roce 1970*, str. 163.

¹⁸ AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 73.

výpovědi, které fakticky nejsou v této privilegované formě – začínající s *Já x*, že; *Já x* (*infinitiv*); nebo *Já x* by mohly být převedeny na tuto formu a změnit se pak v to, co můžeme označit jako explicitní performativy.“¹⁹

3.4 Druhy performativů

Austin u performativních výpovědí dále rozlišuje mezi performativy explicitními a primárními, přičemž primární performativy byly v jazyce jako prvotní, proto tedy i ten název. Z těchto primárních výpovědí se s postupným rozvojem jazyka a společnosti vyvinuly performativy explicitní. Pojmy explicitní a primární lze vysvětlit na následujícím příkladu. Pokud vyslovím „Budu tam.“, pak se jedná o primární performativ, který v běžném životě více využíván, i když je víceznačnější. V případě výpovědi „Slibuji, že tam budu.“ už budeme mluvit o explicitním performativu. „Tato druhá formulace ukázala explicitně, jaké je ono jednání, které se uskutečňuje pronesením výpovědi: *Budu tam.*“²⁰ Austin ale upozorňuje na fakt, že učinit nějakou výpověď explicitní neznamena popisat či konstatovat to, co právě dělám. Explicitnost nám říká, jak má být daná výpověď chápána.

Je nutné ještě upozornit, že v angličtině spojka „že“ vyskytující se v explicitních performativech v žádném případě neuvádí nepřímou řeč. Spojka „že“ použitá v explicitních performativech, zde neinformuje o své vlastní řeči jako spojka použitá v případě „Řekl jsem, že.“. Navíc není ani nutné, aby se tato spojka vždy vyskytovala po explicitním performativním slovese. V mnoha případech se po tomto slovese vyskytuje infinitiv („Slibuji přijít.“) nebo již nic nenásleduje („Omlouvám se.“).²¹

Explicitní performativy

Austin věnuje svou pozornost především explicitním performativům, které poskytují rozmanitější a zajímavější oblast zkoumání. Explicitní performativy lze dále rozdělit na různé druhy. Jedním takových druhem jsou behavitivy, jejichž účelem je vyjadřování pocitů a postojů svého řečníka dalším lidem. Na příklad performativní výpověď „Omlouvám se.“ popisuje „Je mi líto.“, tedy konstatuje „Cítím lítost.“. Z příkladu je viditelné kolísání behavitivů mezi deskriptivní a performativní výpovědí. Toto kolísání je typické i pro další skupiny performativů, které Austin nazývá expozitivity a verdiktivy. U expozitivity má hlavní část výpovědi „často přímo formu tvrzení, ale na začátku je

¹⁹AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 77-78.

²⁰Tamtéž, str. 78.

²¹HELBIG, Gerhard. *Vývoj jazykovědy po roce 1970*, str. 163-164.

explicitní performativní sloveso, které ukazuje, jak má být chápáno vřazení tohoto tvrzení do kontextu rozhovoru, diskuze, dialogu nebo obecně do příslušného výkladového kontextu.²² Příkladem expozitivů je např. věta „Potvrzují, že Měsíc nemá žádnou odvrácenou stranu.“. Vyslovit takovou výpověď znamená formulovat určité stanovisko, činit závěr, potvrzovat, atd. Dalším zmíněným druhem performativů jsou verdiktivy, které jsou spojeny s pronášením verdiktů. Např. „Vyhláším, že ...“

Aby Austin zjistil, zda se jedná v dané výpovědi o čistě explicitní performativ, navrhuje 4 následující kritéria. Prvním je položení si otázky „Ale udělal to skutečně?“. Tato otázka, jak sám Austin později zjišťuje, není příliš vhodným kritériem kvůli možným nezdarům. Např. pokud ženich vysloví u oltáře „Ano“ můžeme se přesto ptát „Skutečně si ji vzal?“, protože se mohou vyskytnout nějaké nezdary, které uzavření sňatku znemožní. Druhým kritériem je otázka „Zda by se mohlo jednání uskutečnit, aniž by byl pronesen performativ?“. Např. když chceme vyjádřit lítost, aniž bychom vyslovili „Omlouvám se.“. Třetím kritériem je vložení slov „záměrně“ nebo „opravdu“ před performativní sloveso. Tedy zda se můžeme zeptat „Mohl by to udělat záměrně?“ nebo „Opravdu to chce udělat?“, protože jak jsme již řekli, výpověď je určitým jednáním, takže musí být i něčím, co jsme schopni vykonat záměrně nebo co opravdu chceme udělat. Posledním čtvrtým kritériem je položení si otázky, zda by mohlo být skutečně nepravdivé to, co někdo říká, aniž by daná výpověď byla považována za neupřímnou.²³

Aplikaci výše zmíněných kritérií ukážeme na příkladu s větou „Připojuji se k tomuto názoru.“:

1. Můžeme se zeptat: „Skutečně se připojil k tomuto názoru?“
2. Nelze toto jednání vykonat („Připojit se k názoru.“), bez toho aniž by bylo něco vysloveno.
3. Můžeme do věty vložit slova „záměrně“ a „opravdu“, tedy „Záměrně se připojuji k tomuto názoru.“ či „Opravdu se připojuji k tomuto názoru.“
4. Věta „Připojuji se k tomuto názoru.“ nemůže být nepravdivá, tedy pokud není myšlena neupřímně.

---

²²AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 93.

²³ Tamtéž, str. 87-88.

Po použití všech kritérií můžeme vidět, že sloveso bez problémů obstálo. Sloveso „připojuji se“ lze označit za explicitní performativ.

Po stanovení uvedených 4 kritérií Austin zjišťuje, že mezi performativy nepatří čistě konvenční či zdvořilostní fráze a také mezi ně nepatří ani slova, jimiž se ohlašuje nějaké následující jednání.²⁴

Závěr Austinova zkoumání performativů

Austin při svém zkoumání performativů dospívá k názoru, že původní odlišení performativů a konstativů není tak zřejmé. V mnoha případech mají stejné rysy. Austin vyjmenovává dvě situace, kdy dochází ke stírání rozdílů. První situací jsou nezdary, které se netýkají jenom performativů. K nezdarům může totiž docházet i u konstativů (např. věta „Tvrdím, že on běží.“ závisí na zdařilosti výpovědi „On běží.“) Za druhé se i výpovědi performativní, obdobně jako konstativní, mohou týkat faktů nebo být k nim alespoň v nějakém vztahu, který je v závislosti na případech různý (např. „Střídání!“ vyřčené rozhodčím při fotbalovém zápase). Jednoduché není ani samotné stanovení toho, zda se jedná skutečně o performativní výpověď a to i v případě explicitní formy.²⁵

3.5 Tři dimenze způsobu užití řeči

Podle Austina je nutné podívat se blíže na okolnosti pronášení dané výpovědi. Rozlišuje trojí způsob užití řeči, avšak sám připouští, že toto rozlišení není schopno zahrnout všechny způsoby užívání řeči (např. jednání pod nátlakem). Některé způsoby používání řeči i cíleně vyjímá např. tzv. parazitické užití jazyka (promluvy v divadelních hrách, literární použití jazyka atd.). Austin za parazitické považuje takové použití jazyka, pro které „neplatí normální podmínky referování a vyjadřovaná ilokuce neslouží záměru, který jí na základě formy výpovědi přísluší.“²⁶

Lokuční akt

Lokuční akt podle Austina v sobě zahrnuje „pronášení jistých zvuků, pronášení jistých slov v jisté vazbě a rovněž tak i vypovídání těchto slov s jistým významem v tom smyslu tohoto slova“²⁷, tedy s určitým smyslem a referencí. Zde můžeme vidět jistou podobnost

---

²⁴AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 88-89.

²⁵ Tamtéž, str. 97-98.

²⁶ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 108.

²⁷AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 101.

s konstativními výpověďmi, u kterých nám šlo především o korespondenci s fakty (pravdivé/nepravdivé).

Pod samotný pojem lokuční akt spadají další tři druhy aktů, konkrétněji se jedná o fonetický, fatický a rhétický akt. Fonetický akt zahrnuje pouze pronášení jistých zvuků, zatímco akt fatický je již obširnější. Fatický akt je vyslovení jistých slov, které náleží k určitému slovníku a zároveň odpovídají určité gramatice. Fatický akt tedy v sobě zahrnuje slovník, gramatiku ale i intonaci. Tento samotný akt je aktem vyslovení fématu, přičemž féma je jednotkou jazyka. V poslední rhétickém aktu se používají slova s jistým smyslem a referencí. Z pohledu toho, co se danou výpovědí vypovídá, můžeme mluvit o rhématu. Rhéma je tedy jednotkou řeči.²⁸

Ilokuční akt

Nejenže lokuční akt v sobě zahrnuje další 3 akty, ale i sám se podílí na dalším aktu a to ilokučním. Vykonáním aktu lokučního se uskuteční např. vynášení rozsudku, položení otázky či odpovězení na ni atd. Tyto zmíněné akty v sobě zahrnuje jeden nadřazený akt, akt ilokuční. Zde můžeme vidět jistou podobnost s performativou, pomocí níž docházelo k uskutečňování určitých aktů. „Ilokuční akt je komunikace propozičního obsahu s určitou ilokuční silou - promluva může mít sílu tvrzení, otázky, varování, slibu, prosby apod.“²⁹ Tato ilokuční síla může být v některých případech vyjádřena pomocí slov (např. „slibuji“), přičemž jednu stejnou větu lze použít v každém případě s jinou ilokuční silou (např. „Slibuji, že dostaneš.“ s ilokuční silou slibu či hrozby). Propoziční obsah věty zůstává stejný a mění se jenom ilokuční síla. Ilokuční akt je konvenční, tedy jeho provedení je spojeno s ustáleným způsobem jednání, které je přijato společností. Provedení tohoto aktu označuje jako ilokuci a teorii různých typů jazykové funkce jako teorii ilokuční síly.

Pojem *illocutionary force* bývá z angličtiny překládán dvěma způsoby, a to buď jako *ilokuční síla* či *ilokuční platnost*. S překladem *ilokuční platnost* se můžeme setkat u starších publikací. V současné době se k termínu *illocutionary force* používá český ekvivalent *ilokuční síla*, který jsem ve své práci zvolila i já.

---

²⁸ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 96.

²⁹ MARVAN, Tomáš. *Otázka významu: cesty analytické filosofie jazyka*, str. 167.

Perlokuční akt

Proti aktu lokučnímu a ilokučnímu staví Austin třetí typ, který nazývá jako akt perlokuční. Perlokuční akt na rozdíl od aktů předchozích (lokučních a ilokučních) není konvenční „Říká-li se něco, pak to často, nebo i normálně má také nějaké účinky na pocity, myšlenky či jednání posluchačstva, nebo mluvčího anebo jiných osob: a lze to učinit se záměrem, úmyslem či cílem právě tyto účinky vyvolat, můžeme v této souvislosti říci, že mluvčí vykonal určitý akt, který k lokučnímu a ilokučnímu aktu odkazuje buď nepřímo, anebo vůbec ne.“³⁰ Perlokuční akt vždy zahrnuje určité důsledky, z nichž některé mohou být i neúmyslné.

Názorná ukázka všech výše zmiňovaných aktů

Aby bylo jasné, co si máme představit pod akty lokučními, ilokučními a perlokučními, lze uvést názorný příklad: Představte si, že se Vás snaží nějaký člověk přimět k tomu, abyste zastřelil jistou ženu.

Lokuce - Řekl mi „Zatřel ji“ („Shoot her!“), přičemž slovem „zastřel“ myslel skutečně střelení a slovem „ji“ odkazoval k dané ženě.

Ilokuce - Naléhal na mě (radil mi, přikazoval mi atd.), abych ji zastřelil.

Perlokuce - Přesvědčil (přiměl) mě, abych ji zastřelil.³¹

Rozlišení mezi ilokucemi a perlokucemi

Nyní jsme vyložili koncepci tří aktů, tedy lokučního, ilokučního a perlokučního. Rozdíl mezi lokučním a ilokučním aktem je zřejmý. Austin ale zdůrazňuje, že ilokuční akt v žádném případě nelze chápat jako důsledek aktu lokučního. Vykonáním ilokuce totiž nereferujeme k lokuci, nýbrž ke konvencím daného výpovědního aktu. Problém nastává u rozlišení ilokučního a perlokučního aktu, jejichž vzájemná hranice není jasně daná. Je tedy nutné více rozebrat stanovení hranice mezi uskutečňováním aktu a jeho důsledky.

K úspěšnému vykonání ilokučního aktu je zapotřebí, aby byl samotný akt již předem zamýšlen mluvčím a aby jeho vykonáním bylo dosaženo pochopení významu a platnosti lokuce. „Uskutečnění ilokučního aktu v sobě tedy zahrnuje, že je zajištěno porozumění.“³²

---

³⁰AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 106-107.

³¹ Tamtéž, str. 107.

³² Tamtéž, str. 119.

Toto porozumění dané výpovědi může dále vybízet posluchače k odpovědi či sekvenci, tedy k určitému jednání (např. vyslovení „Nedělej to.“ může u posluchače vyvolat sekvenci odrazení či zalarmování), protože ilokuční akt je konvenční. Z toho, co již bylo řečeno, tedy můžeme konstatovat, že existují tři způsoby, kterými jsou ilokuční akty spojeny s účinky. Konkrétně se tedy jedná o zajištění porozumění, vyvolání důsledků a vybízení k odpovědi či sekvenci.

Pokud se zastavíme u výpovědí spojených s mocenským vlivem, což je pro naše účely zvláště důležité, tak zde je zapotřebí rozeznat, zda se jedná o ilokuční nebo perlokuční akt. Např. větu „Přikázal jsem mu a on uposlechl.“ můžeme označit za ilokuci, zatímco u věty „Přiměl jsem ho, aby uposlechl.“ se již jedná o perlokuci. Tento případ ukazuje, že k tomu, „aby tento důsledek byl vyvolán jako důsledek, který může být připsán mně, bylo použito jiných dodatečných prostředků - určitých podnětů, osobní přítomnosti a osobního vlivu, který může jít až k nátlaku.“³³ Do této formule „Přiměl jsem ho, aby“ dosazujeme slovo, které označuje daný ilokuční akt. V závěru se však nejedná o akt ilokuční, ale perlokuční.

Perlokuční akt má za cíl dosažení určitého perlokučního cíle (např. přesvědčit, upozornit, přemluvit atd.) nebo vyvolání následné reakce. Některé perlokuční akty vždy vyvolávají nějakou reakci. Jedná se především o takové akty, u nichž neexistuje žádná ilokuční formule. Např. pokud chci někoho překvapit, tak neexistuje žádná ilokuční formule „Překvapuji vás.“. Vyslovením jakékoli věty můžeme dosáhnout nepřeborného množství perlokučních účinků. Některé tyto účinky nejsou zcela předvídatelné, protože závisí na mnoha faktorech (např. znalosti či povaha adresáta), proto nelze sestavit klasifikaci řečových aktů podle perlokučních účinků.³⁴

3.6 Třídy ilokučních sil

Austinův seznam ilokučních sil výpovědních aktů je vytvořen ze sloves, které prošli jeho kritériem, tedy jsou ve formě první osoby singuláru aktivního způsobu přítomného indikativu (původní kritérium performativu). Avšak jenom po aplikaci tohoto kritéria dostaneme nepřeborné množství sloves, které splňují tuto podmínku. Proto Austin stanovuje pouze základní třídy ilokučních sil výpovědi, protože stanovit všechny není zcela možné. Klasifikaci tříd provádí tak, aby se již konečně vypořádal s dvěma skupinami

---

³³AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 120.

³⁴MARVAN, Tomáš. *Otázka významu: cesty analytické filosofie jazyka*, str. 168-169.

pojmu, konstativy a performativy, o jejichž rozlišení se marně pokoušel. Austin tedy stanovuje 5 tříd podle jejich ilokuční síly.³⁵

Verdikativy

První třídu ilokuční síly tvoří verdikativy, které jak sám název napovídá, jsou spojeny s vynášením určitého verdiktu. „Spočívají v tom, že se vysloví nějaké úřední nebo neoficiální rozhodnutí, a to na základě důkazů nebo důvodných domněnek o hodnotě nebo faktu.“³⁶ Příkladem verdikativu může být soudní akt (např. „shledávat vinným“, „stanovit“ či „zprošťovat“), ale ne všechny soudní akty jimi jsou (např. legislativní či exekutivní akt se řadí již mezi exercitivy). Verdikativy jsou většinou spojeny s pravdivostní hodnotou, správností a korektností, což lze vidět např. u výpovědí sportovních rozhodčí jako jsou „faul“, „aut“ atd.

Exercitivy

Druhou třídu představují exercitivy, které jsou formulací kladného či záporného rozhodnutí o nějakém jednání nebo mohou být přímo jeho vyhlášením. Příkladem takového rozhodnutí může být verdikt pronesený členy rozhodčí komise či soudci, tedy slovesa „odsoudit“, „jmenovat do funkce“ nebo „pokutovat“. Tento soudní verdikt může ostatní lidi buď nutit do určitého jednání, anebo jim nemusí být dané jednání dovoleno. V exercitivech se tedy uplatňuje moc, právo či vliv.³⁷ Musíme mít ale na paměti, že některé soudní akty patří do skupiny verdikativů, přičemž samotné rozdělení jednotlivých sloves není příliš jasně vyhraněné.

Komisivy

Komisivy mají za cíl zavazovat mluvčího k určitému jednání, a to buď dáváním slibů nebo jiným přebíráním závazků. Zavazují nás k určitému jednání, ale „zahrnují rovněž deklarování nebo oznamování záměru, což sliby nejsou, dále sem spadají i dost neurčité postoje, o kterých bychom mohli mluvit jako o zaujímání stanoviska.“³⁸ Typickými příklady komisivů jsou slovesa „slibovat“, „zavázat se“ či „sázet se“. Z toho, co bylo řečeno o komisivech je vidět, že jsou v určitém spojení s verdikativy a exercitivy.

---

³⁵AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 146-147.

³⁶ Tamtéž, str. 149.

³⁷MARVAN, Tomáš. *Otázka významu: cesty analytické filosofie jazyka*, str. 169.

³⁸AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 148.

Behavitivy

Behavitivy jsou úzce spojeny s postoji a sociálním chováním. Konkrétněji se jedná o reakce na jednání nebo osudy druhých a postoje k již proběhlým nebo očekávaným jednáním ostatních (např. „omlouvat se“, „děkovat“, „gratulovat“ nebo „vítat“). U behavitivů může docházet k nezdarům nebo i k neupřímnosti. Behavitivy mají souvislost se dvěma třídami ilokučních sil, tedy s exercitivy (např. schvalování může vynášet i soudce) a komisivy (např. pochválení může být i závazek k určitému jednání).³⁹

Expozitivity

„Expozitivity se užívají při aktech výkladu zahrnující vysvětlení stanoviska, vedení argumentace a objasnění způsobů použití a referencí.“⁴⁰ Příkladem jsou slovesa jako „tvrdit“, „interpretovat“ nebo „přísahat“. Třída expozitivů je velmi rozsáhlá a není jednoznačně vymezena, proto působí Austinovi nejvíce problémů. U slov, které mohou být přiřazeny do třídy expozitivů se totiž lze pít o to, zda se skutečně jedná o expozitivity nebo zda tyto slova spadají do jiné třídy.

Poslední dvě třídy považuje sám Austin za problémové, protože behavitivy působí příliš různorodě a expozitivity jsou velmi početné, a tudíž by mohly být zahrnuty do ostatních tříd. Např. slovo „definovat“, které řadí mezi expozitivity, by mohlo být i součástí komisivů, protože definování nás zavazuje k používání definovaných symbolů určitým způsobem. Lze tedy říci, že Austinova kritéria jednotlivých tříd nejsou zcela jasná. „Jeho klasifikace má tak spíše jen orientační hodnotu - zdůrazňuje vždy ten rys daného řečového aktu, který se jeví jako nejnápadnější.“⁴¹

---

³⁹AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*, str. 155-156.

⁴⁰ Tamtéž, str. 156.

⁴¹ MARVAN, Tomáš. *Otázka významu: cesty analytické filosofie jazyka*, str. 170.

4 John Rogers Searle

Searlovo myšlení silně ovlivnili J. L. Austin a P. F. Strawson, kteří byli jeho učiteli. Pro naše účely je důležitější Austin, protože Searle navazuje na Austinovu teorii mluvních aktů, ale také ji v některých částech kritizuje. Searla můžeme tudíž označit za autora nejznámější modifikace Austinovy klasifikace ilokučních aktů a všeobecně i celé teorie řečových aktů. Za stěžejní dílo, ve kterém je vyložena Searlova teorie mluvních aktů, je považována kniha *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Spis *Speech Acts* nebyl dosud přeložen do češtiny, existuje ale slovenský překlad *Rečové akty: Esej z filozofie jazyka* od Dezidera Kamhala. Pro vyložení Searlovy teorie jsem ale zvolila originální anglický text, abych se vyhnula dvojitému překladu a tudíž i případným nepřesnostem spojeným s překlady. Kromě zmíněných *Speech Acts* Searle napsal také další díla, ve kterých dále rozvíjí svou teorii řečových aktů, např. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*.

4.1 Jazyk a řečové akty

Dle Searle je zapotřebí rozlišovat mezi řečí (např. „Tamto je jablko.“), charakterizováním řeči (např. „*Jablko* je podstatné jméno.“) a vysvětlením řeči (např. „Podle pravidla pro neurčitý člen v anglickém jazyce se před podstatným jménem začínajícím na samohlásku musí psát *n*, tedy *an apple*.“).⁴² Searle do jisté míry přijímá Wittgensteinovu hypotézu, že mluvením jazykem se zapojujeme do takové formy chování, která je řízena pravidly.

Searle se při svém zkoumání zaměřuje na jazyk, tak jak bývá každodenně používán, tedy nikoli na jeho vědecké využití. Nejdříve si pro svou analýzu vybírá jasné neboli vzorové příklady použití jazyka a poté se až věnuje hraničním případům, které se vyskytují v jazyce. Searlovu analýzu řečových aktů lze rozdělit na dvě části. První je analýza struktury řečových aktů a druhou tvoří analýza procesu komunikace, pomocí něž jsou vydávány řečové akty. Zjednodušeně řečeno nejdříve se věnuje struktuře řečových aktů a poté samotnému procesu.⁴³

Searle jako důvod, proč se zabývá zkoumáním řečových aktů, uvádí, že veškerá jazyková komunikace zahrnuje řečové akty. Jednotkou jazykové komunikace není samotný symbol,

---

⁴² SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 14-15.

⁴³ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 19.

slovo, věta a ani jejich konkrétní realizace, ale samotné vytváření těchto jednotek při vykonávání řečového aktu. Podle Searle je sice možné se zabývat jazykem bez zkoumání řečových aktů, ale mělo by to stejný účinek, jako kdybychom zkoumali fotbal pouze jako systém pravidel a nikoliv jako hru. Základní jazykovou jednotkou komunikace je tedy řečový akt. K osvětlení toho, co se považuje za jazykovou komunikaci a co nikoliv, lze uvést příklad. Pokud jistý zvuk (nebo symbol na kousku papíru) chápeme jako případ jazykové komunikace, tak musíme předpokládat, že tento zvuk vytvořil člověk a to s určitými úmysly. Naopak za přírodní jev se považuje např. zvuk, který se ozývá, když fouká vítr. U jazykové komunikace je tedy nutný předpoklad, že určitý zvuk či symbol byl vytvořen důsledkem úmyslného jednání, které je ale typické pro řečové akty. Každá úmyslná činnost ale nemusí být nutně řečovým aktem. Na příklad za jazykovou komunikaci nemohu považovat přemísťování kusů nábytku po domě.⁴⁴

Komunikace nevyhnutelně zahrnuje řečové akty. Zkoumání významů vět a zkoumání vykonávání řečových aktů Searle chápe jako něco komplementárního, tedy něco, co spolu vzájemně souvisí. Řečové akty vykonané vyslovením nějaké věty plní i funkci významu této věty. Tyto dvě pole zkoumání, významy vět a řečové akty, lze ale od sebe odlišit. Je zde však nějaká paralela mezi pravidly pro používání určitých prvků jazyka a pravidly pro vykonávání řečových aktů. Ke každému řečovému aktu náleží jistý prvek jazyka, jehož význam je, vzhledem ke kontextu dané výpovědi, postačující k určení daného řečového aktu. Vyslovení konkrétních prvků jazyka v jistém smyslu je tedy vykonáním určitého řečového aktu.⁴⁵

Mluvčí ale může svému posluchači pomoci s porozuměním mluvčího promluvy díky principu vyjádřitelnosti. Dalo by se říci, že nám tento princip říká něco podobného jako „Vyhláskuj to.“. Na příklad pokud řekneme podomnímu prodejci „Ne.“, ale on tuto výpověď neregistruje, pak můžeme svou první krátkou výpověď rozvést na „Děkuji, ale nemám zájem o vaše zboží.“.⁴⁶ Jinak řečeno Searlův princip vyjádřitelnosti se zakládá na tom, že o čemkoliv lze myslet, tak o tom můžeme i hovořit. (Zde můžeme vidět návaznost na Wittgensteina.) Jazyk je totiž tvořen konečnou množinou slov a syntaktických forem na vyjádření toho, co si myslíme. Kombinace slovní zásoby a syntaktických forem nám však umožňuje vytvářet nepřeborné množství jazykových

---

⁴⁴ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 16-17.

⁴⁵ HELBIG, Gerhard. *Vývoj jazykovědy po roce 1970*, str. 170.

⁴⁶ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 24-25.

výrazů (např. vět).⁴⁷ Princip vyjádřitelnosti je pro Searla důležitý, protože napomáhá při porozumění daných výpovědí a je tudíž užitečný i při analýze samotného jazyka.

Porozumět řečovým aktům lze dvěma způsoby, přičemž k rozuzlení řečového aktu potřebuje oba dva. Komunikace je totiž založená na spolupráci obou účastníků konverzace, mluvčího a posluchače. První je pomoc, kterou můžeme dostat od mluvčího, abychom pochopili jeho výpovědi. Druhým je schopnost posluchače dešifrovat to, co mu mluvčí sděluje. Jakmile porozumíme samotným řečovým aktům, tak podle Searla můžeme přejít ke zkoumání toho, jak mluvčí vytvářejí celé řetězce řečových aktů (např. příběhy, rozhovory apod.).⁴⁸

Více než na strukturu, je dle Searla důležité pohlížet na fungování jazyka v procesu. Při tomto zkoumání musíme brát zřetel na záměr mluvčího, se kterým posílá zprávu, předání tohoto záměru posluchači a úmysl nechat posluchače uznat, že zpráva je v souladu s pravidly daného jazyka. Posluchač tedy přepracovává danou promluvu, z toho, co se říká, na to, co mluvčí pronesenou výpovědí míní. Pokud posluchač dešifruje záměr výpovědi mluvčího, tak se poté význam věty nejvíce blíží významu mluvčího. Z toho, co již bylo řečeno, Searle dospívá k názoru, že musí existovat řada analytických souvislostí např. mezi tím, co si mluvčí myslí a tím co pronesená věta znamená.⁴⁹

4.2 Druhy řečových aktů

Searle rozlišuje v mluvním aktu 4 další akty, čímž se odlišuje od Austina, který v řečovém aktu spatřuje jenom 3 další dimenze (lokuční akt, ilokuční akt, perlokuční akt). Searle rozčleňuje mluvní akt na následující 4 části.

První část tvoří **výpovědní akt**, který zahrnuje vyslovení (morfémů, vět). Jedná se tedy o vyslovení zvuků jazyka v rámci určité gramatické struktury. Výpovědní akt spočívá ve vyslovení řetězce slov podle konkrétních gramatických pravidel daného jazyka. Searlův výpovědní akt odpovídá dvěma složkám Austinova lokučního aktu, a to fonetickému a fatickému aktu.⁵⁰

Druhou složkou, kterou se Searlovo rozčlenění liší od Austinového, je **propoziční akt**. Pod propoziční akt spadá referování a predikace. Pojem „*referující výraz*“ Searle používá

⁴⁷ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 19-20.

⁴⁸ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 25.

⁴⁹ Tamtéž, str. 25.

⁵⁰ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 24-25.

jako označení pro singulární referující výraz s členem určitým, který je použitý k odkazování na jednotlivinu. Za referující výrazy Searle považuje i vlastní jména. Vyslovení referujícího výrazu slouží k identifikaci konkrétního objektu z množiny ostatních objektů. Druhou složku propozičního aktu tvoří predikace, kterou Searle pojímá jako připisování vlastností. Např. „Tato kniha je červená.“ Predikace tedy určitým způsobem charakterizuje objekt, na který se odkazuje. Na rozdíl od reference se predikace nemůže vyskytovat sama.⁵¹ Searlův propoziční akt do jisté míry odpovídá Austinovému rhétickému aktu, jež je zahrnutý v lokučním aktu.

Třetí a čtvrtá složka je shodná s Austinovým rozdělením řečového aktu. Třetí složku tvoří **ilokuční akt**, při jehož vykonání se obvykle vykonávají i akty předešlé, tedy výpovědní a propoziční akt. Při vykonávání ilokučního aktu vyřčením věty v jejím doslovném smyslu má mluvčí v úmyslu dosáhnout určitého účinku a to tím, že přivede posluchače k rozpoznání jeho úmyslu vyvolat daný účinek. (Zde lze vidět návaznost na H. P. Griceho a jeho význam mluvčího.) Účinkem se u posluchače nemíní reakce či přesvědčení, ale jednoduše to, že posluchač porozumí výpovědi mluvčího. Searle tento účinek u posluchače nazývá ilokučním účinkem (illocutionary effect).⁵²

Poslední čtvrtou částí řečového aktu tvoří **perlokuční akt**. Perlokuční akt Searle chápe jako důsledek anebo účinek, předchozích aktů na konání, myšlení či přesvědčení posluchačů. S perlokučním aktem souvisí perlokuční efekt (perlocutionary effect). Perlokuční efekt je jakousi kauzální odpovědí na již vykonaný řečový akt. Příkladem perlokučního efektu může být rozveselení posluchače nebo následné vykonání nějaké činnosti posluchačem. Součástí záměru mluvčího tedy často bývá i dosažení perlokučního efektu. Např. větou „Zavřete dveře.“ mluvčí požaduje po posluchači, aby zavřel dveře, čímž se uskuteční perlokuční efekt. Perlokuční efekt ale není stejný jako ilokuční účinek. Ilokuční účinek spočívá v úspěšné komunikaci, která je vykonána prostřednictvím řečových aktů. Perlokuční efekt je ale požadovaný kauzální výsledek některých řečových aktů. Perlokučního efektu se tedy může (ale nemusí) dosáhnout po pronesení konkrétní promluvy.⁵³

---

⁵¹ DRID, Touria. *Language as Action: Fundamentals of the Speech Act Theory*. str. 7.

⁵² SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 45-47.

⁵³ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 22.

Rozlišení mezi propozičním a ilokučným aktem

Ilokuční a propoziční akty se zakládají na vyslovení slov ve větách v určitém kontextu, za daných podmínek a s jistými úmysly. Rozdíl ale spočívá v jejich gramatické formě. Zatímco gramatickou formou ilokučního aktu je celá věta, tak u propozičního aktu jsou to určité části věty (např. přísudky důležité pro predikaci a vlastní jména, zájmena, případně některá podstatná jména určující pro referování). Propoziční akty se nemohou vyskytovat samostatně, protože nelze vykonávat pouze predikaci či referenci. Predikace nebo reference se uskutečňuje vždy při vykonání ilokučního aktu a ten má gramatickou strukturu věty, tudíž se predikace i reference musí vždy vyskytovat ve větné struktuře. „Zatímco propozice se mohou vyskytovat pouze v ilokučném aktu, existují ilokuční akty bez propozičního obsahu.“⁵⁴ (např. citoslovce „Au.“, „Hurá“!)

Tvrzení je dle Searla aktem, zatímco propozice nikoli, protože propozice samotná ještě nic nevykonává. Vyjádření propozice je již ale aktem propozičním. Za propozici označuje to, co se tvrdí při aktu tvrzení nebo to, co se konstatuje při aktu konstatování. Tvrzení je tedy specifickým druhem závazku k pravdivosti propozice, přičemž propozice tvoří pouze část věty tvrzení. Typickým příkladem vyjádření propozice jsou v angličtině vedlejší věty začínající spojkou „že“ (např. „Říkal, že jsou všechny knihovny zavřené.“). Pokud je propozice ve větě vystižena, tak je vždy vyjádřena při vykonání ilokučního aktu.⁵⁵

Některé věty mohou mít stejný propoziční obsah, ale přitom se vzájemně lišit ilokuční silou. (Např. „Karel pije pivo.“, „Pije Karel pivo?“) Searle proto navrhuje rozlišení indikátoru propozičního obsahu a indikátoru ilokuční síly. „Indikátor propozičního obsahu vymezuje podmínky naplnění řečového aktu, tedy podmínky, za kterých je tvrzení pravdivé, žádost uposlechnuta, slib splněn apod.“⁵⁶ Indikátor ilokuční síly ukazuje, jakou ilokuční sílu má daná výpověď, tedy jaký ilokuční akt mluvčí vykonává při vyslovení věty. K prostředkům naznačujícím ilokuční sílu můžeme zařadit slovosled, ilokuční sloveso, interpunkci, slovesný způsob atd. Toto rozlišení Searle ukazuje na příkladu „Slibuji, že přijdu.“ (I promise that I will come). Slovo „slibuji“ je zde indikátorem ilokuční síly a indikátorem propozičního obsahu je zbytek věty, tedy „že přijdu“. Při rozpoznávání ilokučního aktu je dle Searla také velmi důležitý kontext, ve kterém byla výpověď

---

⁵⁴ HELBIG, Gerhard. *Vývoj jazykovědy po roce 1970*, str. 169.

⁵⁵ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 29.

⁵⁶ MARVAN, Tomáš. *Otázka významu: cesty analytické filozofie jazyka*, str. 171.

vyslovena. Právě kontext může v mnoha příkladech přispět k lepšímu rozeznání ilokučního aktu.⁵⁷

Z výše uvedených poznámek Searle vyvozuje všeobecný zápis typický pro většinu ilokučních aktů: $F(p)$. F prezentuje prostředky, jimiž se indikuje ilokuční síla výpovědi. Písmeno p představuje výrazy vyjadřující propoziční obsah. Tato formule slouží pouze jako vzor, z něhož zápisy pro jednotlivé typy ilokučních aktů vycházejí.⁵⁸

Díky této formuli jsme schopni rozlišit mezi ilokuční negací a propoziční negací. Např. věta „Neslibuji, že přijdu.“ obsahuje ilokuční negaci a věta „Slibuji, že nepřijdu.“ vyjadřuje propoziční negaci. Na příkladu lze vidět, že propoziční negace nijak nemění charakter ilokučního aktu, zatímco ilokuční negace již ano. Věta „Neslibuji, že přijdu.“ tedy nevyjadřuje slib, ale odmítnutí slibu. Searle upozorňuje, že je chybné se domnívat, že ilokuční negace (negace prostředku sloužícího k identifikaci ilokuční síly) vede k negaci propoziční (negativnímu tvrzení o mluvčím, týkající se toho, že mluvčí daný ilokuční akt nevykoná).⁵⁹

Rozdíly mezi propozičním a ilokučním aktem lze shrnout do následujících bodů:

1. Podmínky identifikace propozičního aktu jsou nezávislé na podmínkách identifikace ilokučního aktu, jelikož stejnému propozičnímu aktu referování či predikace může náležet více druhů ilokučních aktů.
2. Gramatickou formou ilokučního aktu je celá věta, zatímco propozičnímu aktu náleží pouze část věty, tedy predikace a reference. Predikace využívá přísudky a reference vlastní jména, zájmena atd.
3. Existuje jasná hranice mezi propozicí a tvrzením. Samotná propozice není aktem, kdežto tvrzení je aktem ilokučním.
4. Úplné řečové akty, které zahrnují ilokuční akty, většinou obsahují propoziční akty. Naopak to ale neplatí, protože propoziční akty se nikdy nemohou vyskytovat samostatně. Propozice je vždy vyjádřena v ilokučním akte.

---

⁵⁷ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 30-31.

⁵⁸ Tamtéž, str. 31.

⁵⁹ Tamtéž, str. 32-33.

5. Samotné věty nevyjadřují propozice, ale je to mluvčí, kdo vyslovením daných vět v určitém kontextu a za jistých okolností, vyjadřuje propozice.⁶⁰

4.3 Pravidla

Jak jsme již zmínili, hovořit jazykem znamená dle Searla vykonávat akty dle určitých pravidel. Searle rozlišuje dva druhy pravidel, regulativní a konstitutivní. Konstitutivní pravidla upravují ale i vytvářejí či definují nové formy chování. (Např. pravidla fotbalu regulují samotnou hru, ale také je díky nim možné hrát fotbal.) Poskytují základ pro specifické chování, které by nebylo možné, pokud by daná pravidla neexistovala. (Např. bez pravidel fotbalu nelze hrát fotbal.) Regulativní pravidla, jak již sám název napovídá, upravují formy chování, které existují již před samotnou regulací. Regulací se mění pouze rysy daného chování. (Např. pravidla etikety upravují mezilidské vztahy.) Regulativní pravidla upravují již předtím existující činnost, jejíž existence není na těchto pravidlech závislá.⁶¹

Regulativní pravidla mají obvykle podobu rozkazovacího způsobu, tedy „Udělej X“ či „Jestliže Y, tak udělej X“ (např. při krájení drž nůž v pravé ruce). Některá konstitutivní pravidla se vyskytují ve stejné formě jako ta regulativní, ale je možné je najít i v jiných podobách, konkrétně „X se považuje za Y“ nebo „X se považuje za Y v kontextu C“.⁶²

„Podle Searla může být sémantika přirozeného jazyka chápána jako série systémů konstitutivních pravidel a ilokuční akty jsou akty prováděné ve shodě s těmito soubory konstitutivních pravidel.“⁶³ Nejenže samotné jazyky jsou konvenční, tzn. řídí se určitými pravidly, ale i realizace ilokučních aktů je závislá na pravidlech. (Např. při slibování mluvčí přebírá závazek.) Často si nejsme ani vědomi toho, že se chováme dle určitých pravidel, protože jsme si je již zcela osvojili. Jsme však schopni poznat nesprávné chování, které se od vzorového chování, tedy chování podle pravidel, odchyluje.⁶⁴

Stanovisko, že hovoření jazykem znamená vykonávání aktů podle konstitutivních pravidel, vede Searla k dalším úvahám. Jednou z nich je, že konstitutivní pravidla jsou spojena s institucionálními fakty. Jako příklad institucionálních faktů lze uvést „Pan Smith se oženil s paní Jonesovou.“. Existence těchto faktů předpokládá výskyt lidských institucí.

⁶⁰ GENOVA, A. C. *Assertion and Evaluation In Searle's Theory of Speech Acts*, str. 66.

⁶¹ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 106-107.

⁶² SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 34-35.

⁶³ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 107.

⁶⁴ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 42.

Institucionální fakta lze vysvětlit pouze prostřednictvím konstitutivních pravidel. (např. pojem touchdown v americkém fotbale) Proti institucionálním faktům stojí fakta holá, kterými popisujeme poznání světa. (Např. vedle velkého kamene leží malý kámen.)⁶⁵

4.4 Podmínky úspěšnosti výpovědi

Searle stanovuje podmínky pro úspěšné vykonání ilokučního aktu, čímž si připraví pole pro samotnou formulaci pravidel. Searle se při vytváření těchto podmínek inspiroval Austinovými podmínkami, které ale přeformuloval. Přípravné podmínky a podmínku upřímnosti ponechává téměř beze změny, přidává ale dvě nové podmínky, a to podmínku týkající se propozičního obsahu a podmínku podstatnou.⁶⁶

Podmínky úspěšnosti se snaží stanovit na slibech, protože na slibování lze dle Searla lépe ukázat, co se stane, pokud nejsou podmínky splněny. Za příklad si bere idealizovaný model slibů, tedy takový v něm se nevyskytují např. hypotetické sliby a další potíže, které by ztěžovaly formulování podmínek úspěšnosti. Zároveň se ve formulaci podmínek vyhýbá použití termínu „vykonání ilokučního aktu“, čímž se nedopustí argumentování v kruhu.⁶⁷

Searle formuluje 9 podmínek, při jejichž splnění se úspěšně vykoná akt slibování.

1. Splnění vstupních a výstupních podmínek

Tyto podmínky formuluje Searle široce, aby pokryly rozsáhlé pole všech různých podmínek. Vstupní podmínky se vztahují mluvčímu a výstupní k posluchači. Vstupní podmínky zahrnují porozumění a výstupní předpokládají srozumitelné mluvení. Tyto podmínky zahrnují např. to, že mluvčí i posluchač jsou schopni mluvit stejným jazykem a nepřekáží jim při tom žádná vada (např. hluchota).⁶⁸

2. Mluvčí vyjadřuje promluvou propozici, že *p*.

Tato podmínka izoluje propozici od zbytku části výpovědi, čímž nám umožňuje se dále věnovat jenom analýze řečového aktu slibování.

3. Při vyjádření, že *p*, mluvčí predikuje svůj budoucí čin.

---

⁶⁵ GENOVA, A. C. *Assertion and Evaluation In Searle's Theory of Speech Acts*, str. 71-72.

⁶⁶ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 106.

⁶⁷ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 55-56.

⁶⁸ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 27-28.

V případě slibu se jedná vždy o čin budoucí (něco vykonám) nikoli minulý (něco jsem vykonal) či přítomný (něco konám). Mluvčí při vyjádření propozice vytváří tvrzení, přičemž jestliže je toto tvrzení pravdivé o nějakém objektu, tak musí být pravda, že objekt vykoná daný čin.

Podmínky číslo 2 a 3 Searle nazývá podmínkami propozičního obsahu.⁶⁹

4. Posluchač by upřednostnil, aby mluvčí čin vykonal, než aby ho nevykonal. Mluvčí je přesvědčený, že by posluchač dal přednost tomu, aby daný čin vykonal, než aby ho nevykonal.

Zde je vidět zásadní rozdíl mezi sliby a výhružkami. Slib je závazkem vykonat něco pro posluchače, zatímco výhružka je závazkem udělat něco posluchači. Zásadní vlastností, která rozhoduje o tom, zda je slib chybný či nikoliv, je že, příjemce slibu (posluchač) si přeje, aby se něco vykonalo, a že slibující (mluvčí) si uvědomuje toto přání. Pokud si posluchač nepřeje vykonání daného činu, či si mluvčí neuvědomuje toto přání, pak se jedná o chybný slib.

Seale upozorňuje na fakt, že slovo „slibovat“ využíváme často k vykonání řečových aktů, které nejsou ve správném slova smyslu sliby. Spíše pomocí nich chceme zdůraznit míru svého závazku. Jako příklad lze uvést větu „Slibuji, že pokud neodevzdáte svou diplomovou práci včas, pak nemůžete přistoupit ke státním zkouškám“.

5. Mluvčímu ani posluchači není zřejmé, zda mluvčí vykoná daný čin v normálním průběhu událostí.

Tato podmínka je případem všeobecné podmínky, která platí u více druhů ilokučních aktů, a spočívá v tom, že daný čin musí mít smysl. Tedy není příliš smysluplné dávat slib k vykonání nějakého činu, o kterém si posluchač myslí, že ho mluvčí vykoná i bez daného slibu. Nemá například smysl dávat slib „Slibuji, že napíšeš diplomovou práci.“, když je zřejmé, že pokud chceš dokončit studium, tak musím tuto práci napsat.

Podmínky 4 a 5 Searle nazývá přípravnými podmínkami.⁷⁰

6. Mluvčí má v úmyslu vykonat daný čin.

---

⁶⁹ DRID, Touria. *Language as Action: Fundamentals of the Speech Act Theory*. str. 8.

⁷⁰ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 58-60

Tuto podmínku Searle pojmenovává podmínkou upřímnosti. Slib lze označit za upřímný, pokud mluvčí má v úmyslu daný čin vykonat. Jestliže mluvčí tento úmysl nemá, pak se jedná o neupřímný slib, ale řečový akt je i přesto vykonán.⁷¹

7. Mluvčí má v úmyslu, aby ho vyřčení promluvy zavázalo k vykonání daného činu.

Jedná se o podstatnou podmínku, protože základní vlastností slibu je převzetí závazku vykonat určitou činnost. Tímto rysem se slib a další podobné akty (např. přísahy) odlišují od ostatních druhů ilokučních aktů. Tato podmínka specifikuje pouze záměr mluvčího. Až následující podmínky upřesní, jak je tento záměr realizován.⁷²

8. Mluvčí má v úmyslu vyvolat u posluchače poznání, že vyslovení promluvy se má pokládat za takovou promluvu, která zavazuje mluvčího k vykonání daného činu. Tento úmysl má být rozpoznán na základě posluchačově znalosti o významu promluvy.

V této podmínce je popsáno to, jakým způsobem mluvčí dosahuje svého úmyslu, tedy zavázání se k vykonání určitého činu. Tato podmínka je jednou ze dvou (druhou bude následující 9. podmínka), které umožňují uskutečnění úmyslu popsaného v podmínce 7.⁷³

9. Sémantická pravidla dialektu, kterými hovoří mluvčí i posluchač jsou taková, že promluva je správně a upřímně vyslovena pouze tehdy, pokud jsou splněny podmínky 1-8.

Tato podmínka má vysvětlit, že vyslovená promluva je takovou, která se na základě sémantických pravidel jazyka používá ke slibování. Význam věty je zcela daný významem jejich prvků, a to lexikálních i syntaktických. Z čehož vyplývá, že pravidla upravující promluvu jsou řízeny pravidly upravující prvky promluvy.⁷⁴

Všechny výše zmíněné podmínky jsou nutné k úspěšnému vykonání upřímného slibu. Existují ale i neupřímné sliby, které se vyznačují tím, že mluvčí nemá v úmyslu vykonat slibovaný čin. Vyřčením slibu se však snaží v posluchači vzbudit dojem, že tento úmysl má. U neupřímných slibů je tudíž zapotřebí upravit podmínku 6 tak, aby nevyjadřovala, že mluvčí má v úmyslu vykonat daný čin, ale že přebírá zodpovědnost za to, že to má v úmyslu vykonat. Searle tedy formuluje podmínku 6.a, která říká, že „mluvčí má v úmyslu, aby ho vyslovení promluvy učinilo zodpovědným za to, že má v úmyslu vykonat

---

⁷¹ DRID, Touria. *Language as Action: Fundamentals of the Speech Act Theory*. str. 8.

⁷² FOTION, Nick. *John Searle*, str. 27.

⁷³ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 60-61.

⁷⁴ COHEN, L. *Searle's Theory of Speech Acts*, str. 546.

daný čin.“ Úpravou podmínky 6 se stává tato podmínka neutrální, která je vhodná pro upřímné i neupřímné sliby.⁷⁵

Po stanovení 9 podmínek přistupuje Searle k odvození pravidel pro používání indikátoru ilokuční síly. Podmínky 1, 8 a 9 mají všeobecný charakter, kterým se vyznačují i další druhy ilokučních aktů a ne jenom sliby, z toho důvodu je Searle vynechává. Ze zbývajících podmínek 2-7 formuluje následující pravidla.⁷⁶

Pravidlo propozičního obsahu:

1. Slib má být vysloven pouze v kontextu dané věty (či delšího úseku promluvy), přičemž se vyslovením dané věty přisuzuje mluvčímu nějaký budoucí čin.

Přípravná pravidla:

2. Slib se má vyslovit pouze tehdy, pokud by posluchač upřednostnil, aby mluvčí vykonal daný čin před tím, než aby ho nevykonal, a mluvčí je přesvědčený, že by posluchač dal přednost tomu, aby mluvčí vykonal činnost před tím, než aby ho nevykonal.

3. Slib má být vysloven pouze tehdy, když není zřejmé mluvčímu ani posluchači, že mluvčí vykoná čin při normálním průběhu událostí.

Pravidlo upřímnosti:

4. Slib má být vysloven pouze tehdy, pokud má mluvčí v úmyslu vykonat daný čin.

Podstatné pravidlo:

5. Vyslovení slibu se pokládá za převzetí závazku k vykonání určitého činu.

Mezi jednotlivými pravidly platí různé vztahy. Např. pravidla uvedená pod čísly 2, 3, 4 a 5 platí pouze tehdy, pokud je splněné 1. pravidlo a 5. pravidlo je platné pouze, když jsou splněna pravidla 2 a 3. Pravidla se vyskytují i v různých formách. Např. pravidla 1-4 mají formu „vyslov slib pouze tehdy, pokud X“ a 5. pravidlo se vyskytuje v podobě „slib se počítá jako Y“. Pravidlo 5 má tedy podobu konstitutivních pravidel. Splnění pravidel

---

⁷⁵ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 62.

⁷⁶ Tamtéž, str. 62.

Searle přirovnává ke hraní her, kde je také nutné splnit různé druhy pravidel, díky nimž je poté možné hrát hru.⁷⁷

Searle si všímá, že pravidla týkající se slibů jsou lehce převoditelná i na jiné druhy ilokučních aktů. Úpravou pravidel určených pouze pro sliby získává Searle všeobecná pravidla týkající se různých ilokučních aktů.

1. Vstupní podmínky a výstupní podmínky

Vstupní a výstupní podmínky Searle vypouští, jelikož jsou nutné pro vydání jakéhokoliv řečového aktu. Mluvčí i posluchač musí rozumět používanému jazyka a být si vědomi toho, co dělají. Samozřejmě také musí být fyzicky schopni komunikace, tzn. netrpět fyzickou vadou (např. hluchotou). Tyto podmínky tedy nijak nepřispívají k rozlišení jednoho řečového aktu od druhého.⁷⁸

2. Pravidlo propozičního obsahu

Toto pravidlo se týká propozičního aktu, který je složen z predikace a reference. U slibu musí být propoziční obsah formulován v budoucím čase, tedy „Slibuji, že zítra uklidím.“ Slib vytvořený v minulém čase, „Slibuji, že včera uklidím“, postrádá jakýkoliv smysl. Naproti tomu omluvy, jako např. „Omlouvám se, že jsem včera neuklidil.“, vyžadují minulý čas, protože se vztahují k minulé události. Způsob, jakým je vytvořen propoziční obsah, napomáhá k identifikaci druhu řečového aktu.⁷⁹

3. Přípravná pravidla

Tato pravidla jako jediná jsou uvedena v množném čísle, protože ke konkrétním řečovým aktům je nutné stanovit více než jenom jedno pravidlo. Přípravná pravidla se musí dodržet, jinak by poté daný řečový akt nebyl vykonán úspěšně. Přípravná pravidla se mohou týkat událostí. Např. k tomu, aby mohl mluvčí konat omluvu, musí řečovému aktu předcházet konkrétní událost, která nějakým způsobem poškodila posluchače. Přípravná pravidla se netýkají pouze událostí, ale i sociálního, mentálního či fyzického stavu mluvčího nebo

---

⁷⁷ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 63.

⁷⁸ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 27-28.

⁷⁹ Tamtéž, str. 25-26.

posluchače. Mentální stav se vztahuje např. k slibům. Mluvčí musí být přesvědčený, že posluchač o daný slib stojí.⁸⁰

4. Pravidlo upřímnosti

U jakéhokoliv tvrzení, že něco je pravda, je podmínka upřímnosti splněna, pokud mluvčí věří tomu, co tvrdí. Tato podmínka je sice nápomocná při identifikaci druhu řečového aktu, ale nemusí být splněna. Posluchač většinou předpokládá, že mluvčí při vykonání řečového aktu bude upřímný, ale není to nutné. Jako příklad lze uvést slib, u něhož i přes nedodržení pravidla upřímnosti, je slib úspěšně vykonán ale jako neupřímný.⁸¹

5. Podstatné pravidlo

Podstatné pravidlo se týká záměrů, protože řečové akty jsou vždy vydávány s určitým záměrem. Např. v případě slibů má mluvčí v úmyslu, aby ho vyslovení slibu zavázalo k následnému vykonání určitého aktu.

Podle Searla se jedná o nejdůležitější pravidlo ze všech zmíněných, protože se vztahuje k záměru mluvčího, který později stanovuje za jeden z hlavních principů k vytvoření své taxonomie ilokučních aktů.⁸²

Shrnutí všech výše zmíněných podmínek, které je nutné splnit, aby mohla být daná výpověď úspěšně vykonána:

Jelikož jsou vstupní a výstupní podmínky nezbytné pro vykonání jakéhokoliv řečového aktu, nemohou tudíž sloužit k rozlišení jednoho aktu od jiného. Searle se proto obrací ke zbylým čtyřem podmínkám. První je podmínka propozičního obsahu, která se týká samotného obsahu řečového aktu. Věnuje se tedy propozičnímu aktu, tj. o čem daný řečový akt je. Druhou tvoří přípravné podmínky vztahující se k pozadí řečového aktu. Tyto podmínky jsou potřebné k tomu, aby se mohla výpověď pokládat jako konkrétní řečový akt. Podmínka propozičního obsahu a přípravné podmínky se liší podle typu vykonávaného řečového aktu. Třetí je podmínka upřímnosti, jež souvisí s pocity a myšlenkami mluvčího. Týká se skutečného záměru mluvčího vykonat poté daný čin. Poslední podmínka, která je nazvána podstatnou, se týká toho, čeho chce mluvčí dosáhnout

---

⁸⁰ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 26.

⁸¹ Tamtéž, str. 26-27.

⁸² Tamtéž, str. 27.

vykonáním řečového aktu. Spočívá v nutnosti, aby se vyslovená promluva považovala za konkrétní typ řečového aktu, tak jak to zamýšlí mluvčí a rozpoznává posluchač.⁸³

Searle formuluje obecná pravidla pro všechny řečové akty, které zní následovně:

1. V každém psychologickém stavu specifickým stavem upřímnosti, se vykonání daného aktu pokládá za vyjádření tohoto psychologického stavu.

Toto pravidla platí bez ohledu na to, zda je akt upřímný či neupřímný. Např. tvrzení nebo potvrzování se pokládají za vyjádření přesvědčení (že p). Žádání, příkázání, prosení apod. se považují za vyjádření přání nebo touhy (aby se vykonal daný čin). Slibování či vyhrožování jsou projevem úmyslu (vykonat čin). Za vyjádření vděčnosti či radosti se pokládají poděkování, blahopřání atd.

2. Neupřímnost je možná jen tam, kde se akt považuje za vyjádření psychologického stavu.

Na příklad není možné neupřímně pozdravit.

3. Pokud nám podmínka upřímnosti říká, co mluvčí vyjadřuje při vykonávání daného aktu, pak nám přípravná podmínka říká (alespoň zčásti), co se naznačuje při provedení tohoto aktu.

Při vykonávání jakéhokoli ilokučního aktu mluvčí naznačuje, že jsou splněny přípravné podmínky. Např. pokud činím prohlášení, tak to znamená, že ho mohu něčím podpořit.⁸⁴

4. Je možné vykonat daný čin bez použití explicitního prostředku indikujícího ilokuční sílu, pokud z kontextu výpovědi jasně vyplývá, že je splněna podstatná podmínka.

Tato vlastnost řeči, při které není nutné použití explicitního prostředku indikujícího ilokuční sílu a přesto je splněna podstatná podmínka, je základem mnoha zdvořilostních frází. Např. věta „Mohli byste mi to pro mě udělat?“ se používá k vyjádření žádosti.

5. Kdekoliv není ilokuční síla výpovědi přímo vyjádřená, lze ji vždy výslovně vyjádřit.

Toto pravidlo je založené na principu vyjádřitelnosti, tj. o čemkoliv lze myslet, lze také hovořit.⁸⁵

---

⁸³ DRID, Touria. *Language as Action: Fundamentals of the Speech Act Theory*. str. 8.

⁸⁴ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 65.

⁸⁵ Tamtéž, str. 68.

6. Určité druhy ilokučních aktů jsou ve skutečnosti speciální druhy jiných druhů. (více viz. pravidlo 8)

Jako příklad lze uvést sloveso „ptát se“, které pokrývá jak žádosti, tak i otázky

7. Všeobecně lze říci, že podstatná podmínka určuje všechny ostatní.

Jestliže skutečně platí, že ostatní pravidla jsou pouze funkcemi podstatného pravidla a jestliže některá z ostatních pravidel mají tendenci se opakovat, pak by se měla dát tato opakující pravidla vyloučit. Na příklad přípravná podmínka týkající se toho, zda je něco zřejmé. V tomto případě se podle Searle již nejedná o samostatné pravidlo, ale spíše jde o obecnou podmínku ilokučních aktů. Např. nemá smysl přikazovat někomu vykonat daný čin, když se ho chystá právě provést.⁸⁶

8. Pojmy ilokuční síly a různých ilokučních aktů ve skutečnosti zahrnují několik zcela odlišných principů rozlišování.

Nejdůležitějším principem je smysl nebo účel aktu (např. rozdíl mezi tvrzením a otázkou). Dalšími principy jsou vzájemné postavení mluvčího a posluchače (rozdíl mezi žádostí a příkazem), stupeň přijatého závazku (rozdíl mezi vyjádřením úmyslu a slibem), rozdíl v propozičním obsahu (rozdíl mezi předpovědí a zprávou), rozdíl ve způsobu, jakým se propozice týká zájmu mluvčího a posluchače (rozdíl mezi varováním a předpovědí), různé možnosti vyjádření psychologického stavu (rozdíl mezi slibem, který vyjadřuje úmysl a tvrzením, které je vyjádřením přesvědčení), různé způsoby, kterými se výpověď vztahuje ke zbytku konverzace (např. rozdíl mezi odpovědí a námitkou na to, co někdo řekl).

Dle Searla je důležité toto zmínit, protože jedna stejná výpověď může znamenat konání několika různých ilokučních aktů. Např. výpověď „Už je příliš pozdě“ může být námitkou na poznámku o čase, žádostí k odchodu nebo varováním.⁸⁷

9. Některá ilokuční slovesa lze definovat z hlediska zamýšleného perlokučního účinku a jiná zase nikoliv.

Příkladem tohoto typu, který lze definovat z hlediska perlokučního účinku, je vyslovení žádosti, protože se mluvčí snaží přimět posluchače vykonat určitý akt. Pokud bychom

---

⁸⁶ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 69.

⁸⁷ Tamtéž, str. 70.

mohli definovat ilokuční slovesa jenom z hlediska perlokučních účinků, tak bychom již nepotřebovali pravidla ilokučních aktů, protože jazyk by se poté mohl pokládat za konvenční prostředek, kterým se vyjadřují reakce nebo účinky. Dle Searla ale není možné redukovat ilokuční akt na perlokuční a poté následně odstranit pravidla.⁸⁸

4.5 Nepřímý řečový akt

Searle upozorňuje, že vedle přímého řečového aktu, kterým jsme se až do této doby zabývali, existuje i nepřímý řečový akt. Přímý řečový akt je vlastně nejjednodušší formou, při němž mluvčí vysloví promluvu, která znamená přesně a doslovně to, co říká. U přímého řečového aktu má mluvčí úmysl vyvolat u posluchače určitý ilokuční účinek tím, že přiměje posluchače, aby rozpoznal tento úmysl na základě posluchačových znalostí o pravidlech, kterými se řídí promluvy. Přímý řečový akt tedy zahrnuje pouze jeden indikátor ilokuční síly (Např. „Slibuji, že přijdu včas.“).⁸⁹

V řečovém aktu se identifikuje ilokuční síla následujícím způsobem. V dané výpovědi se hledá performativní sloveso. Pokud se v promluvě vyskytuje performativní sloveso, pak toto sloveso určuje funkci dané věty, tj. její ilokuční sílu. Příkladem může být věta „Slibuji, že přijdu včas.“, kde sloveso „slibuji“ zavazuje mluvčího k dané činnosti. V případě, kdy se v dané výpovědi nevyskytuje performativní sloveso, tak se nahlíží na strukturu věty, která je dalším indikátorem. V těchto situacích, kdy nalezneme některý z těchto indikátorů ilokuční síly, tak mluvíme o přímém řečovém aktu. Pokud se v dané výpovědi nevyskytuje žádné přidružení k funkci věty, pak se již na daný řečový akt nahlíží jako na nepřímý. Posluchač tudíž musí přistoupit k tomu, že vedle doslovného aktu musí existovat i akt, který není vyjádřen přímo. V nepřímých řečových aktech se primární (nedoslovný) akt provádí prostřednictvím sekundárního (doslovného) aktu.⁹⁰

Existují tedy případy, ve kterých mluvčí něco říká, ale přitom tím míní i něco jiného. Jedná se o nepřímé řečové akty. Známým Searlovým příkladem nepřímého mluvčího aktu je věta „Můžete mi podat sůl?“, která je otázkou, ale může být míněna i jako žádost. V tomto případě „může mluvčí pronést určitou výpověď a opravdu mýnit, co říká, avšak zároveň může realizovat jiný ilokuční akt, s jiným propozičním obsahem“.⁹¹ V nepřímých řečových

---

⁸⁸ SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, str. 71.

⁸⁹ SEARLE, John R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, str. 30.

⁹⁰ DRID, Touria. *Language as Action: Fundamentals of the Speech Act Theory*. str. 9-10.

⁹¹ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 124.

aktech se jeden ilokuční akt realizuje pomocí druhého. Sekundární ilokuční akt je doslovný, zatímco primární ilokuční akt doslovný není, je totiž realizován nepřímou.⁹²

Je důležité upozornit, že v nepřímých řečových aktech se nepřidává žádný další význam věty, ale další význam mluvčího. V nepřímých aktech se nevyskytuje dvojznačnost, neurčitost či něco podobného. Věty si ponechávají svůj doslovný význam, protože i když jsou vysloveny jako nepřímé akty, tak odpovědi na jejich doslovný význam jsou přiměřené i nepřímému řečovému aktu. Např. na otázku „Mohli byste mi podat sůl?“ lze odpovědět „Omlouvám se, ale nemám sůl. Číšník ji nejspíš zapomněl dát na stůl.“ Tato odpověď je tedy vhodná pro doslovný i nepřímý význam otázky.⁹³

Searle si pokládá otázku, jak je možné, že posluchač rozumí tomu, co mluvčí míní danou promluvou. Např. A se ptá: „Půjdeme večer na pivo?“ a B odpovídá: „Zítra ráno mám zkoušku.“. Jak A pozná, co mu chce B svou výpovědí sdělit? Posluchač (v tomto případě A) využívá dvou strategií. Zaprvé na základě principů kooperace (vytvořené P. Gricem),⁹⁴ které fungují v konverzaci, posluchač zjistí existenci primárního ilokučního záměru mluvčího nad sekundárním, který je vyjádřen doslovně v dané výpovědi. Zadruhé musí posluchač zjistit, co je tímto primárním ilokučním záměrem mluvčího. Toho dosahuje za pomoci teorie řečových aktů a informací, které se týkají okolností konverzace. Posluchač musí být schopen také vyvozovat během svého zkoumání závěry z jednotlivých kroků, které dosud provedl.⁹⁵

Searle rekonstruuje v 10 krocích, jak A dojde k odvození sekundární ilokuce z primární doslovné ilokuce:

1. krok: Podal jsem návrh B a B v reakci na to učinil výpověď, že má zítra ráno zkoušku. (fakta o konverzaci)
2. krok: Předpokládám, že B při konverzaci spolupracuje, tudíž má být jeho výpověď relevantní. (principy kooperace v konverzaci)
3. krok: Relevantní odpovědi musí být přijetí mého návrhu, odmítnutí apod. (teorie řečových aktů)

---

⁹² SEARLE, John. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, str. 31.

⁹³ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 67.

⁹⁴ Srv. GRICE, Paul. Logika a konverzace. In: Fiala, Jiří (ed.). *Analytická filosofie - druhá část*, str. 217-241.

⁹⁵ SEARLE, John. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, str. 47-48.

4. krok: Doslovný výrok B ale není přijetím ani odmítnutím návrhu atd., tudíž není relevantní odpovědí. (závěry z kroků 1 a 3)

5. krok: Proto pravděpodobně musí výpověď B znamenat víc, než říká. Za předpokladu, že jeho promluva je relevantní, se musí jeho primární ilokuční záměr mluvčího lišit od toho doslovného. (odvození z kroků 2 a 4)

Tento krok je zásadní, protože v něm A rozpoznává, že musí existovat ještě jiný záměr mluvčího (B) než ten doslovný.

6. krok: Víím, že před zkouškou se člověk učí a to trvá hodně času. Ale také víím, že pití piva v hospodě také zabere hodně času. (faktické informace o okolnostech)

7. krok: Proto B pravděpodobně nemůže jít na pivo a také se učit během jednoho večera. (závěry z kroku 6)

8. krok: Přípravnou podmínkou pro přijetí návrhu nebo jakéhokoli jiného komisivu je schopnost vykonávat čin, který je určený v podmínce propozičního obsahu. (teorie řečových aktů)

9. krok: Tedy víím, že B řekl něco, z čehož plyne následek, že pravděpodobně nemůže přijmout můj návrh. (odvození z kroků 1, 7 a 8)

10. krok: Tudíž usuzuji, že hlavním ilokučním záměrem B je pravděpodobně odmítnutí mého návrhu (závěry z kroků 5 a 9)

Tento výklad se může zdát dosti podrobný. Ve skutečnosti je tato analýza velmi zjednodušená, protože v ní nejsou zahrnuty další okolnosti jako např. podmínka upřímnosti, intonace atd. Důležité je dle Searla si všimnout, že závěr je (a musí být) pravděpodobností.⁹⁶ Primárním ilokučním aktem výpovědi B je odmítnutí návrhu, který předložil A. Tento primární ilokuční akt se uskutečňuje pomocí sekundární ilokučního aktu, tedy doslovnou výpovědí „Zítra ráno mám zkoušku.“. Zjednodušeně řečeno, B prostřednictvím své výpovědi provádí primární ilokuční akt, kterým je odmítnutí návrhu.

O některých případech nepřímých řečových aktů můžeme říci, že se jedná o zdvořilostní fráze. „V určitých typech situací, kdy se ze zdvořilosti, ohleduplnosti apod. nechceme nebo nemůžeme vyjádřit přímo, je tento způsob jednání konvencionalizovaný a za normálních

---

⁹⁶ SEARLE, John. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, str. 34-35.

okolností adresát nebude uvažovat o doslovném významu, ale s pomocí svých znalostí příslušných konvencí snadno vyvodí význam implikovaný.⁹⁷ Např. větu „Mohl byste mi podat sůl?“ lze vyslovit jako zdvořilostní požadavek, ale tato věta má také imperativní význam. Direktivy vytvářejí největší potřebu pro zdvořilost, protože se pomocí nich mluvčí snaží přimět posluchače k tomu, aby něco vykonal. V případě našeho příkladu, aby posluchač podal sůl. Pokud k dané větě mluvčí připojí slovo „prosím“, tak dochází doslovnému označení primárního ilokučního záměru mluvčího jako příkazu, přestože zbytek věty nemá podobu příkazu.⁹⁸

Nepřímé řečové akty jsou v jazyce tak běžné, že obvykle mají idiomatickou formu. Např. vyslovuje svůj požadavek spíše pomocí věty „Můžete mi podat sůl?“ než „Vadilo by Vám, kdybyste mi podal sůl?“.⁹⁹

4.6 Searlova kritika Austinovy klasifikace řečových aktů

Searle Austinově klasifikaci vytýká, že se nejedná o klasifikaci ilokučních aktů, ale o přehled anglických ilokučních sloves. Zdá se, že Austin předpokládá, že klasifikace různých sloves může být i klasifikací druhů ilokučních aktů, tzn. že jakákoli dvě nesynonymní slovesa musí označovat různé ilokuční akty. Hirschová zdůrazňuje, že „Searle odmítá myšlenku, že dvě nesynonymní ilokuční slovesa musí nutně vyznačovat různé ilokuční akty.“¹⁰⁰ Podle Searla totiž neexistuje žádný důvod, abychom z toho mohli usuzovat, že tomu tak skutečně je. Searle v Austinově klasifikaci nachází několik obtíží, které spolu navzájem souvisí.

Jednou z obtíží, kterou Searle spatřuje v Austinově klasifikaci, je, že ne všechna uvedená slovesa jsou zároveň i ilokučními slovesy. Jako příklad lze uvést sloveso „mít v úmyslu“ („intend“), které neohlašuje žádný řečový akt. Samozřejmě existuje ilokuční akt na vyjádření úmyslu a to „vyjádřit úmysl“ („express an intention“). Samotný úmysl tedy nikdy není řečovým aktem, ale vyjádření úmyslu se už obvykle za řečový akt považuje.¹⁰¹

Nejdůležitější slabinou Austinovy taxonomie je, že neexistuje žádný jednotný princip nebo soubor zásad, na jejichž základě je celá klasifikace vytvořena. Každá kategorie je vytvořena na základě jiného principu. Jelikož neexistuje žádné jasné pravidlo a ilokuční

⁹⁷ HOFFMANOVÁ, Jana. *Stylistika a- současné situace stylistiky*, str. 85.

⁹⁸ SEARLE, John. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, str. 36-40.

⁹⁹ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 69.

¹⁰⁰ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 107.

¹⁰¹ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 44-45.

akty jsou zaměnitelné s ilokučními slovesy, tak vyvstávají další problémy, jimiž je přílišné překrývání jednotlivých kategorií a výskyt velké heterogenity v některých kategoriích. Problém nespočívá v existenci hraničních případů, protože v každé taxonomii, která se zabývá skutečným světem, se vždy najdou slovesa, která odpovídají svými vlastnostmi více kategoriím.¹⁰²

Dalším problémem vyskytujícím se v taxonomii je, že velké množství sloves je možné zařadit do více kategorií, přičemž se nemusí ani jednat o hraniční případy. Důvodem jsou příliš volná kritéria jednotlivých tříd, díky čemuž lze slovesa jednoduše zařadit do více kategorií. Příkladem takových sloves je „uzavřít“, „potvrdit“, „popřít“ atd. Všechny zmíněná slovesa lze zařadit do kategorie expozitivů ale také mezi verdiktivy. Nejenže dochází k tomuto překrývání jednotlivých kategorií, ale v některých třídách se vyskytují i naprosto odlišné druhy sloves. Např. Austin mezi behavitivy řadí slovesa „odvázat se“, „vyzvat“, „vzdorovat“ ale také „omluvit se“, „přivítat“, „odpustit“. Jak je ale na první pohled vidět, jedná se o dva různé druhy sloves. Searle ve své taxonomii řadí sloveso „odvázat se“ mezi direktivy a slovo „omluvit se“ do třídy expresivů.¹⁰³

Poslední obtíž představuje, že hodně sloves uvedených v kategoriích nesplňuje definici danou pro určitou kategorii, a to i přesto, že k jednotlivým třídám přistupujeme velmi volným přístupem, jak Austin původně zřejmě zamýšlel. V případě slovesa „jmenovat“ nemůžeme říci, že se jedná o jakési vydávání rozhodnutí ve prospěch nebo proti určitému postupu, tedy nějakou obhajobu. Např. pokud je někdo jmenován předsedou, tak není nijak obhajován, aby se stal předsedou, ale přímo se danou výpovědí stává předsedou.¹⁰⁴

4.7 Searlova taxonomie

Searle obdobně jako Austin rozlišuje 5 tříd ilokučních aktů, ale sestavuje je podle jiných pravidel. Dle Searle nelze taxonomii vytvořit jenom na základě rozdílů mezi jednotlivými ilokučními slovesy, čímž zachovává jasný rozdíl mezi ilokučními slovesy a ilokučními akty.

Searle stanovuje 12 způsobů, jakými se ilokuční akty od sebe liší. Jedná se o následující rozlišující body: ilokuční záměr mluvčího; směr přizpůsobení; vyjádření psychologického stavu; síla ilokučního záměru mluvčího; stav nebo poloha posluchače či mluvčího; způsob,

---

¹⁰² SEARLE, John. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, str. 10.

¹⁰³ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 107.

¹⁰⁴ SEARLE, John. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, str. 11.

jakým výpověď souvisí se zájmy posluchače nebo mluvčího; vztah ke zbytku diskurzu; propoziční obsah; požadavek, že některé akty musí být řečovými akty, zatímco jiné nemusí; případná potřeba mimojazykových institucí; případná potřeba ilokučních sloves a poslední odlišnost spočívá ve stylu vykonání ilokučního aktu.¹⁰⁵

Za základní principy, pomocí nichž vytváří taxonomii, si Searle bere pouze první tři. Někteří autoři přidávají ještě jedno kritérium, a to princip týkající se propozičního obsahu. Searle ale za stěžejní považuje pouze tři, konkrétně ilokuční záměr mluvčího (illocutionary point), směr přizpůsobení a vyjádření psychologického stavu. Ostatní kritéria dle jeho názoru slouží pouze jako pomocná podpora pro tyto hlavní principy.

První princip tvoří ilokuční záměr mluvčího. (Zde využívám překladu od Milady Hirschové, která dle mého názoru nejlépe vystihuje podstatu anglického „illocutionary point“.) Ilokuční záměr mluvčího je součástí ilokuční síly, což můžeme vidět na následujícím příkladu. Ilokuční záměr mluvčího je u žádosti, tak i u příkazu stejný, protože oba se snaží přimět posluchače, aby něco vykonal. Žádost se však liší od příkazu intenzitou ilokučního záměru mluvčího (strength of illocutionary point), kterou mají odlišnou. Druhým principem je směr přizpůsobení. Searle si všímá, že některé ilokuce důsledkem ilokučního záměru mluvčího působí na svět. Mluvčí se tedy snaží daným ilokučním aktem, aby slova odpovídala světu (např. u tvrzení) nebo aby se svět přizpůsoboval slovům (např. u slibů či žádostí). Posledním principem je vyjádření psychologického stavu. Při vykonání ilokučního aktu s propozičním obsahem mluvčí ve většině případů vyjadřuje určitý postoj, kterým se staví k propozičnímu obsahu výpovědi. Např. při omlouvání mluvčí vyjadřuje politování nad tím, že něco udělal. Searle upozorňuje, že mluvčí vyjadřuje svůj psychologický stav, přestože jeho výpověď může být pronesena s neupřímností.¹⁰⁶

Na základě výše popsaných principů Searle stanovuje následujících 5 tříd ilokučních aktů.

Asertivy

Ve svém dřívějším článku *A classification of illocutionary acts* z roku 1976 Searle třídu asertivů nazývá reprezentativy.¹⁰⁷ Asertivy zavazují mluvčího k pravdivosti vyjádřené propozice. Slova se u nich přizpůsobují světu a vyjadřuje se pomocí nich mentální stav

¹⁰⁵ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 44.

¹⁰⁶ SEARLE, John. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, str. 2-5.

¹⁰⁷ Srv. SEARLE, John. R. *A classification of illocutionary acts*, str. 1-23.

přesvědčení. „Nejdůležitějším specifickým rysem asertivů je, že mají pravdivostní hodnotu, tj. sdělení jimi uskutečňovaná jsou buďto pravdivá nebo nepravdivá.“¹⁰⁸ Příkladem těchto sloves je „tvrdit“, „přísahat“ atd.

Direktivy

Direktivy mají přimět posluchače k tomu, aby jednal určitým způsobem. Svět se tedy přizpůsobuje slovům, která vyjadřují přání. Propozičním obsahem výpovědi je vždy to, že posluchač provede nějaké budoucí jednání.¹⁰⁹ Příkladem jsou slovesa „nařídít“, „žádat“, „modlit se“ atd.

Komisivy

Searle považuje Austinovy komisivy za nejlépe klasifikované ze všech jeho tříd, protože jako jediné odpovídají alespoň jednomu ze Searlových principů, a to konkrétně ilokučnímu záměru mluvčího. Searle proto navazuje na Austinovu klasifikaci komisivů a dále ji rozvádí, aby odpovídala i dalším jeho kritériím, pomocí nichž sestavuje třídy ilokučních aktů. Cílem komisivů je zavázat řečníka k nějakému budoucímu jednání. Svět se u této třídy přizpůsobuje slovům, která vyjadřují záměr. Propoziční obsah komisivů spočívá v tom, že řečník provede nějaké budoucí jednání. Mluvčí pomocí komisiv vyjadřuje svůj záměr k určité činnosti v budoucnosti.¹¹⁰

Směr přizpůsobení je u direktiv a komisiv stejný, tedy svět se přizpůsobuje slovům. To však neznamená, že u nich slova působí zcela stejným způsobem na svět. Rozdíl spočívá v tom, že smyslem slibu je zavázat mluvčího k tomu, aby něco vykonal, avšak nemusí se nutně snažit to udělat. Účelem žádosti je naopak pokusit se přimět posluchače, aby něco vykonal a nikoliv nutně ho k tomu zavázat.¹¹¹

Expresivy

Expresivy jsou spojeny s postoji a sociálním chováním. Jejich pomocí mluvčí vyjadřuje svůj psychologický stav. Pod slovním spojením „vyjádřením psychologického stavu“ si ale Searle nepředstavuje vyjádření emocionální reakce (např. pláč, vztek apod.). Pomocí expresivů mluvčí vyjadřuje, že má emoce vzhledem k dané situaci (Např. „Blahopřeji

---

¹⁰⁸ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*, str. 112.

¹⁰⁹ FOTION, Nick. *John Searle*, str. 49.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 46-47.

¹¹¹ SEARLE, John. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, str. 14.

k povýšení.“). U expresivů nedochází k žádnému působení mezi slovy a světem. Mluví se nesnaží přimět svět, aby odpovídal slovům a ani naopak. U expresů jde spíše o pravdivost vyjádřeného výroku. Propoziční obsah připisuje určitou vlastnost (případně jednání) mluvčímu nebo posluchači.¹¹² Mezi expresivy patří slovesa jako např. „blahopřát“, „omluvit se“ atd.

Deklarativy

Pomocí deklarativů se mění realita v souladu s pronášenou propozicí. Na příklad pokud úspěšně provedu akt jmenování daného člověka předsedou, pak je již předsedou. „Nastává u nich obousměrný vztah přizpůsobení slov a světa.“¹¹³ Slova, která Searle řadí mezi deklarativy, byla u Austina označována za performativy. Deklarativy způsobují určité změny ve stavu daného objektu, k němuž odkazujeme, a to pouze v případě, že byly úspěšně provedeny. K úspěšnému vykonání deklarativů je nutná spojitost mluvčího či řečníka s mimojazykovou institucí (např. církev, stát, atd.). Existují ale dvě výjimky, při nichž není zapotřebí mimojazykové instituce. První jsou tzv. nadpřirozené deklarativy. V případě, kdy Bůh řekne „Budiž světlo.“, jedná se o deklarativ. Druhou výjimku tvoří deklarativy týkající se samotného jazyka (např. „definovat“). Deklarativy žádný mentální stav nevyjadřují.¹¹⁴

Některá slovesa uvedená u deklarativů spadají i do třídy asertivů. Tyto slovesa řadí se mezi deklarativy a asertivy Searle nazývá asertivní deklarativy. Asertivní deklarativy na rozdíl od samotných deklarativů sdílejí s asertivy mentální stav upřímnosti (přesvědčení). V jistých institucionálních situacích je nutná přítomnost autority, která je oprávněna vydat rozhodnutí (např. „Jste vinný.“). Některé institucionální situace přímo vyžadují, aby byly asertivy proneseny se silou deklarativů (např. „Vyhlášuji vám válku.“).¹¹⁵

4.8 Problematika fiktivního diskurzu

Jelikož je tématem této práce zkoumání použití jazykových prostředků v sociálně-psychologických experimentech, tak nemůžeme opomenout zmínit Searlův pohled na fikci. Oba experimenty se totiž odehrávají v určitém fiktivním rámci, a proto je nutné vyložit

---

¹¹² FOTION, Nick. *John Searle*, str. 50.

¹¹³ MARVAN, Tomáš. *Otázka významu: cesty analytické filosofie jazyka*, str. 175.

¹¹⁴ SEARLE, John. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, str. 17-19.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 19-20.

Searlovo stanovisko, které zaujímá k problematice fiktivního diskurzu. Searle toto téma rozebírá ve svém článku *The Logical Status of Fictional Discourse*. Zde si pokládá otázku, jak je možné, že slova použitá ve fiktivním příběhu mají svůj obvyklý význam, přičemž se na ně nevztahují pravidla, která se na daná slova vztahují při běžném použití.

Cílem Searlova článku je zkoumání rozdílu mezi fiktivními a opravdovými výroky. Hlavním rozdílem je, že fikce nedodržuje pravidla úspěšnosti promluvy (pravidlo upřímnosti, atd). Fiktivní výroky nemají žádný závazek k pravdivosti sebe samotných a ani autor nemusí poskytnout důkazy o jejich pravdě. Nemůžeme si tedy stanovit otázku, zda jsme či nejsme informováni o pravdivosti fiktivních výroků.¹¹⁶ Můžeme ale rozhodnout, zda výrok pronesený o fikci je pravdivý či nikoli. Jelikož autor vytvořil fiktivní postavy, tak o nich můžeme pronášet výroky, u kterých lze určit pravdivostní hodnotu. Lze tudíž odkazovat na již vytvořené fiktivní postavy. Na příklad výrokem „Sherlock Holmes byl detektiv.“ referujeme k fiktivní postavě Sherlocka Holmese, přičemž tuto větu můžeme prohlásit za pravdivou. Fikce se ale může opírat i o skutečnost. Autor na příklad může ve svém příběhu odkazovat ke skutečným místům (v případě Sherlocka Holmese k Londýnu). Smícháním odkazů ke skutečně existujícím věcem s těmi fiktivními dochází k rozšíření našich stávajících znalostí, neboli vzniká jakási rozšířená realita.¹¹⁷

Searle odmítá myšlenku, že by fiktivní výroky představovaly zcela novou kategorii ilokučních aktů. Fikce předstírá určitá tvrzení či napodobuje konkrétní tvrzení, ale bez úmyslu oklamání.¹¹⁸ Předstíraný fikční výrok je možný díky existenci souboru konvencí, které pozastavují normální fungování pravidel týkajících se ilokučních aktů a světa. Tento fikční soubor konvencí umožňuje autorovi vytvářet výroky, o nichž ví, že nejsou pravdivá ale zároveň se vyhnout úmyslu oklamání svého čtenáře. Zde lze vidět rozdíl mezi lží a fikcí. Autor společně se čtenářem vytvářejí soubor porozumění, kde fikční konvence narušují standardní konvence spojené s opravdovými promluvami.¹¹⁹

Důležitou otázkou je: Jak autor může provádět ilokuční akty bez jejich skutečného provedení? Autor předstírá, že provádí ilokuční akty prostřednictvím pronesených či psaných vět, tedy ilokuční akt je předstírán, ale jeho projev je skutečný. Předstírané

---

¹¹⁶ SEARLE, John R. *The Logical Status of Fictional Discourse*, str. 323.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 330-331.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 324.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 326.

uskutečnění ilokučního aktu představuje výkon projevu s úmyslem vyvolat fikční konvence. Tyto fikční konvence pozastavují normální ilokuční závazky promluv. Fiktivní příběh lze označit za jakousi předstíranou reprezentaci stavu věcí, zatímco divadelní hra je předstíráním samotných stavů věcí. Herci totiž sami předstírají, že jsou postavami. Autor hry nepředstírá pouze tvrzení, ale dává pokyny, jak toto předstírání mají herci hrát.¹²⁰

Představivost je dle Searla zbytečně podceňována. Představivost totiž hraje v lidském životě důležitou roli, protože lidé mezi sebou sdílejí i samotné produkty představivosti (např. postavu Sherlocka Holmese). Samotné fiktivní dílo totiž může být řečovým aktem ve skutečném světě, protože má nějaké sdělení. Searle na konci článku dodává, že doposud neexistuje žádná obecná teorie, která by vysvětlovala, jak mohou být skutečné ilokuční záměry vyjádřeny pomocí předstíraných ilokučních aktů.¹²¹

---

¹²⁰ SEARLE, John R. *The Logical Status of Fictional Discourse*, str. 327-328.

¹²¹ Tamtéž, str. 332.

5 Ilokuční umlčování

Teorie mluvních aktů neskončila pouze Searlovým výkladem, ale dále se rozvíjela či se podílela na rozvoji dalších teorií. Jednou z nich je na příklad ilokuční umlčování. Za původkyně tohoto pojmu ilokučního umlčování lze považovat Jennifer Hornsby a Rae Langton. Obě se totiž zabývaly problematikou pornografie, která podřizuje a umlčuje ženy.

Ilokuční umlčování lze popsat jako nezapočítání dané promluvy mluvčího jako řečového aktu. Na příklad v pornografii se řečový akt pronesený ženou, kterým sděluje odmítnutí muže, stává v jistém smyslu nevyslovitelným, přestože lze daný řečový akt vyslovit. Posluchač totiž, v tomto případě muž, daný akt nezapočítává jako skutečně vykonaný řečový akt.¹²²

Podřadnost řečových aktů žen, kterou způsobuje pornografie, má tři rysy. Pornografie hodnotí ženy jako sexuální objekty a staví je tudíž do podřadného stavu. Pornografie také legitimizuje sexuální násilí, čímž se dopouští diskriminujícího chování. Tímto chováním ženám odepírá určitá práva a moc (např. na svobodu slova).¹²³

Pornografii lze označit za autoritativní řeč v rámci sexu. Mluvčími v tomto případě jsou autoři pornografie, kteří hodnotí ženy jako věci či je označují jako kořisti. Pornografie určitým způsobem sděluje posluchačům (mužům), které kroky jsou vhodné, protože v pornografii jsou ženy zobrazovány jako toužící po znásilnění. Pornografie tedy legitimizuje násilí a z žen a jejich promluv dělá podřadné, a to díky svému autoritativnímu postavení a nikoliv na základě svého pornografického obsahu.¹²⁴

Mluvčí pornografie stanovují podmínky úspěšnosti jiných řečových aktů (např. výpovědi žen). Pornografické řečové akty pomáhají vytvářet komunikační prostředí, ve kterém nejsou splněny podmínky úspěšnosti pro některé promluvy žen. Některé výpovědi žen se tudíž mohou stát nevyslovitelnými.¹²⁵ To ale neplatí pouze u pornografie. I některé jiné řečové akty vyjma pornografie mohou určovat hranice ostatním řečovým aktům. Je možné použít řeč k zabránění úspěšnosti ilokuce promluv mluvčích, kterou měli v úmyslu provést. Na příklad herec v rámci hry pronese „Hoří!“, protože to má ve scénáři. Pokud ale

---

¹²² LANGTON, Rae. *Speech Acts and Unspeakable Acts*, str. 299.

¹²³ Tamtéž, str. 308.

¹²⁴ Tamtéž, str. 311-312.

¹²⁵ HORNSBY, Jennifer a LANGTON Rae. *Free Speech and Illocution*, str. 27.

skutečně propukne požár, tak publikum hercovo „Hoří!“, které provádí s opravdovým úmyslem varovat, nevyslyší s ilokuční silou varování.¹²⁶

Dle Langton může řečový akt selhat (být umlčen) třemi způsoby. Na základní první úrovni mohou být mluvčí zticha, protože věří, že je nikdo poslouchat nebude (např. z důvodu zastrášení). Na této úrovni mluvčí nevykonávají ani lokuční akt. Nejsou vyslovena žádná slova. Druhým je perlokuční frustrace. Mluvčí v tomto případě pronáší své výpovědi, ale to, co říká, nedosahuje účinků, které původně zamýšlel. Řečový akt nedosahuje perlokučního aktu. Příkladem perlokuční frustrace je pozvání ostatních lidí na narozeninovou oslavu, přičemž na oslavu ve skutečnosti nikdo nepřijde. K třetímu selhání dochází, když mluvčí vyslovuje svou promluvu, ale daná výpověď selhává již na samotné ilokuční úrovni. Langton v tomto případě mluví o deaktivaci autora promluvy. Mluvčí provádí řečový akt, ale ten ztrácí svůj záměr, se kterým byl původně vykonán. Tento druh nazývá Langton ilokuční neschopností (illocutionary disablement). Neschopnost v tomto případě není zaviněna mluvčím (ženou), ale posluchačem (mužem), který je silně ovlivněn vyobrazováním žen v pornografii.¹²⁷

V případě pornografie, kdy žena odmítá muže (vyslovuje „Ne.“), může výpověď selhat dvěma způsoby. Prvním způsobem je perlokuční frustrace. Muž rozpozná, že žena ho odmítá, ale přitom stále pokračuje v naléhání. Řečový akt v tomto případě nedosahuje perlokučních účinků, tzn. že muž nepřestane. Druhým je ilokuční neschopnost.¹²⁸ Zde posluchač nerozpozná ilokuční sílu promluvy, tj. odmítnutí. Uptake¹²⁹ v tomto případě není zabezpečena. „Uptake“ v Austinově smyslu se míní, že posluchač rozpozná, že se mluvčí pokouší vykonat řečový akt s daným záměrem (ilokuční silou), což mluvčímu postačí k tomu, aby daný akt úspěšně vykonal. Řečový akt „Ne.“ vykonaný ženou selhává a stává se neúspěšným, protože není zajištěna uptake u muže. Muž nerozpozná odmítnutí ženy.¹³⁰

Proti ilokučnímu umlčení od Langton a Hornsby vystupuje Samia Hesni. Dle jejího názoru je rozlišení mezi ilokuční neschopností a perlokuční frustrací nevhodné a nese s sebou dva problémy. První problém je koncepční a týká se uptake. Druhý problém je morální,

---

¹²⁶ LANGTON, Rae. *Speech Acts and Unspeakable Acts*, str. 316.

¹²⁷ Tamtéž, str. 315.

¹²⁸ Tamtéž, str. 321.

¹²⁹ Pozn. Austinův pojem „uptake“ je ponechán v anglické verzi, jelikož k němu v češtině není vhodný ekvivalent.

¹³⁰ HORNSBY, Jennifer a LANGTON Rae. *Free Speech and Illocution*, str. 25.

protože oběť bývá často obviňována, že svého protivníka neodmítla. Langton totiž pojímá ilokuční neschopnost v případě odmítnutí jako řečový akt, který nelze počítat jako odmítnutí. U posluchače dle Langton nedochází k uptake, což je prvním výše jmenovaným problémem. Podle ilokučního umlčování totiž žena muže neodmítá, protože se ilokuční akt neuskutečňuje. Odpovědnost za znásilnění se tedy přenáší na oběť, jelikož protivníka neodmítla. Hesni naopak tvrdí, že chování a víra posluchače mu pouze brání toto odmítnutí brát vážně jako řečový akt odmítnutí. Oběť skutečně svého protivníka odmítla, avšak její odmítnutí nebylo vyslyšeno.¹³¹

Na místo těchto ilokučních umlčování Hesni navrhuje vlastní pojetí ilokuční frustrace. Ilokuční frustraci popisuje jako fenomén, při kterém dochází k tomu, že posluchač se chová k mluvčímu, tak jako by nebyl schopný provést řečový akt, který se chystá provést.¹³² Ilokuční frustrace je schopna oproti ilokučnímu umlčování pojmut kromě sexuálního obtěžování i jiné případy (např. pokud mluvčí řekne „Na shledanou.“, ale posluchač jeho ukončení konverzace nevyslyší).¹³³

---

¹³¹ HESNI, Samia. *Illocutionary Frustration*, str. 962.

¹³² Tamtéž, str. 949.

¹³³ Tamtéž, str. 971.

6 Stručný popis zvolených sociálně-psychologických experimentů

Touto kapitolou již pomalu vstupujeme do praktické části diplomové práce, kde se budeme věnovat samotnému zkoumání řečových aktů ve vybraných experimentech.

Prvním experimentem, který jsem si k tomuto účelu vybrala, je experiment zkoumající poslušnost vůči autoritě, provedený Stanleyem Milgramem. Tento experiment je známý pod názvem Milgramův experiment. Tohoto názvu budu využívat i v této práci. Druhým zvoleným experimentem je Stanfordský vězeňský experiment, jež se uskutečnil pod vedením Philipa Zimbarda. Tyto dva experimenty si jsou v mnoha ohledech velmi podobné, ale tím největším spojovacím bodem je jejich zkoumání poslušnosti vůči autoritě. Oba autoři zkoumají ve svých experimentech, jak člověk jedná pod vlivem osoby či osob, které mají autoritativní postavení.

„Poslušnost v lidském chování vyjadřuje stav podřízení se, tj. vykonávání rozkazů, které by člověk o své vůli (tj. bez tlaku autority) pravděpodobně dobrovolně nikdy nerealizoval.“¹³⁴ Autorita totiž nařizuje danému jedinci, aby se choval takovým způsobem, který by si sám dobrovolně nikdy nezvolil. Tato autorita neustále dohlíží na jedince, jak provádí daný úkon, který dostal rozkazem. Poslušnost není jenom psychologický problém, ale souvisí i se sociálním prostředím, tedy společností a jejím rozvojem. Během 60. a 70. let 20. století se uskutečnilo několik experimentů, ve kterých se zkoumal vliv autority. Mezi těmito provedenými experimenty jsou i naše vybrané experimenty, tj. Milgramův experiment a Stanfordský vězeňský experiment. Jejich výsledky překvapily vědeckou i širokou veřejnost.¹³⁵

6.1 Milgramův experiment

Jak již sám název napovídá, tento experiment uskutečnil Stanley Milgram v roce 1963 na Univerzitě Yale. Celý experiment i s jeho výsledky Milgram popsal v knize „*Obedience to authority*“. (Existuje i český překlad pod názvem „*Poslušnost vůči autoritě*“.) Tento experiment měl ukázat, jak daleko jsou lidé schopni zajít ve své poslušnosti k autoritě. Výsledek zkoumání tohoto experimentu měl posloužit k vysvětlení

---

¹³⁴ DUNDELOVÁ, J. *Úvod do sociální psychologie*, str. 78.

¹³⁵ Tamtéž, str. 78.

psychologických příčin holocaustu. Milgramův experiment bývá považován za jeden z klíčových experimentů, který přispěl k vysvětlení chování poslušnosti vůči autoritě.

Experiment se uskutečnil v různých variantách (např. mimo univerzitní prostředí, bez autoritativního postavení experimentátora, žena v roli učitele), které měly pomoci odhalit různé situační vlivy na poslušnost. Účastníci experimentu byli z různých oborů (např. dělníci, úředníci, učitelé, zdravotníci atd.).¹³⁶ Původní koncepce experimentu byla ale jednoduchá. Účastník experimentu měl v laboratoři vykonat řadu konkrétních činů, které se postupně stále více dostávali do konfliktu s jeho svědomím. Milgramova zásadní otázka, na niž se snažil najít uskutečněním experimentu odpověď, zní, „jak dlouho bude účastník pokusu poslouchat experimentátorovy pokyny, než je odmítne splnit.“¹³⁷

Testovaným bylo řečeno, že se zúčastní experimentu, který zkoumá vliv trestu na učení. V základní verzi experimentu vystupují pouze tři osoby. Prvním je experimentátor, který vystupuje v roli zkoumajícího vědce. Druhým je žák, který je připoután na elektrické křeslo a má odpovídat na kladené otázky. Experimentátor i žák jsou herci, kteří pouze ztvárňují svou zadanou roli v experimentu. Poslední osobou je učitel, jehož funkci zastává testovaný subjekt. Rolí učitele je pokládání otázek žákovi a poté případné udílení elektrických šoků žákovi za jeho špatné odpovědi.¹³⁸

Experimentátor nechal dva subjekty si vylosovat lísteček, aby se určilo, který z nich bude žákem a který učitelem, přičemž samotné losování již bylo podvrhem, protože již předem bylo dáno, že se testovaný stane učitelem.¹³⁹ Učitel vidí, jak experimentátor připoutává žáka k elektrickému křeslu a poté spolu odcházejí do laboratoře, kde se nachází ovládací panel s 30 spínači v rozsahu od 15 až po 450 voltů (s napětím zvyšujícím se po 15 voltech). Spínače byly označeny postupně označeny nápisy „Mírný šok“, „Středně silný šok“, „Silný šok“ atd. Učitel dostává od experimentátora za úkol kladení otázek žákovi a za nesprávné odpovědi mu udílet elektrické šoky, a to v posloupném pořadí od nejmenší síly 15 voltů až po nejsilnějších 450 voltů. Po dosažení této nejvyšší hranice 450 voltů má být experiment ukončen. Žák, tedy najatý herec, měl za úkol postupně s každým uděleným šokem, který ale ve skutečnosti nedostával, vydávat hlasitější odezvu.

---

¹³⁶ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 15.

¹³⁷ Tamtéž, str. 3.

¹³⁸ MILGRAM, Stanley. *The Dilemma of Obedience*, str. 604.

¹³⁹ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 19.

Na příklad při 150 voltech měl požadovat ukončení experimentu a při 330 voltech měl být již zcela potichu.¹⁴⁰

Důležitou roli ztvárnil experimentátor, který učiteli udával instrukce k udělení elektrického šoku a zároveň přihlížel na plnění zadaných instrukcí. V případě jakéhokoli dotazu učitele (např. zda žákovi nezpůsobí elektrické šoky nějaké fyzické následky) experimentátor odpověděl podle předem stanovených vět, které byly v posloupném pořadí (poslední věta nemohla být použita, pokud nebyly vysloveny předchozí pobídky). Pokud učitel vznášel námitky i po poslední větě, tak byl experiment ukončen.¹⁴¹

V učitelově mysli při experimentu nastává konflikt. Tento vnitřní konflikt bývá často zmiňován při porušení etických hodnot, protože účastník experimentu je vystaven vlastní krutosti, která je ale v rozporu s jeho svědomím a morálkou. Na jedné straně chce ukončit experiment kvůli narůstajícímu utrpení žáka. Na straně druhé chce ale vykonat příkaz, který mu udělila autoritativní osoba (experimentátor), protože chce dokončit experiment, na který se dobrovolně přihlásil. Účastník experimentu totiž cítí jakýsi závazek vůči experimentátorovi vykonat svůj úkol. Cílem experimentu bylo zjistit, v jakém okamžiku účastník odmítne vykonávat příkazy vydané autoritou, které jsou v rozporu s jeho svědomím.¹⁴²

Všichni účastníci základní verze experimentu pokračovali až do udělení elektrických šoků o síle 300 voltů a 63 % z celého počtu dobrovolníků došlo až ke konci stupnice, tedy 450 voltů, přestože se zdráhali a vyjadřovali své obavy o zdraví žáka. Důležitým výsledkem experimentu bylo, že za určitých podmínek je běžný člověk ochoten pod nátlakem autority vykonat činnosti, které ublíží naprosto nevinným lidem.¹⁴³

6.2 Stanfordský vězeňský experiment

Stanfordský vězeňský experiment se uskutečnil v srpnu roku 1971 na Univerzitě ve Stanfordu pod vedením Philipa Zimbarda. Celý průběh experimentu a závěry z něho učiněné sepsal Zimbardo až v roce 2007 do knižní podoby, která nese název „*The Lucifer Effect : How Good People Turn Evil*“. (Kniha je přeložena i do češtiny pod názvem

---

¹⁴⁰ MILGRAM, Stanley. *The Dilemma of Obedience*, str. 604.

¹⁴¹ Tamtéž, str. 21.

¹⁴² Tamtéž, str. 604.

¹⁴³ DUNDELOVÁ, J. *Úvod do sociální psychologie*, str. 79.

„Luciferův efekt: Jak se z dobrých lidí stávají lidé zlí.“) Stanfordský vězeňský experiment má být dle Zimbarda jakousi demonstrací zla, ke kterému lze dobré lidi snadno přimět.

Zimbardo se v tomto experimentu zabýval zkoumáním toho, jak se člověk změní, když se přizpůsobuje nové roli, ať už vězně či dozorce. Zimbardo si dále klade otázku, zda je vůbec reálné, aby si během krátkého času účastníci osvojili novou identitu, která se liší od jejich původní identity. Jeho snahou bylo lépe pochopit hlubší strukturu vztahů mezi vězni a dozorci. Díky uskutečnění tohoto experimentu mohl pozorovat, zaznamenávat a dokumentovat celý proces osvojování mentálního nastavení vězně nebo dozorce.¹⁴⁴

Hlavním důvodem, proč Zimbardo uskutečnil tento vězeňský experiment, byla následující teze: Co by se stalo, kdybychom nechali na lidi v anonymním prostředí působit vlivy umožňující deindividualizaci, tedy ztrátu vlastní identity? Dalším důvodem bylo zkoumání síly sociálních situací, konkrétně sílu rolí, pravidel, skupinové identity apod.¹⁴⁵ Zimbardo tvrdí, že se stanfordský vězeňský experiment v průběhu přeměnil ze symbolického vězení, kterým byl na počátku, ve vězení nadmíru skutečné fungující v myslích vězňů a dozorců.¹⁴⁶

Experimentu se účastnili studenti, kteří se dobrovolně přihlásili na inzerát, v němž se hledali dobrovolníci k experimentu zkoumající život ve vězení. Ze všech přihlášených účastníků poté Zimbardo vybral 24 studentů, kteří se zdáli v dobré psychické i fyzické kondici. Zvolení studenti byli rozděleni na vězni a dozorce náhodnou volbou. Komu padla panna, tak byl dozorcem a komu orel, tak se z něho stal vězeň. Všichni dozorcí dostali uniformy, pendrek a černé brýle zajišťující deindividualizaci. Dozorcí nedostali žádné jasné příkazy, jak se chovat. Pouze jim bylo sděleno, aby dohlíželi na dodržování práva a pořádku, bez násilí vůči vězněným, a zamezit i případným pokusům o útěk z vězení. Dozorcí se střídali v osmihodinových směnách, takže tři dozorcí na směnu se poté vyměnili s dalšími dvěma směnami, čímž se zajistil nepřetržitý dohled nad devíti vězni.¹⁴⁷

Vybraní vězni byli zatčeni skutečnou policií v místě jejich bydliště a byl s nimi sepsán i úřední zatýkácký protokol. Poté byli odvedeni do suterénu katedry psychologie Stanfordské univerzity, kde bylo vybudováno simulované vězení. Vězni byli oblečeni do uniforem

---

¹⁴⁴ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 31-32.

¹⁴⁵ ZIMBARDO, Philip G., aj. *Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, Transformations, Consequences*, str. 203-204.

¹⁴⁶ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 21.

¹⁴⁷ ZIMBARDO, Philip G., aj. *Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, Transformations, Consequences*, str. 198-199.

(dlouhých halenek) s vyšitými čísly na zádech i vepředu. Jména vězňů byla nahrazena čísly, což mělo velký vliv na jejich ztrátu identity. Nemohli se totiž oslovovat jinak než přidělenými čísly. Na hlavy dostali dámské punčochy symbolizující ostříhané vlasy. Každému vězni byl připevněn na jednu nohu řetěz, který jim měl neustále připomínat, že jsou ve vězení. Průběh experimentu byl nahráván na videokameru a v celách byly nainstalovány i odposlouchávací zařízení.¹⁴⁸

Vězni se museli řídit předpisy, které vymysleli samotní dozorcí.

1. Vězni musí mlčet během odpočinku, po zhasnutí světla, během jídla a kdykoli jsou mimo vězeňské dvory.
2. Vězni musí jíst pouze v čase určeném pro konzumaci jídla.
3. Vězni se musí účastnit všech vězeňských aktivit.
4. Vězni musí udržovat celou vězeňskou jednotku vždy v čistotě. Musí být ustlané postele a osobní věci musí být uspořádané a v čistotě. Na podlaze nesmí být žádné nečistoty.
5. Vězni nesmí manipulovat, znehodnocovat nebo jinak poškozovat vězeňský majetek, jako stěny, stropy, okna, dveře nebo jakýkoli jiný majetek věznice.
6. Vězni nesmí rozsvěcet nebo zhasínat světla.
7. Vězni se musí navzájem oslovovat pouze číslem.
8. Vězni musí dozorce vždy oslovovat „pane dozorce“ a vrchního dozorce oslovovat „pane vrchní dozorce“.
9. Vězni nikdy nesmí svůj stav označovat jako „experiment“ nebo „simulaci“. Jsou ve vězení až do případného propuštění.
10. Vězni mají na pobyt na toaletě vymezený čas 5 minut. Po stanoveném čase nebude vězeň znovu přiveden na záchod po dobu jedné hodiny.
11. Kouření je výsadou. Kouření bude povoleno po jídle nebo podle uvážení dozorců. Vězni nikdy nesmí v celách kouřit. Porušení pravidel týkajících se kouření bude mít za následek pro daného jedince trvalý zákaz kouření.

---

¹⁴⁸ ZIMBARDO, Philip G., aj. *Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, Transformations, Consequences*, str. 199-200.

12. Dostávat a posílat poštu je výsadou. Veškerá pošta bude zkontrolována a cenzurována.
13. Návštěvy jsou výsadou. Vězni, kteří mají povolenou návštěvu, se s ním musí setkat u dveří vězeňského dvora. Na návštěvu bude dohlížet dozorce, který může návštěvu podle svého uvážení kdykoliv ukončit.
14. Všichni vězni v celách se musí postavit, kdykoli do věznice přijde vrchní dozorce, ředitel věznice nebo jakýkoli jiný návštěvník. Vězni poté musí počkat na příkaz, aby si mohli znovu sednout nebo pokračovat v probíhající činnosti.
15. Vězni musí vždy poslechnout všechny příkazy vydané dozorcí. Příkaz dozorce je vždy nadřazen jakémukoli písemnému předpisu. Příkaz vrchního dozorce je vždy nadřazen příkazu dozorců i písemným předpisům. Příkazy ředitele věznice mají nejvyšší platnost.
16. Vězni musí hlásit každé porušení pravidel dozorcům.
17. Nedodržení kteréhokoli z výše uvedených pravidel bude potrestáno.¹⁴⁹

Experiment ze začátku působil trochu rozpačitě, ale jeho průběh se rychle změnil. Dozorci stále zvyšovali své donucovací prostředky. Každý den u nich rostla agresivita a míra ponižování a odlidšťování vězňů. Tyto praktiky měli na vězně až tak velký vliv, že po 36 hodinách od zatčení musel být propuštěn první vězeň kvůli stresovým reakcím. Strážce totiž několikrát za noc budili vězně kvůli údajnému přepočítávání, ale ve skutečnosti je tímto způsobem trestali a hráli si s nimi jako s loutkami (např. při přepočítávání museli svá čísla zpívat). Z přepočítávání se staly potupné rituály. Další stresovou vlnu způsobil jeden vězeň falešnou zprávou o tom, že tento experiment nelze opustit, i když o to sami požádají. Důsledkem tohoto falešného sdělení bylo naprosté podřízení se některých vězňů dozorcům. Stali se z nich jakési zombie vykonávající příkazy dozorců.¹⁵⁰

Experiment měl dle plánu trvat pod dobu 14 dnů, ale byl předčasně ukončen již 6. den kvůli příliš rychlému vývoji. Většina účastníků experimentu přijala své stanovené role za své, tedy stali se z nich buď bezmocní vězni, nebo naopak sadističtí dozorcí. Za pouhých 6 dní se z nich podle Zimbarda stali naprosto nové osobnosti. Hlavním impuls

---

¹⁴⁹ ZIMBARDO, Philip G. Prisoner Rules Prepared by the Warden and Guards. San Francisco: 1971. In: Online Archive of California, *Zimbardo (Philip G.) Papers* [online]. 2021 [cit. 09.04.2021]. Dostupné z: <https://purl.stanford.edu/dh712yc2573>.

¹⁵⁰ ZIMBARDO, Philip G., aj. *Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, Transformations, Consequences*, str. 201.

pro ukončení tohoto experimentu dostal Zimbardo od Christiny Maslach, jež měla původně provést několik rozhovorů s vězni, ale po spatření dění ve věznici vyzvala Zimbarda, aby experiment ukončil. Doslova mu řekla: „To, co děláte těm klukům, je příšerná věc!“ („What you are doing to those boys is a terrible thing!“)¹⁵¹ Sám Zimbardo uznává, že mu připomněla jeho etickou odpovědnost za důsledky, které může tento experiment mít na jejich účastníky.¹⁵²

V případě tohoto experimentu bývá často zmiňováno porušení etických hodnot. Zimbardo ale zdůrazňuje, že z právního hlediska k žádnému porušení nedošlo. Účastníci před samotným experimentem podepsali smlouvu, ve které bylo napsáno, že se účastní experimentu, kde se stanou vězni či dozorcí a budou narušeny některá jejich obvyklá práva (např. právo na svobodu). K porušení etických hodnot ale ve skutečnosti došlo. Vězni trpěli a dozorcům bylo umožněno jim působit bolest a ponižovat je. Dozorcí týrali své vrstevníky, kteří ztvárnili role vězňů, přičemž se ve skutečnosti žádného přestupku nedopustili. Zimbardo uznává své pochybení, že experiment neukončil dost brzo. Při zpětném pohledu by experiment ukončil již druhý den, kdy se první vězeň psychicky zhroutil. Hlavním důvodem, proč neukončil experiment, byla jeho dvojí role, kterou ztvárňoval. Na jedné straně měl v experimentu dohlížet na dodržování etických hodnot, ale na straně druhé se z něho stal ředitel věznice, který touží zachovat integritu svého vězení.¹⁵³ V rámci čehož nám vyvstává otázka, do jaké míry je Zimbardův výklad podaný v jeho knize objektivní. Byl sice výzkumným pracovníkem, ale také aktivně zasahoval do experimentu jako ředitel věznice. Jeho pohled tedy může být v určitém ohledu zkreslený.

---

¹⁵¹ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 171.

¹⁵² ZIMBARDO, Philip G., aj. *Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, Transformations, Consequences*, str. 202-203.

¹⁵³ Tamtéž, str. 211-212.

7 Analýza řečových aktů

Nyní již přistupujeme k samotné analýze řečových aktů použitých v jednotlivých experimentech. Stanfordský vězeňský experiment poskytuje rozmanitější pole řečových aktů, tudíž je zřejmé, že k analýze budou ve větší míře používány mluvní akty vyskytující se v tomto experimentu. To ale neznamená, že řečové akty použité v Milgramově experimentu budou opomíjené. Pouze škála těchto mluvních aktů je užší.

Samotné analýze jsou podrobeny pouze některé vybrané řečové akty. Jedná se tedy o jakési vzorové příklady z každého experimentu. U Milgramova experimentu jsem volila řečové akty, které byly vysloveny během jeho průběhu. Analýze nepodrobují promluvy, které byly získány před samotným experimentem či po jeho konání, kdy s jednotlivými účastníky byl proveden rozhovor.

U Stanfordského vězeňského experimentu jsem se zaměřila především na řečové akty, které probíhají mezi vězni a dozorcí, protože hrají ústřední roli celého experimentu. Výjimečně jsem volila k analýze řečové akty, které probíhají mezi ostatními lidmi, jež byli též účastníky experimentu (např. kněz, právník, návštěvy vězňů atd.). Jedním kritériem, dle kterého jsem se řídila při výběru mluvních aktů, je jejich úloha, jež ztvárňují v experimentech. Promluvám, které žádným výrazným způsobem nemají vliv na vývoj experimentu, jsem věnovala méně pozornosti. Jako příklad takového mluvního aktu lze uvést neustálé opakování pravidel věznice. Dozorci pronáší: „Vězni se nikdy nesmí dotýkat osvětlení cely.“ („Prisoners must never operate cell lifting“) a vězni toto pravidlo jedním hlasem opakují: „Vězni se nikdy nesmí dotýkat osvětlení cely.“ („Prisoners must never operate cell lighting.“).¹⁵⁴ Těchto situací se v experimentu vyskytuje nepřeberné množství. Řečovými aktům, které naopak nějakým způsobem mění průběh experimentu, jsem přisoudila větší váhu. Dalším měřítkem, podle kterého jsem volila svůj výběr, je značná viditelnost prvků teorie řečových aktů obsažených ve vybraných aktech. Pomocí těchto dvou kritérií jsem dospěla k segmentu mluvních aktů, jež byly následně podrobeny samotné analýze.

Jako jeden takový vzorový příklad lze uvést následující mluvní akty uskutečněné ve Stanfordském vězeňském experimentu: Vězni tvrdě spí, když je o půl třetí ráno probudí křik dozorců: „Vstávat a na nohy.“ „Vstávat a shromáždit se na přepočítávání.“

---

¹⁵⁴ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 83.

„Dobře, spící krásky, je čas zjistit, jestli jste se naučili počítat.“ („Up and at 'em.“ „Wake up and get out here for the count!“ „Okay, you sleeping beauties, it's time to see if you learned how to count.“)¹⁵⁵ Rozespalí vězni se shromáždí a začnou se přepočítávat dle rozkazu dozorců.¹⁵⁶

Jedná se o přímý řečový akt vyslovený dozorci. Přímým řečovým aktem mluvčí vysloví promluvu, která znamená přesně a doslovně to, co říká.

Na tomto příkladu si ukážeme 4 Searlovy dimenze řečového aktu.

První složkou je výpovědní akt, který zahrnuje vyslovení zvuků jazyka v rámci určité gramatické struktury. Výpovědním aktem je tedy celá výpověď.

Druhou složku tvoří propoziční akt, jež se skládá z referování (sloužící k identifikaci konkrétního objektu) a predikace (připisující konkrétní vlastnosti). Pojem „spící krásky“ referuje ke spícím vězňům. Propozici zde představuje, že vězni vstanou a půjdou na přepočítávání. Predikace o vězních tedy vypovídá, že vstávají a shromáždí se na přepočítávání.

Třetí složkou je ilokuční akt. Při vykonávání ilokučního aktu má mluvčí (dozorci) v úmyslu vyřčením věty v jejím doslovném smyslu dosáhnout určitého účinku tím, že přivede posluchače (vězně) k rozpoznání svého úmyslu vyvolat daný účinek. Účinkem se zde míní porozumění dané výpovědi, tj. ilokuční účinek. Dozorci se výše zmíněným aktem snaží dát vězňům rozkaz na nástup a k samotnému přepočítávání. Ilokuční silou je v tomto případě rozkaz.

Následující příklad poslouží k objasnění pojmu ilouční síly. Ve Stanfordském experimentu můžeme nalézt řečové akty, které se liší pouze ilokuční silou daných výpovědí. Dozorci nutili vězně k tomu, aby přiměli svého spoluvězně 416 sníst párky, které nechtěl sníst kvůli hladovce, kterou držel na protest. Vězeň 5486: „Sněz ty párky, jestli můžeš, 416.“ („You eat those sausages if you want to, 416.“)¹⁵⁷ Jeho výpověď má ilokuční sílu prosby. Oproti tomu vězeň 7258 pronesl: „Sněz ty párky, 416, nebo tě nakopu do prdele.“ („Eat your sausages, 416, or I'll kick your ass!“)¹⁵⁸ Vyslovený akt vězně 7258 má ilokuční sílu výhrůžky. Na tomto příkladu vidíme, že ilokuční síla je u řečových aktů velmi

---

¹⁵⁵ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 53.

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 53.

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 121.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 121.

důležitá. V ilokuční síle spočívají rozdíly mezi jednotlivými akty, které by jinak byly velmi obdobné.

Poslední složkou Searlova řečového aktu tvoří perlokuční akt. Perlokuční akt je důsledek či účinek, předchozích aktů na konání, myšlení či přesvědčení posluchačů. S perlokučním aktem souvisí perlokuční efekt, který lze považovat za jakousi kauzální odpověď na daný řečový akt. V uvedeném příkladu je uskutečněn perlokuční efekt, kterým je následné shromáždění a začínající přepočítávání vězňů.

V Austinově taxonomii tyto řečové akty spadají do kategorie exercitivů, jelikož dozorcí dávají příkaz vězňům k danému aktu. U Searla se jedná o třídu direktivů, které mají přimět posluchače, aby jednal určitým způsobem.

Dále můžeme zkoumat naplnění podmínek úspěšnosti daných aktů. V tomto případě byly řečové akty úspěšně provedeny, protože se vězni po vykonání řečových aktů dozorců chovali dle jejich rozkazů. Byly tedy splněny vstupní a výstupní podmínky, které zajišťují porozumění daných aktů. Podmínka propozičního obsahu, jež se týká predikace a reference, je také splněna. V našem příkladě se referuje k vězňům a predikace je správně mířena do budoucnosti. Přípravné podmínky jsou také splněny. Dozorcí, jako osoby s autoritativním postavením, dávají příkazy vězňům a to v prostředí věznice. Třetí podmínkou je podmínka upřímnosti, která se týká upřímnosti vyslovených řečových aktů dozorců. O tom, zda je tato podmínka splněna lze diskutovat. Dozorcí totiž vědí, že se nacházejí v simulovaném vězení. Jejich mluvní akty by tudíž mohly být považovány za neupřímné, protože v experimentu ztvárňují pouze přidělené role dozorců. Na druhou stranu je nutné zmínit, že již po krátké době jsou dozorcí pohlceni děním. Simulované vězení se tedy pro ně postupně stává opravdovým vězením. Dozorcí poté své řečové akty pronášejí s upřímností. (Otázka upřímnosti bude podrobněji popsána dále.) Ať už jsou akty dozorců uskutečněny upřímně či neupřímně, tak na úspěšné vykonání řečových aktů dozorců to nemá žádný vliv. Podmínka upřímnosti totiž slouží pouze k rozlišení upřímných řečových aktů od těch neupřímných. Dozorcí tedy mohou pronášet neupřímné výpovědi, aniž by to ovlivnilo úspěšnost daných aktů. Poslední podmínka, která je pojmenována jako podstatná, je také splněna. Záměrem dozorců je přimět vězně k vykonání konkrétních činností, tj. vstát a shromáždít se na přepočítávání.

7.1 Porovnání pravidel

U pravidel vyskytujících se ve dvou zmíněných experimentech se jedná o tzv. konstitutivní pravidla, jež upravují a také definují nové formy chování. V obou experimentech se vytváří pomocí těchto pravidel zcela nový fiktivní prostor pro fungování řečových aktů v experimentech. Ve Stanfordském experimentu jsou pravidla zřejmá již na první pohled. Dozorci měli na rozdíl od vězňů benevolentnější pravidla. Jejich hlavním posláním totiž bylo dohlížení na dodržování práva a pořádku, bez násilí vůči vězňům a zabránit jakýmkoliv pokusům o útěk z vězení. Vězni naproti tomu měli celý soupis 17 pravidel¹⁵⁹, podle kterých se museli řídit. Pravidla jsou sepsána dozorcí v podobě imperativů, pomocí nichž se zakazuje vykonávání daných činností, přičemž porušení jakéhokoliv z pravidel se trestá.

V Milgramově experimentu pravidla také upravují chování jednotlivých účastníků. Experimentátor i žák jednají podle předem dohodnutých pravidel, přičemž i jejich samotné promluvy jsou předem také stanoveny. Především experimentátorovy promluvy byly již pevně vytyčeny a řídily se pravidly.

V případě dotazu učitele, zda žákovi nezpůsobí elektrické šoky nějaké fyzické následky, měl experimentátor odpovědět takto: „Šoky jsou možná bolestivé, ale žádné trvalé následky poškození tkáně nehrozí, prosím, pokračujte.“ („Although the shocks may be painful, there is no permanent tissue damage, so please go on.“)

Pokud učitel namítal, že žák již nechce pokračovat, tak měl experimentátor odpovědět: „Ať se mu to líbí nebo ne, musíte pokračovat, tak dlouho, dokud se nenaučí všechny dvojice slov. Prosím pokračujte.“ („Whether the learner likes it or not, you must go on until he has learned all the word pairs correctly. So please go on.“)¹⁶⁰

V případě dalších otázek či námitek měl experimentátor použít následující řadu pobídek:

„Prosím, pokračujte“ nebo „Prosím jen tak dál.“ („Please continue, or Please go on.“)

„Experiment vyžaduje, abyste pokračoval.“ („The experiment requires that you continue.“)

„Je absolutně nezbytné, abyste pokračoval.“ („It is absolutely essential that you continue.“)

---

¹⁵⁹ ZIMBARDO, Philip G. Prisoner Rules Prepared by the Warden and Guards. San Francisco: 1971. In: Online Archive of California, *Zimbardo (Philip G.) Papers* [online]. 2021 [cit. 09.04.2021]. Dostupné z: <https://purl.stanford.edu/dh712yc2573>.

¹⁶⁰ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 21-22.

„Nemáte na vybranou, musíte pokračovat.“ („You have no other choice, you must go on.“)

Tyto pobídky experimentátor uděloval v posloupném pořadí, tzn. poslední věta nemohla být použita, pokud nebyly vysloveny předchozí pobídky. Pokud učitel vznášel námitky i po poslední větě, tak byl experiment ukončen.¹⁶¹

V obou experimentech pravidla stanovují specifické chování účastníků, které by nebylo zaručené, pokud by daná pravidla neexistovala.

S konstitutivními pravidly jsou spojena institucionální fakta, která vyžadují existenci lidských institucí. V případě Stanfordského experimentu se jedná o několik institucí. První institucí je skutečná policie, která prováděla nahrané zatýkání studentů. Policisté byli sice domluveni se Zimbardem, aby provedli zatčení studentů. Okolí studentů o tomto simulovaném zatčení ale nevědělo, takže pro přihlížející lidi byl tento policejní zásah skutečný. Jako příklad institucionálních faktů lze uvést následující promluvu zatýkajícího policisty: „Hubbie Whittlowe, je po vás pátráno kvůli porušení trestního zákoníku číslo 459, vloupání do bytu. Nyní vás odvezu na policejní stanici kvůli sepsání protokolu o zadržení. Předtím, než vás prohledám a nasadím vám pouta, mám povinnost vás informovat o vašich občanských právech.“ („Hubbie Whittlow, you're wanted on a violation of Penal Code number 459, residential burglary. I'm going to take you to police headquarters for booking. Before I search and handcuff you, I must warn you of your rights as a citizen.“)¹⁶² Zatýkací protokol¹⁶³, který byl se zatčenými studenty sepsán lze považovat za řečový akt, konkrétně dle Searlovy taxonomie za deklarativ. Pomocí zatýkacího protokolu se mění realita. V tomto případě byla zatčenému studentovi po čas konání experimentu odejmuta některá lidská práva (např. právo na svobodu).

Druhou institucí vyskytující se v Stanfordském vězeňském experimentu je simulované vězení. S touto vězeňskou institucí souvisí pravidlo číslo 8 „Vězni musí dozorce vždy oslovovat *pane dozorce* a vrchního dozorce oslovovat *pane vrchní dozorce*.“ („Prisoners must always address the guards as *Mr. Correctional Officer*, and the warden as *Mr. Chief*

---

¹⁶¹ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 21.

¹⁶² ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 34-35.

¹⁶³ Srv. ZIMBARDO, Philip G. Stanford Prison Experiment - Arrest cards. San Francisco: 1971. In: Online Archive of California, *Zimbardo (Philip G.) Papers* [online]. 2021 [cit. 09.04.2021]. Dostupné z: <https://purl.stanford.edu/vx097ry2810>.

Correctional Officer.“).¹⁶⁴ Toto pravidlo upravuje vstupní podmínky řečových aktů, které je nutné splnit, aby dozorce přijmul výpověď vězně. Pokud není splněno, tak dozorce blokuje dosažení perlokučního efektu. Zde se upravují vstupní podmínky pro oslovení pracovníků fiktivní věznice. Obdobně je tomu i u pravidla číslo 7 „Vězni se musí navzájem oslovovat pouze číslem.“ („Prisoners must address each other by number only.“).¹⁶⁵ Číslo, které mají vězni na své uniformě, zde slouží jako referující výraz, jímž se označují příslušní vězni. Lze říci, že přidělené číslo zde plní funkci vlastního jména. Na příklad když dozorce říká „8612, okamžitě ke stěně.“ („8612, out here against the wall“),¹⁶⁶ tak číslem 8612 odkazuje ke konkrétnímu vězni, jehož jméno je v běžném životě Doug. Každé číslo odkazuje pouze k jednomu vězni. Vlastní jména vězňů jsou v experimentu nahrazena čísly.

Pravidlo číslo 9 u Stanfordského vězeňského experimentu zní: „Vězni nikdy nesmí svůj stav označovat jako *experiment* nebo *simulaci*. Jsou ve vězení až do případného propuštění.“ (Prisoners must never refer to their condition as *an experiment* or *a simulation*. They are in prison until paroled.“).¹⁶⁷ Toto pravidlo upravuje vstupní podmínky pro dané promluvy. Mluví nemůže použít slova „experiment“ či „simulace“ pro objasnění stavu, ve kterém se právě nachází. 9. pravidlo tedy znemožňuje vyslovení některých promluv. Pokud vězeň vysloví některá z těchto slov ve své promluvě, pak se jeho výpověď stává neúspěšnou, tedy posluchač sice pochopí ilokuci daného aktu, ale není u něho dosaženo zamýšleného perlokučního efektu. Na příklad vězeň 8612 pronáší: „Zasraná simulace. Je to zasraný simulovaný experiment. Žádné vězení. Ať jde Zimbardo do háje!“ (“A fucking simulation. It's a fucking simulated experiment. It's no prison. And fuck Dr. Zimbardo!”)¹⁶⁸

V tomto ohledu je zajímavý Zimbardův projev, kterým se snaží uklidnit emocionálně zhrouteného studenta: „Teď mě dobře poslouvej, ty nejsi 819. Jsi Stewart a já se jmenuji Dr. Zimbardo. Jsem psycholog, ne ředitel ve vězení, a toto není skutečné vězení. Toto je jen experiment, a ti kluci tam jsou jen studenti, jako jsi ty. Takže je čas jít domů, Stewarte.“ („Listen carefully to me, now, you're not 819. You are Stewart, and my name

---

¹⁶⁴ ZIMBARDO, Philip G. Prisoner Rules Prepared by the Warden and Guards. San Francisco: 1971. In: Online Archive of California, *Zimbardo (Philip G.) Papers* [online]. 2021 [cit. 09.04.2021]. Dostupné z: <https://purl.stanford.edu/dh712yc2573>.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 70.

¹⁶⁷ ZIMBARDO, Philip G. Prisoner Rules Prepared by the Warden and Guards. San Francisco: 1971. In: Online Archive of California, *Zimbardo (Philip G.) Papers* [online]. 2021 [cit. 09.04.2021]. Dostupné z: <https://purl.stanford.edu/dh712yc2573>.

¹⁶⁸ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 61.

is Dr. Zimbardo. I am a psychologist, not a prison superintendent, and this is not a real prison. This is just an experiment, and those guys in there are just students, like you. So it's time to go home, Stewart. Come with me now. Let's go.“).¹⁶⁹ Zimbardo v tomto projevu nezastává již funkci ředitele vězení, tudíž se jeho řečový akt již neopírá o institucionální fakta související s pozicí ředitele věznice. Na tuto výpověď se tedy nevztahují ani pravidla věznice, protože Zimbardo vystupuje ze své role, kterou ztvárňuje v simulovaném vězení, čímž se snaží uklidnit rozrušeného studenta a uvést ho zpátky do běžného prostředí. Zimbardova výpověď se opírá o institucionální fakta, jež souvisejí s jeho pozicí badatele a psychologa, proto pro jeho promluvu platí již jiná pravidla, která souvisí se skutečným světem. Pravidlo č. 9 má zabránit tomu, aby se dva vyskytující systémy vzájemně prolínaly, tj. zamezit pronikání skutečného světa (skutečného rámce) do fiktivní věznice (fiktivního rámce).

V Milgramově experimentu se vyskytuje instituce vědecké laboratoře, ve které se celý děj odehrává. (Vyjma variant, které se odehrávají mimo univerzitní prostředí.) Na příklad když experimentátor říká „Experiment vyžaduje, abyste pokračoval.“ („The experiment requires that you continue.“)¹⁷⁰, tak se experimentátor touto promluvou odkazuje na instituci laboratoře. Jedná se tedy o institucionální fakta opírající se o instituci vědecké laboratoře. Experimentátor ztvárňuje roli výzkumníka laboratoře, tudíž může dávat pokyny účastníkovi experimentu.

7.2 Neupřímnost a upřímnost vykonaných řečových aktů

Téma upřímnosti či neupřímnosti u řečových aktů jednotlivých experimentů je velmi komplikované. Všichni účastníci (vyjma učitele) ztvárňují v experimentu určité role, obdobně jako herci. V případě role experimentátora a žáka, u Milgramova experimentu, bychom opravdu mohli mluvit o hercích, jejichž chování i promluvy jsou předem stanoveny. Herci se chovají i provádějí řečové akty, o kterých vědí, že nejsou skutečné. Dochází zde k prolínání diskurzu skutečnosti a fikce. To je problém, kterému jsme se věnovali v kapitole věnované problematice fiktivního diskurzu. U řečových aktů učitele můžeme říci, že jsou vykonány s upřímností, protože je přesvědčen, že je žákovi skutečně ubližováno. Jeho mluvní akty, v nichž se bojí o zdraví žáka, jsou pronášeny s upřímností. Učitel totiž neví, že se nachází ve fiktivní realitě. U ostatních zúčastněných obou

---

¹⁶⁹ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 107.

¹⁷⁰ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 21.

experimentů je odpověď na otázku, zda jejich řečové akty byly proneseny s upřímností, mnohem složitější, než se může na první pohled zdát.

Pokud bychom vycházeli pouze z Austinovy teorie mluvních aktů, tak bychom měli jednodušší cestu k odpovědi. Austin totiž takové užívání řeči, které slouží ke ztvárnění určitých rolí, vyjímá ze své teorie mluvních aktů. Nepovažuje je za mluvní akty, ale za parazitické používání jazyka. Obdobně se staví i k jednání pod nátlakem, které také nepokládá za řečové akty. Tyto zmíněné promluvy tudíž nepodléhají ani podmínce upřímnosti. Searle se v teorii řečových aktů věnuje i problematice fiktivního diskurzu, jehož konvence pozastavují platnost běžných konvencí. Řečový akt pronesený ve fiktivním rámci se tedy nevztahuje ke skutečným konvencím, ale k těm fiktivním. Fikce předstírá určitá tvrzení či napodobuje konkrétní tvrzení, ale bez úmyslu oklamání. Zde ale vyvstává problém s najatými herci u Milgramova experimentu, protože jejich cílem bylo zkoumaný subjekt oklamat, aby vše, co se kolem něho stalo, považoval za skutečné a nikoli za pouhou „hru“.

Existují dvě možné odpovědi na otázku upřímnosti pronesených aktů v experimentech. Jednou možností je, že účastníci experimentů (vězni, dozorcí, experimentátor a žák) pronášejí své řečové akty bez upřímnosti, čímž porušují podmínku upřímnosti. Podmínka upřímnosti by byla splněna, pokud by mluvčí opravdu věřil tomu, co tvrdí. Jejich mluvní akty jsou sice vykonány úspěšně, ale jsou míněny neupřímně. Druhou možností je, že testované subjekty uskutečňují své řečové akty s upřímností. V Milgramově experimentu můžeme o učiteli říci, že jeho akty jsou proneseny s upřímností, jelikož vše, co se během experimentu odehrávalo, považoval za realitu. Např. „Ach, ne. Přece toho člověka nezabiju. Myslíte, že musím použít celou škálu? Ne, pane. Vždyť tam křičí. Nedám mu 450 voltů.“ („Aw, no. I'm not going to kill that man. You mean I've got to keep going up with the scale? No sir. He's hollering in there. I'm not going to give him 450 volts.“)¹⁷¹ Jeho strach o zdraví žáka byl skutečný a nepředstíraný. Jisté náznaky upřímnosti můžeme nalézt ve Stanfordském experimentu, jelikož dle Zimbarda vězni i dozorcí po velmi krátké době zapomenou, že jsou součástí experimentu a věří, že jsou ve skutečné věznici. Jejich mluvní akty lze z určitého úhlu pohledu také považovat za upřímně uskutečněné.

Pokud bychom se přiklonili k názoru, že účastníci experimentu pronášejí své řečové akty s upřímností, tak přece jen lze najít v experimentech situace, ve kterých uskutečněné

---

¹⁷¹ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 74.

řečové akty nesplňují podmínku upřímnosti. Ve Stanfordském experimentu většina vězňů raději pronese svůj akt s neupřímností, než aby museli vykonávat tresty v podobě kliků apod. Trestu se bohužel v mnoha případech stejně nevyhnou kvůli svým mluvním aktům, v nichž dozorcí rozpoznají neupřímnost. Např. dozorcí přinutí morálně založeného vězně, přezdívaného Serža, aby pronesl konkrétní mluvní akt směrem k druhému vězni „Sněz své párky, nebo tě kopnu do zadnice.“ („Eat your sausages or I'll kick you in the end.“).¹⁷² Vězeň Serža pronáší tuto větu s neupřímností, čehož si jsou vědomi i dozorcí, kteří ho následně obviňují ze lhaní. Dozorci se ptá Serži: „Myslíš to upřímně?“ („Do you mean it?“)¹⁷³, načež Serža odpovídá rozpačitě: „Ano ... ne, pane dozorce. Omlouvám se, nemyslím to upřímně.“ („Yes . . . no, Mr. Correctional Officer. I'm sorry, I don't mean it.“). Jeden z dalších dozorců ho následně obviňuje ze lhaní, tedy z neupřímnosti, na což Serža reaguje: „Udělal jsem, co mi řekl dozorce, pane.“ („I did what the correctional officer told me to say, sir.“)¹⁷⁴ Dozorci ale Seržu upozorňuje: „Neřekl ti, abys lhal.“ („He didn't tell you to lie.“)¹⁷⁵ Dozorci nechtěl po Seržovi, aby lhal, tj. pronášel řečový akt s neupřímností. Dozorci si přál, aby Serža pronesl větu s upřímností, což ale bylo v rozporu s morálním přesvědčením vězně.

Dalším názorným příkladem Stanfordského experimentu, v němž je zobrazena neupřímnost, jsou dopisy, které psali vězni svým blízkým. Dozorci předali vězňům vzorový příklad, jak má být dopis napsán:

Milá maminko,

mám se tu úžasně. Jídlo je skvělé a je tu pořád spousta zábavy a her. Dozorci se mnou zacházejí velmi dobře. Jsou to dobří kluci. Líbili by se ti, mami. Nemusíš mě přijít navštívit, jsem tu v sedmém nebi. A napište tam jakékoliv jméno, kterým vás oslovuje vaše matka.

S pozdravem,

tvůj milující syn

(„Dear Mother, I've been having a marvelous time. The food is great and there's always lots of fun and games. The officers have treated me very well. They are allswell guys.

---

¹⁷² ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 122.

¹⁷³ Tamtéž, str. 122.

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 122.

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 122.

You would like them, Mother. No need to visit, it's seventhheaven. And put the name there that your mother gave you, whateverthat may be. Yours truly, Your Loving Son“)¹⁷⁶

Dozorci poté, co všichni vězni dopsali, veškeré dopisy ještě zkontrolovali, zda neobsahují nějaké stížnosti, zakázané informace apod. Vězni byli nuceni napsat dopis, ve kterém se nemohli svobodně vyjádřit. Dopisy tudíž nejsou napsány upřímně, ale pod vlivem autority dozorců. Ze samotného vzorového dopisu je znát jistý výsměch dozorců vůči vězňům (např. „...jsem tu v sedmém nebi“)¹⁷⁷. Dozorci nutí vězně napsat dopis, ze kterého i samotný čtenář usoudí, že není napsán s upřímností.

Odpověď na otázku upřímnosti či neupřímnosti uskutečněných řečových aktů v experimentech není jednoznačná. Za neupřímné bychom mohli označit mluvní akty žáka a experimentátora v Milgramově experimentu, jelikož jejich řečové akty jsou předem stanoveny a oni pouze hrají určité „divadlo“ na učitele. V případě těchto dvou osob se jedná o opravdové herce, kteří ztvárňují své přiřazené role. Za upřímné lze považovat řečové akty učitele. Učitel totiž vše, co se kolem něho dělo, považoval za realitu a netušil, že se nachází v předem připraveném rámci. Tím se lišil od vězňů a dozorců ve Stanfordském experimentu, kteří věděli, že se vyskytují ve vytvořeném fiktivním rámci. V jejich řečových aktech lze najít prvky upřímnosti i neupřímnosti. Pokud bychom vycházeli ze Zimbardova předpokladu, že vězni během krátké doby konání experimentu uvěřili, že se nacházejí ve skutečné věznici a nikoli pouze v té fiktivní, pak můžeme jejich mluvní akty považovat za upřímné. Za neupřímné můžeme označit některé akty pronesené vězni. Vězni jsou totiž pod nátlakem autorit dozorců nuceni vykonávat neupřímné akty, jak bylo ukázáno na výše uvedených příkladech.

Pokud bychom se ale vrátili k názoru Austina na řečové akty vykonané v rámci určitých rolí či uskutečněné pod nátlakem, tak bychom měli snažší cestu. Mluvní akty sloužící ke ztvárnění určitých rolí Austin označuje za parazitické používání jazyka. Mluvní akty vykonané pod nátlakem druhého nepokládá ani za samotné řečové akty. Když tedy dozorcí nutí vězně k pronesení konkrétních mluvních aktů, tak tyto akty by z Austinova pohledu nebyly vůbec řečovými akty. Tudíž bychom si nemohli položit ani otázku, zda jsou proneseny s upřímností či nikoliv.

---

¹⁷⁶ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 111.

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 111.

7.3 Mocenské vztahy projevující se v mluvních aktech

V Stanfordském experimentu je na první pohled zřejmé, kdo ze dvou skupin účastníků má autoritativní postavení. Dozorci zde zaujímají roli autority a vězni roli podřízených. Ačkoliv si jsou v reálném životě rovni (všichni jsou studenti), tak ve fiktivním rámci vyvstává značný mocenský rozdíl. Tento rozdíl se zobrazuje i v jejich promluvách.

Jedním ze zásadních aktů zobrazujících moc dozorců je situace, kdy se vězeň pokoušel dozorce upozornit na nesprávné znění písně *Amazing Grace*, kterou vězni opakovaně zpívali. Dozorce Arnett mu okamžitě odpověděl: „Samozřejmě je tu nesrovnalost; vy budete zpívat vězeňskou verzi *Amazing Grace*. Nezáleží na tom, jestli je to špatně či ne, protože dozorcí mají vždy pravdu. 416, ostatní budou dělat kliky, zatímco ty budeš zpívat *Amazing Grace*, jak jsem to přikázal.“ („Of course there is a discrepancy here; you're to do the prison version of *Amazing Grace*. It does not matter if it's wrong, because the guards are always right. 416, you stand up, everybody else in the push-up position. 416, while they do push-ups, you sing *Amazing Grace*, as I have dictated it.“)¹⁷⁸ Touto promluvou dozorce jasně dává najevo moc, kterou jim jejich role dozorce dává. Zdá se, že si dozorcí dobře uvědomují to, že se jedná pouze o experiment, v němž zastávají autoritu. Tímto předpokladem by se dalo vysvětlit jejich chování v experimentu, které je velmi odlišné od jejich běžného chování. Jelikož ve skutečném světě nejsou v mocenském postavení nad někým jiným, tak si mohou ve fiktivním rámci troufnout na více úkonů než v běžném životě. Fiktivní rámec jim totiž poskytuje širší pole působnosti. I oproti skutečným dozorcům v reálném světě, se mohou chovat krutěji, protože si dle našeho předpokladu dobře uvědomují, že se nachází pouze ve fiktivním rámci, a tudíž jim nehrozí žádný postih, až experiment skončí. Skutečný dozorce ale za své chování zodpovídá a musí být schopen nést i případné následky (např. vyhození z práce kvůli špatnému zacházení s vězni). Ze samotného Zimbardova popisu průběhu experimentu se zdá, že chování dozorců ve fiktivním rámci je krutější ve srovnání s chováním skutečných dozorců v reálné věznici.

Z příkladu je zřejmé, že si mohou vězni myslet či vykonávat cokoli, ale hlavním soudcem, který přiděluje pravdivostní hodnotu výpovědi je vždy dozorce, a to nezávisle na skutečné pravdivostní hodnotě konkrétní promluvy. Řečové akty vězňů procházejí jakousi „recenzí“ dozorců. Dozorci rozhodují o tom, zda jejich výpověď je pravdivá

---

¹⁷⁸ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 113.

(správná) či nikoliv, což jsme mohli vidět na již zmíněném příkladu. Vznikají tedy zcela nové konvence v rámci těchto autoritativních vztahů, např. pravdivostní hodnotu výpovědi přidělují dozorcí a nikoli porovnání s realitou. Dozorce lze označit za jakési budovatele fiktivního rámce. Zimbardo jim totiž poskytl pouze jakýsi ohraničený rámec, který dále dobudovali (např. pomocí pravidel) právě dozorcí. Dozorcí mají moc nad výroky vězňů a nad dosažením perlokučních efektů jejich promluv.

Dozorcí díky svému autoritativnímu postavení mají moc vězně potrestat za jejich odpovědi, které se dozorcům nezamlouvají. Dozorce vyprávěl vězňům vtip, aby rozptýlil dusno ve vězení. Všichni dozorcí se smějí až na vězně. Dozorce se tudíž táže: „Líbil se ti můj vtip, 5486?“ („Did you like my joke, 5486?“), na což mu vězeň odpovídá pravdivě: „Ne.“ („No.“)¹⁷⁹ Dozorce okamžitě dává vězni 5486 rozkaz: „Pojď sem a udělej deset kliků, protože se ti nelíbil můj vtip. A udělej dalších pět za úsměv, takže celkem patnáct.“ („Come out here and do ten push-ups for not liking my joke. And do five more for smiling, Fifteen in all“)¹⁸⁰ Pokud se dozorcům vězňova výpověď nelíbí, tak často přistupují k udělování trestů. Za upřímnost, se kterou vězni pronášejí některé své akty, se platí tresty.

Dozorcí určují i správné pojmenování jednotlivých věcí. Vězni byli dotázáni, zda potřebují příkrývky a postele, načež všichni souhlasili. Dozorce Hellman: „A co jste chlapci udělali, abyste si zasloužili postele a příkrývky?“ („And what did you boys do to deserve beds and blankets?“)¹⁸¹ Jeden z vězňů: „Vybrali jsme osiny z našich příkrývek.“ („We took the foxtails out of our blankets.“)¹⁸² Dozorce Hellman ho okamžitě napomenul, ať je nenazývá „osiny“ (foxtails) ale „bodláky“ (stickers). Moc dozorců v tomto případě určuje správné označení objektů.

Dozorcí stanovují nejen pravidla ale i to, o čem smí vězni hovořit. Vězeň 819 se při návštěvních hodinách zmínil svému příteli, že zde mají i samotku a začal na ní ukazovat. Dozorce ho ale ihned zastavil: „Přestaň mluvit o samotce, 819.“ („No more talking about the Hole, 819.“)¹⁸³ Případně jejich promluvy alespoň poupravují. Dozorce se tázal vězně: „4325, co je dneska za den?“ „Dnes je dobrý den, pane dozorce.“ „Ne, dnes je nádherný den.“ „Ano, pane dozorce.“ („4325, what kind of day is this?“ „It's a good day, Mr. Correctional Officer.“ „No. It's a wonderful day!“ „Yes sir, Mr. Correctional

---

¹⁷⁹ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 75.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 75.

¹⁸¹ Tamtéž, str. 75.

¹⁸² Tamtéž, str. 75.

¹⁸³ Tamtéž, str. 95.

Officer.“)¹⁸⁴ Následně vězni musí opakovat, že je nádherný den. Moc, kterou disponují dozorcí, jim nabízí nepřebornou škálu působnosti. Mohou zasahovat do promluv vězňů a upozorňovat je na „špatně“ pronesené akty.

Dozorcí se svojí mocenskou silou, kterou jim přidělil Zimbardo, mají oproti vězňům velké pole působnosti. Mohou rozhodovat o „správném“ pojmenování objektů, pravdivostní hodnotě řečových aktů vězňů nebo mohou zasahovat či upravovat mluvní akty vězňů. Vyvstává zde otázka, proč vůbec dozorcí zasahují do řečových projevů vězňů. Jako odpověď se nabízí upevnění mocenského rozpoložení ve věznici. Dozorcí svými zásahy dokazují vězňům svou moc, kterou nad nimi mají. Proto je opravují, jako by byly malé děti. Je to jakýsi způsob, jak vězně ponížít a upevnit tak své autoritativní postavení.

Ve druhém zkoumaném experimentu, tj. Milgramův experiment, roli autority ztvárňuje experimentátor (herec) a roli podřízených zastává učitel (účastník experimentu) a žák (herec). Pro náš účel je ale důležitý vztah učitele a experimentátora. Mocenský vztah mezi těmito osobami je odlišný oproti vztahu, který panoval mezi vězni a dozorcí. V Milgramově experimentu učitel vzhlíží k experimentátorovi jako k autoritě, které může důvěřovat. Učitel proto povětšinou nemá důvod neuposlechnout pokynů, které mu nařizuje experimentátor a to celé bez zaváhání či odmítání. Pro učitele je experimentátor důvěryhodnou osobou, jelikož předpokládá, že se jedná o vědeckého pracovníka. Jeho příkazy považuje za pravdivé (správné) jako např. „Šoky jsou možná bolestivé, ale žádné trvalé následky poškození tkáně nehrozí, prosím, pokračujte.“¹⁸⁵ Obě osoby se vzájemně respektují a chovají se k sobě slušně, což nelze říci o dozorcích a vězních ve Stanfordském experimentu. Mezi dozorcí a vězni panovala ve Stanfordském vězení určitá rivalita. Dozorcí si neustále upevňovali svými příkazy své mocenské postavení nad vězni. Ani vzájemná důvěřivost mezi nimi příliš nepanovala.

V Milgramově experimentu učitel uděluje šoky o tak vysoké síle často jenom kvůli tomu, že vedle sebe má výzkumného pracovníka, který by dle jeho názoru měl vědět, zda jsou bezpečné či nikoli. Z dostupných výpovědí je zřejmé, že pokud experimentátor učiteli sdělí, že veškerou odpovědnost za zdraví žáka přebírá on, tak je učitel schopný pokračovat v udělování šoků o stále rostoucí intenzitě. To můžeme vidět i na jednom z mnoha příkladů, v němž se učitel ptá: „Berete si to na svou odpovědnost?“ („You accept all responsibility?“), načež mu experimentátor odpovídá: „Je to na mou odpovědnost.“

---

¹⁸⁴ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 58.

¹⁸⁵ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 21.

Správně. Prosím, pokračujte.“ („The responsibility is mine. Correct. Please go on.“).¹⁸⁶ Jakmile má učitel (účastník experimentu) pocit, že veškerou odpovědnost přebírá experimentátor (autorita) a on pouze zastává experimentátorova podřízeného, pak je schopný v experimentu dále pokračovat nebo ho i celý dokončit. Za udělené šoky tedy dle jeho pohledu nemůže on, ale experimentátor. Pozorovaný subjekt (učitel) „pouze“ uposlechnul experimentátorova pokynu.

V obou experimentech se vyskytují dvě mocenské skupiny, tj. podřízení a autority. Rozdíl ale spočívá ve druhu autority. Ve Stanfordském experimentu dozorcí ztvárňují negativní autoritu, zatímco v Milgramově experimentu experimentátor představuje autoritu pozitivní. Dozorcí i experimentátor mají moc nad úspěšností řečových aktů mluvčích, a to z pohledu dosažení perlokučního efektu. Dozorcí disponují větším vlivem (oproti experimentátorovi) na dosažení úspěšnosti řečových aktů. Dozorcí mohou totiž rozhodovat o „správném“ pojmenování objektů (úspěšnosti referujícího výrazu), pravdivostní hodnotě mluvních aktů vězňů (úspěšnosti propozičního aktu) a především zasahovat či nějak upravovat samotné akty vězňů (úspěšnost propozičního aktu). Svým chováním si upevňují roli autority u vězňů. V Milgramově experimentu experimentátor zastává autoritu pozitivní, jelikož učitel k němu vzhlíží a důvěřuje i jeho pokynům. Můžeme tedy předpokládat, že experimentátor je pro učitele důvěryhodným, protože ho považuje za vědeckého pracovníka. Nemusí tudíž na rozdíl od dozorců nějak dokazovat či upevňovat své autoritativní postavení učiteli.

7.4 Dva rámce (fiktivní a skutečný)

Experimenty se odehrávají ve fiktivním rámci, tzn. v jakési upravené realitě, kde platí jiná pravidla oproti pravidlům z reálného světa. Ve Stanfordském experimentu se zúčastnění řídí pravidly věznice a smlouvami, které před uskutečněním experimentu podepsali (např. vězňům jsou odebrána některá lidská práva). V Milgramově experimentu by se měl učitel, tj. testovaný subjekt, řídit pokyny experimentátora. Účastníci experimentu tedy vystupují ze skutečného reálného rámce a vstupují do fiktivního. V případě Stanfordského experimentu je tento fakt zřejmý, avšak jinak tomu je u Milgramova experimentu, kde má učitel (testovaný subjekt) za to, že vše kolem něho je reálné. Ve skutečnosti se ale nachází v již předem vytvořeném (fiktivním) rámci, čehož si jsou ostatní zúčastnění, tj. experimentátor i žák, dobře vědomi, jelikož se jedná o herce.

---

¹⁸⁶ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 160.

V Milgamově experimentu učitel (testovaný subjekt) plynule přechází z reálného rámce do fiktivního, aniž by to zaznamenal. Učitel považuje udílení „fiktivních“ šoků žákovi za skutečné, proto vyjadřuje obavy o zdraví žáka, když si stěžuje na bolest a své slabé srdce. Přesto lze nalézt některé řečové akty, v nichž se učitel odvolává na smlouvu v důsledku obav o zdravotní stav žáka. Učitel: „Nechci pokračovat, nemůžu. Příčí se mi působit někomu bolest. Podle mě tomu muži hrozí smrtelné nebezpečí... A taky si myslím, že souhlasil jedině pod podmínkou, že ho necháte odejít, když bude chtít, a s tím to také podepsal. Musíme si přiznat, že bychom neměli pokračovat, když to podepsal s touto podmínkou...“ („I don't want to go on, I can't go on with this. It's against my grain to inflict pain on somebody. This man may be in mortal danger as far as I'm concerned... I feel there is this too, namely, the man agreed only if he would be permitted to leave and he signed with this understanding. I feel in all fairness to him we shouldn't continue, his having signed it that way..“)¹⁸⁷ V tomto případě učitel naráží na smlouvu, kterou podepsali před uskutečněním experimentu. Učitel upozorňuje experimentátora na práva žáka, tj. žák může experiment ukončit a odejít. Existují ale také akty, v nichž se učitel přímo odvolává na právní důsledky postupu při experimentu, což můžeme vidět na následující ukázce:

Experimentátor: „Experiment vyžaduje, abyste pokračoval.“ („The experiment requires that you continue.“)

Učitel: To je možná pravda z hlediska Yalovy univerzity, ale rozhodně ne z právního hlediska nebo z jeho pohledu. A v tomto případě jsem odpovědný stejně jako vy, pokud ten člověk utrpí nějakou škodu...“ („The experiment from Yale's viewpoint, but not from a legal angle or his viewpoint. And in this case, I'm just as legally obligated as you are if any damage comes to the person...“)

Učitel poté uděluje šok o síle 270 voltů a pronáší: „Ne, nechci s tím mít nic společného... Chápu, o co se snažíte, ale chápu také jeho práva.“ („No I don't want any more of this... I understand what you're trying to do, but I also understand his rights.“)¹⁸⁸ Tímto aktem ukončuje experiment.

Učitel se v tomto případě snaží experimentátora přesvědčit o tom, že za veškerou zdravotní újmu žáka budou odpovědni pouze oni, což může sebou nést i právní následky. Jelikož učitel neví, že se jedná pouze o fikci a nikomu není ublíženo, tak do fiktivního

---

¹⁸⁷ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 65.

¹⁸⁸ Tamtéž, str. 65-66.

rámce zapojuje i rámec skutečný, tedy odvolání se na právní odpovědnost. Do fiktivního rámce se dostávají prvky reálného rámce (např. právo na svobodné rozhodnutí). Zde ale vyvstává otázka, zda učitelovy řečové akty mohou být vůbec úspěšné. Učitel totiž neví, že se nachází ve fiktivním světě, a tudíž odkazuje stále k tomu skutečnému. Učitel se v tomto případě odvolává na běžné konvence, jejichž část je ale ve fiktivním rámci pozastavena (např. právní odpovědnost za úmyslné poškození druhého udílením elektrických šoků).

U Stanfordského experimentu je tomu jinak. Účastníci experimentu vstoupením do Stanfordského vězení vystupují vědomě ze skutečného rámce a vstupují do rámce fiktivního, ve kterém platí odlišná pravidla (viz. kap. porovnání pravidel). Tyto pravidla mají zaručit, aby subjekty zůstali ve fiktivním rámci a nepohybovali se ve dvou rámci najednou. Ve snaze připomenout si, že se jedná pouze o experiment a nikoli o realitu vězni poměrně často vystupovali z fiktivního rámce, porušovali pravidla, aby si připomněli, že vězení není reálné, ale pouze fiktivní. Velmi často vězni vystupovali z fiktivního rámce těsně před zhroucením či opuštěním vězení. Tímto přechodem z jednoho rámce do druhého se snažili vrátit zpátky do reálného světa. Jako pokus o návrat do reálného rámce lze uvést na příklad vězně, který se pokoušel dosáhnout na podmíněčné propuštění. Ten na otázku „Co jsi udělal, že jsi skončil tady?“ („What did you do to get in here?“) jednoho ze členů komise odpověděl „Nic, pane, jen jsem se přihlásil na experiment.“ („Nothing, sir, but to sign up for an experiment.“).¹⁸⁹ Vězeň se pomocí této promluvy snažil vystoupit z fiktivního rámce a vrátit se zpátky do toho reálného. Člen komise, ale toto vystoupení nepřijmul: „Takže si chytráku myslíš, že je to jen experiment?“ („So wise guy, you think this is just an experiment?“)¹⁹⁰ a dále ještě předstíral, že se dívá do dokumentace vězně, přičemž svou následnou promluvou vězně vrátil zpátky do fiktivního rámce vězení „Byl jsi zapojen do vloupání.“ („You were involved in a burglary.“).¹⁹¹

Nejen vězni se pokoušeli upozornit na to, že se vyskytují ve fiktivním rámci. Na příklad otec, který přišel na návštěvu za vězněm přezdívaným Serža, je znepokojen synovou výpovědí. Serža se mu chlubí, že ovládá veškerá pravidla a dále mu sděluje, že nejzákladnějším pravidlem je vždy uposlechnout rozkazu dozorce. Tato informace otce rozruší a ptá se syna na jeho práva, načež mu dozorce dohlížející na průběh návštěvy skočí do řeči: „Nemá žádná občanská práva“ („He has no civil rights.“). Na tuto odpověď otec

---

¹⁸⁹ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 139.

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 139.

¹⁹¹ Tamtéž, str. 139.

reaguje slovy „No, já si myslím, že snad nějaká má.“ („Well, I think that they do, maybe.“).¹⁹² Otec se snaží dozorce i syna upozornit, že se jedná pouze o fiktivní věznicí a nikoli reálnou, kde by vězni měli být nějak omezováni na svobodě apod.

O jiný pokus vystoupení z fiktivního rámce se pokusil vězeň 819, který reagoval na dozorcovu výpověď: „No, musíte se naučit dělat věci, které se vám nelíbí; je to součást opětovného začlenění do běžné společnosti.“ („Oh, well, you must learn to do things you don't like; it's part of reintegrating into regular society.“).¹⁹³ Vězeň 819 dozorce upozornil na svět mimo věznicí: „Lidé na ulicích nemají čísla.“ („People out on the streets don't have numbers.“).¹⁹⁴ Tento pokus, ale skončil nezdarem, protože dozorce vězni připomněl, že se nachází ve věznicí: „Lidé na ulici nemusí mít čísla! Vy musíte mít čísla, kvůli tomu, kde se nacházíte.“ („People out on the street don't have to have numbers! You have to have numbers because of your status here!“)¹⁹⁵

Jak již bylo řečeno, oba experimenty mají společné to, že se odehrávají ve fiktivním rámci. V tomto rámci platí jiná pravidla než ve skutečném světě. Některé běžné konvence jsou ve fiktivním rámci pozastaveny a v platnost se dostávají konvence fiktivní. Ve Stanfordském experimentu si všichni účastníci uvědomují, že se začátkem experimentu přecházejí ze skutečného rámce do toho fiktivního, kde platí jiná pravidla a konvence. V Milgramově experimentu si ale učitel neuvědomuje, že se nachází ve fikci. Jeho řečové akty se tudíž stále odvolávají na běžné konvence, jež jsou ve fiktivním rámci pozastaveny. Je tedy na pováženou, zda mohou být v tomto smyslu učitelovy mluvní akty považovány za úspěšné z roviny dosažení perlokučního efektu. Ve Stanfordském experimentu se věznicí vědomě odvolávají ke skutečnému světu. Těmito promluvami vystupují z fiktivního rámce do rámce skutečného. Na rozdíl od Milgramova experimentu měl Stanfordský experiment delší dobu konání. Věznicí se svými řečovými akty odkazujícími na skutečný svět snažili upozornit např. dozorce, že se stále jedná pouze o experiment a nikoli o reálnou věznicí. Věznicí také často vystupovali z fiktivního rámce těsně před zhroucením, čímž se snažili sami sebe přesvědčit, že vše, co se ve Stanfordském vězení odehrává, je pouze součástí experimentu a není to skutečná realita.

---

¹⁹² ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 117.

¹⁹³ Tamtéž, str. 64.

¹⁹⁴ Tamtéž, str. 64.

¹⁹⁵ Tamtéž, str. 64.

7.5 Proměnlivý (měnící se) referující výraz

Jak již bylo řečeno Searle rozděluje mluvní akt na další čtyři akty, tj. lokuční, propoziční, ilokuční a perlokuční. Reference spadá do propozičního aktu, který utváří spolu s predikací. Referující výraz slouží k odkazování na daný objekt a používá se především k identifikaci konkrétního objektu z množiny všech ostatních objektů.

Ve Stanfordském experimentu dozorcí často měnili referující výraz odkazující k vězňům dle svého psychického rozpoložení. Jednou dozorce při odchodu ze své směny pronesl: „Mějte se hoši. Uvidíme se zítra, mí obdivovatelé.“ („See ya, folks. See ya tomorrow, my fans.“).¹⁹⁶ Jen na těchto dvou větách je vidět proměnlivý referující výraz. Slova „hoši“ a „obdivovatelé“ zde pokaždé referují k vězňům. Jindy zase dozorcí vězňům nadávají. Na příklad když vězeň přezdívaný Serža odmítne použít sprosté slovo vůči svému spoluvězni: „Řekni mu, že je píča.“ („Tell him that he is a *pussy*.“)¹⁹⁷, protože má silné morální přesvědčení. Nachází se ihned pod silnou palbou urážek na svou osobu, že je „kretén“ („asshole“) či „bastard“ („bastard“)¹⁹⁸ Dozorcí mají ve fiktivním vězení autoritativní postavení oproti vězňům, kteří jsou zde v roli podřízených. Na promluvy a chování dozorců se nevztahují pravidla věznice jako na vězně, a tudíž mají větší pole působnosti toho, co mohou dělat.

Oproti tomu označení dozorců má pevně stanovený referující výraz, a to díky pravidlům věznice. Vězni totiž podle pravidla číslo 8 musí dozorce vždy oslovovat „pane dozorce“ a vrchního dozorce „pane vrchní dozorce“. Pokud vězni nedodrží toto pravidlo, tak je čeká trest za porušení pravidla, tj. poslední pravidlo číslo 17: „Nedodržení kteréhokoli z výše uvedených pravidel bude potrestáno.“¹⁹⁹ To můžeme vidět na příkladu, kde se dozorce Varnish ptá vězně 5704 „Jak ses vyspal?“ („How did you sleep?“), načež mu vězeň odpovídá „Dobře.“ („Good“).²⁰⁰ Dozorce ale vězně ihned hlasitě upozorní: „Vězni musí vždy oslovovat dozorce *pane dozorce*.“ („Prisoners must always address the guards as *Mr. Correctional Officer*.“) a je mu uloženo vykonat kliky jako trest za neuposlechnutí pravidla č.17.²⁰¹

¹⁹⁶ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 114.

¹⁹⁷ Tamtéž, str. 116.

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 116.

¹⁹⁹ ZIMBARDO, Philip G. Prisoner Rules Prepared by the Warden and Guards. San Francisco: 1971. In: Online Archive of California, *Zimbardo (Philip G.) Papers* [online]. 2021 [cit. 09.04.2021]. Dostupné z: <https://purl.stanford.edu/dh712yc2573>.

²⁰⁰ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 85.

²⁰¹ Tamtéž, str. 85.

Referující výraz se nemění jenom vzhledem k osobám, ale také k odkazovaným místům. U výpovědi dozorců se proměňuje reference, kterou používají při označení vězeňských cel. To můžeme vidět na následujícím příkladu, kde dozorce promlouvá na konci své směny k vězňům: „Pro dnešek už toho mám dost, vraťte se do svých klecí. Uklid'te si cely, aby se návštěvníkům neudělalo špatně, z toho jak vypadají.“ („I've had enough of this, go back to your cage. Clean up your cells so when visitors come, they won't be nauseated by the sight of it.“).²⁰² Dozorce v jedné promluvě používá dva referující výrazy (cela a klec), jež směřují k jednomu objektu (k cele).

Zajímavé je také propojení dvou rámců, tj. fiktivního a skutečného, s různými referujícími výrazy. Když vězni zpívají svému spoluvězni k jeho opravdovým narozeninám *Happy Birthday*, tak při oslovení někteří vězni volí slovo „kamarád“ a jiní zase „5704“. Pro některé vězně je tato událost přání k narozeninám vrácením se na chvíli ke skutečnému světu, proto oslovují svého spoluvězně jako „kamaráda“. Zatímco druzí vězni, kteří nazývají oslavence „5704“, si uvědomují, že se stále nacházejí ve fiktivním vězení. To, že se vyskytují ve Stanfordském vězení a mají dodržovat určitá pravidla (konkrétně pravidlo č. 7 „Vězni se musí navzájem oslovovat pouze číslem“)²⁰³ jim připomene i dozorce Burdan: „Jméno tohoto muže je 5704.“ („This gentleman's name is 5704.“)²⁰⁴

U Milgramova experimentu nedochází k žádné změně referujícího výrazu ani k jedné ze zúčastněných osob během jeho konání. Všichni se oslovují zdvořile, s respektem a dle pravidel slušného chování. V Milgramově experimentu nedosahuje rozdíl mezi mocenským postavením jednotlivých účastníků takové rozdílu jako ve Stanfordském experimentu a ani jeho samotný průběh nebyl příliš dlouhý. V tomto ohledu tedy nenastaly příliš velké změny.

7.6 Přímé a nepřímé akty

V obou experimentech se vyskytují dva druhy aktů, tj. přímé a nepřímé akty. Přímý řečový akt lze považovat za nejjednodušší formu, při které mluvčí vysloví promluvu, která znamená přesně a doslovně to, co říká. Na příklad dozorce nařizuje vězni 416: „Vrať se na samotku.“ („Get back into that Hole.“)²⁰⁵ Jedná se o příklad přímého aktu,

²⁰² ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 114.

²⁰³ ZIMBARDO, Philip G. *Prisoner Rules Prepared by the Warden and Guards*. San Francisco: 1971. In: Online Archive of California, *Zimbardo (Philip G.) Papers* [online]. 2021 [cit. 09.04.2021]. Dostupné z: <https://purl.stanford.edu/dh712yc2573>.

²⁰⁴ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 76.

²⁰⁵ Tamtéž, str. 116.

jehož význam je doslovný. Vězni 416 je dán rozkaz, aby se opět vrátil na samotku. Oproti tomu u nepřímého řečového aktu mluvčí něco říká, ale přitom tím míní i něco jiného. Posluchač po zjištění, že daná výpověď není zamýšlena doslovně, musí přistoupit k tomu, že vedle doslovného aktu musí existovat i akt nedoslovný. V nepřímých řečových aktech se tedy primární nedoslovný akt provádí prostřednictvím sekundárního doslovného aktu.

Nepřímý akt lze spatřit ve Stanfordském experimentu v situaci, kdy dozorcí dohlížejí na pořádek v celách a na ustlané postele. „Tomuhle říkáš úhledně ustlaná postel, 8612?“ („You call that neat, 8612?“)²⁰⁶ říká dozorce při kontrole a následně strhává příkrývku postele i s prostěradlem na zem. Dozorce v tomto případě vedle doslovného aktu, tj. otázky, vykonává i nepřímý akt, kterým je rozkaz k novému ustlání postele. Vězeň na základě principů kooperace zjistil, že vedle doslovného významu daného aktu (otázky) existuje ještě nedoslovný (příkaz). Doslovný mluvní akt by byl v tomto případě absurdní. Dozorcí se totiž vězňů na obdobné otázky neptají, tudíž lze tento doslovný význam promluvy (tj. otázku) vyloučit a hledat nedoslovný význam daného aktu. Z tohoto a dalších poznatků vězeň následně vyvodil závěry důležité pro rozluštění nedoslovného aktu, tj. aby znovu ustlal postel. Nepřímý akt je mu dále dozorcem i potvrzen, když dozorce pronáší: „To je nepořádek, ustel to správně.“ („It's a mess, remake it right.“)²⁰⁷

U některých nepřímých řečových aktů můžeme mluvit o zdvořilostních frázích. Všechny zdvořilostní fráze, ale nemusejí být zákonitě nepřímými mluvními akty. Zdvořilostní fráze, jež kromě doslovného významu obsahují i význam nedoslovný, můžeme nalézt ve Stanfordském experimentu převážně u vězně nazývaného Serža, jako na příklad „Můžu udělat více kliků, pane?“ („May I do more, sir?“)²⁰⁸ či „Mám dělat kliky až do úplného vyčerpání?“ („Shall I do them until I drop?“)²⁰⁹ Tento vězeň svým chováním často zaskočil, jak dozorce, tak i vězně. Ve vězení (i v tom fiktivním) se nepředpokládá takto zdvořilostní chování od vězně. Serža vystupuje z řady vězňů, a to především díky svému chování a morálním zásadám. Svými promluvami chce dokázat, že dozorcí ho nemají jak „zlomit“, což lze vidět na výše zmíněných promluvách. Serža dostává od dozorců rozkaz dělat za trest kliky. Pro něho ale nejsou žádným trestem a troufale se ještě ptá, zda může udělat více kliků, než kolik dostal příkazem.

---

²⁰⁶ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 58.

²⁰⁷ Tamtéž, str. 58.

²⁰⁸ Tamtéž, str. 75.

²⁰⁹ Tamtéž, str. 75.

U tohoto příkladu se Seržou se můžeme postavit ale i na opačnou stranu a tvrdit, že se jedná pouze o přímý akt. Z dostupných dat nelze zcela jednoznačně rozhodnout, zda jde o přímý či nepřímý akt. Dozorci totiž mohou chápat tyto Seržovy promluvy doslovně jako otázky a nemusejí pochopit, že vedle doslovného významu existuje ještě ten nedoslovný, tj. vysmívání se jim. Ze Seržova chování, tak jak je Zimbardem popsáno, můžeme usuzovat, že je vychytralý, a tudíž svou výpověď záměrně vyslovil s dvojnázností. Dozorci tedy nemohou tušit, s jakým záměrem Serža své řečové akty vykonal.

U Milgramova experimentu lze najít nepřeborné množství nepřímých aktů, a to ze strany učitele k experimentátorovi. Důvodem použití nepřímého aktu je, že učitel nechce dát autoritě (experimentátorovi) příkaz, ale nepřímo mu naznačí, že by např. bylo vhodné zajít do druhé místnosti zkontrolovat žáka nebo celý experiment raději již ukončit. Na příklad, když učitel odvětlí na experimentátorův pokyn, že má pokračovat v experimentu, toto: „Ano, ale, ehm, nebudu tomu člověku ubližovat... víte, jak to myslím?“ („Aaah, but, unh, I'm not going to get that man sick in there... know what I mean?“)²¹⁰ Učitel ve své promluvě přímo naznačuje, že vedle doslovného významu („nebudu tomu člověku ubližovat“) existuje i nedoslovný význam, jímž je žádost o ukončení samotného experimentu, protože se bojí o zdraví žáka. Dalším nepřímým aktem, který můžeme zmínit je:

Učitel: „Slyšíte, jak křičí? Slyšíte to? Jéžiši, já nevím.“ („You see, he's hollering. Hear that? Gee, I don't know.“)

Experimentátor: „Experiment vyžaduje...“ („The experiment requires...“)

Učitel: Já vím, pane ale chci říct - hm! On neví, co ho čeká. Už je na 195 voltech! („I know it does, sir, but I mean - hunh! He don't know what he's petting in for. He's up to 195 volts!“)²¹¹

Tímto aktem se učitel pokouší upozornit experimentátora nejen na křik, který se ozývá z druhé místnosti, kde je žák připoután k elektrickému křeslu. Ale také na to, že v této fázi by bylo vhodné experiment přerušit vzhledem k tomu, že již nyní žák křičí bolestí a to mu byl udělen elektrický šok o síle „pouhých“ 195 voltech z plánovaných 450 voltů.

---

²¹⁰ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 73.

²¹¹ Tamtéž, str. 74.

V Milgramově experimentu můžeme najít i zdvořilostní fráze, jako např. učitel na experimentátorovu pobídku k pokračování experimentu odpoví: „Promiňte, má potíže se srdcem. Říkal vám to.“ („He has a heart condition, I'm sorry. He told you that before.“)²¹² Učitel se snaží svou promluvou kromě upozornění na žákovy problémy se srdcem i naznačit, že by bylo vhodné experiment ukončit.

Pokud bych měla porovnat množství použitých nepřímých a přímých řečových aktů v jednotlivých experimentech, tak mohu říci, že v Milgramově experimentu se vyskytuje větší množství nepřímých aktů oproti Stanfordskému experimentu. Ve Stanfordském experimentu převládají přímé akty (rozkazy atd.), protože v přímých aktech je ihned patrný význam promluvy. V Milgramově experimentu můžeme nalézt oba typy mluvních aktů, tj. přímé i nepřímé. Jedním z důvodů, proč učitelé využívají více nepřímých řečových aktů, je zřejmě jejich vztah k experimentátorovi. Učitelé mají experimentátora za autoritu, která je ve svém oboru znalá. Tudiž si neodvážejí experimentátorovi často napřímo říct, že chtějí experiment ukončit.

7.7 Umlčování v uskutečněných promluvách

Z kapitoly o ilokučním umlčování již víme, že Hornsby a Langton rozlišují tři druhy umlčování, tj. nevykonání lokučního aktu, perlokuční frustraci a ilokuční neschopnost.

Ve Stanfordském experimentu můžeme najít příklady, kde vězni nevykonají žádný akt. Dozorci John Wayne a Burdan vymysleli novou formu sexuálního ponižení: „Dobře, teď dávejte pozor. Vy tři budete velbloudice. Pojd'te sem a ohněte se, tak abyste se dotýkali rukama podlahy.“ („Okay, now pay attention. You three are going to be female camels. Get over here and bend over touching your hands to the floor.“)²¹³ Při této póze vězni vystavili holé zadky, jelikož pod dlouhými košilemi neměli žádné spodní prádlo. Dozorce Hellman navázal na kolegy se zjevnou radostí: „A teď vy dva, vy jste velbloudi. Postavte se za velbloudice a přefikněte je.“ („Now you two, you're male camels. Stand behind the female camels and hump them.“)²¹⁴ Vězni se v tuto dobu, tj. pátý den konání experimentu, již nesnažili o žádný vzdor. Jedná se o první typ umlčování, a to nevykonání žádného lokučního aktu. Vězni totiž mají strach, že kdyby protestovali, tak by následoval trest za neuposlechnutí příkazů dozorců.

---

²¹² MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 85.

²¹³ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 172.

²¹⁴ Tamtéž, str. 172.

Příkladů druhého typu umlčení dle Hornsby a Langton, tj. perlokuční frustrace, můžeme ve Stanfordském experimentu najít hned několik. Na příklad když Zimbardo oznamoval vězňům: „Musím vám něco důležitého říct, tak prosím pozorně poslouchejte: Experiment skončil. Dnes můžete odejít domů.“ („I have something important to tell you, so please listen carefully: The experiment is over. You are free to leave today.“)²¹⁵ U vězňů nedošlo k žádné reakci na tuto „radostnou“ zprávu o konci experimentu. Nebylo u nich dosaženo žádného perlokučního efektu v podobě radosti či oddychnutí si, že již průběh experimentu mají za sebou. Až při druhém opakování dané promluvy se Zimbardovi podařilo u vězňů dosáhnout perlokučního efektu, kdy si všichni ulevili, že je experimentu konec. Pravděpodobným důvodem, proč při první Zimbardově výpovědi nedošlo k perlokučnímu efektu, mohla být podezřelost ze strany vězňů k Zimbardovi. Vězni zřejmě předpokládali, že se bude jednat o další test. Za Zimbardovým vykonaným aktem nejspíš očekávali nějaký dovětek, proto si oddychli až při druhém opakování jeho promluvy. Vězni v tomto momentu byli pravděpodobně zmatení kvůli tomu, které konvence jsou v platnosti, tj. zda platí běžné nebo fiktivní konvence. Toto nepochopení bylo pravděpodobně způsobeno Zimbardovou dvojrolí, jež v experimentu ztvárnil (vedoucí experimentu a ředitel věznice).

Jako další případ perlokuční frustrace lze uvést situaci, kdy dozorce dával rozkaz vězni 8612: „8612, okamžitě proti zdi.“ („8612, out here against the wall.“), na což mu vězeň odpověděl: „Běž do prdele.“ („Fuck you.“)²¹⁶ V tomto případě nebylo dosaženo perlokučního efektu, jelikož vězeň neuposlechnul rozkazu a nešel se postavit čelem proti zdi. Vězeň ale rozpoznal úmysl (ilokuci) dozorcovy výpovědi, aby vstal a šel ke zdi.

Posledním typem umlčování je ilokuční neschopnost (illocutionary disablement). Na této úrovni mluvčí pronáší výpověď, u níž ale není posluchač schopen rozpoznat záměr, se kterým byla původně vykonána. Posluchač totiž nerozpozná ilokuční sílu uskutečněné promluvy (např. příkaz, otázku atd.). Dle mého názoru se ve Stanfordském experimentu žádný takový příklad ilokuční neschopnosti nevyskytuje. Je těžké rozhodnout pouze na základě přístupných dat, zda u posluchačů nebylo dosaženo perlokučního efektu nebo zda posluchači vůbec nepochopili samotnou ilokuční sílu promluvy. Osobně bych se přiklonila k tomu, že u příjemců nedošlo jenom k perlokučnímu efektu vykonaných promluv, ale samotnou ilokuční sílu pochopili. V tomto ohledu se spíše kloním k pojetí

---

²¹⁵ ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, str. 178.

²¹⁶ Tamtéž, str. 70.

ilokuční frustrace od Hesni. Při ilokuční frustraci dochází k tomu, že posluchač se zachová k mluvčímu tak, jako by nebyl vůbec schopný provést připravený řečový akt.

Na pováženou je také chování experimentátora k výpovědím učitele. Jelikož má experimentátor již předem určené výpovědi, které má pronést, tak vyvstává otázka, zda byl experimentátor schopný rozpoznat záměr, se kterým učitel vykonával svůj akt. Nebo zda pouze čekal na to, až učitel něco vysloví směrem k němu a on poté postupoval dle poslušnosti ve svých předem určených výpovědích.

Učitel: „Ne, počkejte chvíli. Tady je nějaká odpovědnost, ne? Myslím zákonná odpovědnost. Nevěřím, že máte právo ho tady držet, když nechce pokračovat.“ („No, wait just a second. What is the liability involved here? Legal liability, I'm speaking of. I don't believe you do have the right to keep him in there if he doesn't want to continue.“)

Experimentátor: „Šoky sice mohou být velmi bolestivé, ale nezpůsobí trvalé poškození tkáně.“ („Although the shocks may be painful, there is no permanent tissue damage.“)

Učitel: „To není odpověď. Když ten muž nechce pokračovat, je to jeho věc.“ („That isn't the answer. If the man doesn't want to go on, that's his business.“)²¹⁷

Vyvstává, zde otázka, zda experimentátor skutečně pochopil ilokuční záměr, se kterým učitel vykonával své promluvy, či jenom automaticky odpovídal podle předem daného seznamu svých promluv. Osobně bych se přiklonila k tomu, že se v tomto případě jedná o ilokuční frustraci, tzn. experimentátor pochopil ilokuční záměr učitele, ale chová se tak, jako by ho nepochopil. Neodpovídá na učitelovy otázky a pokračuje v poslušnosti svých výpovědí. Experimentátor dle mého názoru pochopil ilokuční záměr výpovědi učitele, protože po učitelově neustálém naléhání na ukončení výzkumu experimentátor průběh experimentu poté zastavil. Kdyby experimentátor nepochopil záměr učitelovy promluvy, tak by nemohl průběh experimentu dříve ukončit. Z dostupných dat je ale velmi těžké rozhodnout, o jaké umlčování se jedná. Abychom mohli dojít k jistému závěru, potřebovali bychom mít k danému řečovému aktu více podrobností (např. informace o tom, zda experimentátor opravdu pochopil ilokuční záměr učitelových řečových aktů).

Koncepty ilokuční neschopnosti (illocutionary disablement) a perlokuční frustrace od Hornsby a Langton a pojetí ilokuční frustrace od Hesni jsou si v mnoha ohledech velmi podobný. Mezi jednotlivými koncepty je tenká hranice, tudíž je velmi obtížné rozhodnout, o který typ umlčování se jedná. Přístupná data, která máme k dispozici, nám

---

²¹⁷ MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*, str. 65.

s tímto problémem příliš nepomohou. Potřebovali bychom více informací, z nichž bychom mohli dále odvodit konkrétní typ umlčování. Výše uvedené přidělení jednotlivých typů umlčování k příkladům je tedy pouze orientační. S jistotou můžeme ale prohlásit, že v obou experimentech dochází k některým druhům umlčování mluvčího. Ve Stanfordském experimentu se nachází poměrně dost příkladů, kdy vězni nevyslovují již žádné řečové akty (nevykonání lokučního aktu), protože mají strach, že by následoval trest na jejich promluvy. V obou experimentech můžeme nalézt příklady perlokuční frustrace či případně ilokuční frustrace (to je na posouzení každého). Ilokuční neschopnost jsem v žádném experimentu neodhalila. Nezdá se mi, že by posluchač ani v jednom experimentu nepochopil ilokuční záměr, se kterým mluvčí svou výpověď pronáší, avšak mohu se mýlit. Z dostupných dat se druh umlčování špatně identifikuje.

8 Závěr

Na začátku diplomové práce jsem nejprve vyložila Austinovu teorii mluvních aktů a poté Searlovu rozpracovanou teorii. Dále jsem se věnovala analýze vykonaných promluv, kde jsem zkoumala např. výskyt přímých a nepřímých aktů nebo upřímnost samotných řečových aktů. Zajímavé pole bádání mi poskytl i koncept umlčování mluvčích.

Jedním ze stanovených podcílů této diplomové práce bylo zhodnocení aplikovatelnosti teorii mluvních aktů. Dle mého názoru bylo možné teorii z větší části velmi dobře použít při analýze. Existují sice různé modifikace Searlovy teorie mluvních aktů či výtky vůči této teorii, ale jeho teorie nám může stále ještě hodně nabídnout. Její uplatnění jsme mohli vidět na výkladu teorie umlčování, která ze Searlovy teorie řečových aktů vychází. Během analýzy nastaly ale situace, kde mi Searlova teorie mluvních aktů nebyla schopna pomoci např. ve fiktivním rámci s ohledem na upřímnost vykonaných řečových aktů. I samotnou teorii umlčování se mi vzhledem k přístupným datům nepodařilo zcela uplatnit.

Dalším podcílem bylo zhodnocení vlivu mocenských vztahů na mluvní akty. Mocenské vztahy se v jednotlivých experimentech značně podílejí na výběru mluvních aktů. Ve Stanfordském experimentu se rozdíl mezi postavením vězňů (podřízených) a dozorců (autorit) viditelně odráží v jejich řečových aktech. Dozorci, jakožto autority, omezují či upravují řečové akty podřízených, což má vliv na samotnou úspěšnost aktu vězňů. Ve Stanfordském experimentu je mnohem větší propast mezi pozicemi autority a podřízeného než v Milgramově experimentu. Vztahy mezi dozorcí a vězni jsou napjatější. Oproti tomu v Milgramově experimentu jsou si účastníci více rovni (např. v rovině práva na svobodu atd.). Ve Stanfordském experimentu je volba řečových projevů dána značnou mocenskou propastí. Dozorci totiž mohou vykonávat téměř vše, zatímco vězni jsou součástí utlačované skupiny, jež se musí podřídit příkazům dozorců. Tímto chováním si upevňují své mocenské postavení u vězňů. V Milgramově experimentu se sice také vyskytuje role autority (experimentátora) a podřízeného (učitele), ale experimentátor zde nedisponuje tak velkou mocí jako dozorce. Učitel má tedy širší pole mluvních aktů, které může vyslovit, než vězeň. Z pohledu Austinovy teorie nám v rámci mocenských vztahů vyvstává zajímavá otázka, zda lze vůbec řečové akty vykonané pod nátlakem druhého považovat za samotné akty. Austin totiž mluvní akty vykonané pod nátlakem nepovažuje vůbec za řečové akty. To nelze ale zcela jednoznačně tvrdit, protože pokud by se nejednalo o mluvní akty, tak čím by tyto řečové projevy byly?

Navíc kdybychom je nepřijali za řečové akty, tak bychom na ně nemuseli ani reagovat zpětnou odpovědí či reakcí. Mohli bychom je tudíž považovat jenom za jakési zvuky, které nejsou vysloveny s určitým záměrem. Dle mého názoru můžeme řečové akty vykonané pod nátlakem považovat za skutečné akty.

Posledním cílem stanoveným na začátku bylo zkoumání vykonaných řečových aktů v experimentech odehrávajících se na pomezí dvou rámců, tj. fikce a reality. Experimenty se odehrávají ve fiktivním rámci. Účastníci vstupem do experimentu (fiktivního rámce) opouštějí skutečný (reálný) rámec. Ve fiktivním rámci jsou pozastaveny běžné konvence a v platnost se dostávají konvence fiktivní. V průběhu experimentu můžeme nalézt řečové akty, které se odvolávají zpět ke skutečnému rámci. Jedná se např. o pokusy vězňů, jak upozornit dozorce, že se nejedná o skutečnou věznicu ale pouze o experiment, jehož jsou všichni součástí. U těchto mluvních aktů vyvstává, ale problém s dosažením úspěšnosti daných aktů kvůli platnosti různých konvencí. Teorie řečových aktů nám zde neposkytuje příliš vhodný nástroj na analýzu mluvních aktů vykonaných v jiných rámcích. Problematické je především přecházení mezi více rámci. Posluchač totiž nemusí rozpoznat, v jakém rámci se mluvčí nachází a které konvence jsou v daném okamžiku v platnosti.

Provedená analýza u vykonaných mluvních aktů v experimentech je pouze zlomkem toho, co bychom mohli dále zkoumat. Pole bádání je mnohem širší než se povedlo v této diplomové práci ukázat. Zajímavými body, které by bylo možné dále zkoumat, jsou např. řečové akty vykonané ve dvou rámcích (při jejich analyzování se teorie řečových aktů neukázala jako příliš vhodný nástroj) nebo mluvní akty vykonané pod nátlakem (zkoumané např. z hlediska Austinovy teze).

9 Seznam literatury

- AUSTIN, John. L. *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofia, 2000. ISBN 80-7007-133-8.
- BLASS, T. *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2000. ISBN 978-08-058-3934-0.
- COHEN, L. Searle's Theory of Speech Acts. *The Philosophical Review*. 1970, 79(4), str. 545-557. ISSN: 1558-1470.
- DRID, Touria. Language as Action: Fundamentals of the Speech Act Theory. *Praxis International Journal of Social Science and Literature*. 2018, 10(1), str. 2-14. ISSN: 2581-6675.
- DUNDELOVÁ, J. *Úvod do sociální psychologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7932-8.
- FOTION, Nick. *John Searle*. Teddington: Acumen, 2000. ISBN 1-902683-08-0.
- GENOVA, A. C. Assertion and Evaluation In Searle's Theory of Speech Acts. *The Southwestern Journal of Philosophy*. 1971, 2(1/2), str. 65-72. ISSN: 0038481X.
- GRICE, Paul. Logika a konverzace. In: Fiala, Jiří (ed.). *Analytická filosofie - druhá částanka*. Plzeň: O.P.S., 2000, s. 217-241. ISBN 80-238-8519-7.
- HELBIG, Gerhard. *Vývoj jazykovědy po roce 1970*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0312-6.
- HESNI, Samia. Illocutionary Frustration. *Mind*. 2018, 127 (508), str. 947-976. ISSN 1460-2113.
- HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-1283-7.
- HOFFMANOVÁ, Jana. *Stylistika a- současná situace stylistiky*. Praha: Trizonia, 1997. ISBN 80-85573-67-9.
- HORNSBY, Jennifer a LANGTON Rae. Free Speech and Illocution. *Legal Theory*. 1998, 4(1), str. 21-37. ISSN: 1352-3252.
- LANGTON, Rae. Speech Acts and Unspeakable Acts. *Philosophy & Public Affairs*. 1993, 4(22), str. 293-330. ISSN 0048-3915.
- MACHOVÁ, Svatava – ŠVEHLOVÁ, Milena. *Sémantika & pragmatická lingvistika*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-061-7.
- MARVAN, Tomáš. *Otázka významu: cesty analytické filosofie jazyka*. Praha: TOGGA, 2010. ISBN 978-80-87258-33-0.

MILGRAM, Stanley. *Obedience to Authority: An Experimental View*. London: Tavistock, 1974. ISBN: 0-422-74580-4.

MILGRAM, Stanley. The Dilemma of Obedience. *The Phi Delta Kappan*. 1974, 55(9), str. 603-606. ISSN: 1940-6487.

Online Archive of California, *Zimbardo (Philip G.) Papers* [online]. 2020 [cit. 27. 06. 2020]. Dostupné z:

<http://www.oac.cdlib.org/view?docId=kt7f59s371;developer=local;style=oac4;doc.view=items>.

SEARLE, John. R. A classification of illocutionary acts. *Language in Society*. 1976, 5(1), s. 1-23. ISSN 0047-4045.

SEARLE, John. R. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. ISBN 0-521-22901-4.

SEARLE, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1969. ISBN 978-05-210-9626-3.

SEARLE, John R. The Logical Status of Fictional Discourse. *New Literary History*. 1975, 6(2), s. 319-332. ISSN 0028-6087.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Předběžné studie k Filosofickým zkoumáním obecně známé jako Modrá a Hnědá kniha*. Praha: Filosofia, 2006, ISBN 80-7007-237-7.

ZIMBARDO, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: 2007. Random House, ISBN: 978-1-4000-6411-3.

ZIMBARDO, Philip G., MASLACH, Christina a HANEY, Craig. Reflections on the Stanford Prison Experiment: Genesis, Transformations, Consequences. IN: *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2000. str. 193-237. ISBN 978-08-058-3934-0.

10 Resumé

In this diploma thesis I study speech acts in selected experiments. The aim of this work is to evaluate the role played by the used language means in the power relations shown in two selected experiments. More specifically, I focus on how speech acts performed in experiments that take place on the border of two frameworks, ie reality and fiction, work. Another question asked is how power relations affect speech acts. The last goal is the evaluation of the applicability of the theory of speech acts.

The method I use to analyze the speeches made is the theory of speech acts developed by John Rogers Searle. Individual experiments are examined only from the level of language speech. Therefore, all other influences, such as the environment in which the given subjects are located, are omitted during the research.

The whole work is designed in two parts. The first part explains the theory of speech acts, which was first introduced by John Langshaw Austin and further developed by Searle. I use Searle's extended theory of speech acts to examine speech acts in selected experiments, as it is more systematic and does not have as many problems as it does in Austin's theory.

The second part of the work is devoted to already selected experiments. The experiments are first briefly described and then the speech acts used are analyzed. The English original is used in the study of speech acts, because both Austin's and Searle's theories are designed for application to the English language. As part of the analysis, I deal with a problem associated with, for example, the sincerity or insincerity of the speech acts performed. The first experiment selected is an experiment examining obedience to authority, known as the Milgram experiment. This experiment was conducted under Stanley Milgram at Yale University in 1963. The second experiment examined is the Stanford Prison Experiment, conducted by Philip Zimbardo in 1971 at Stanford University's Department of Psychology. Both experiments are connected by one main point, which is the study of obedience to authority.

At the end of the thesis, the answers to all the set sub-goals and interesting results, which I reached during the analysis, are given.